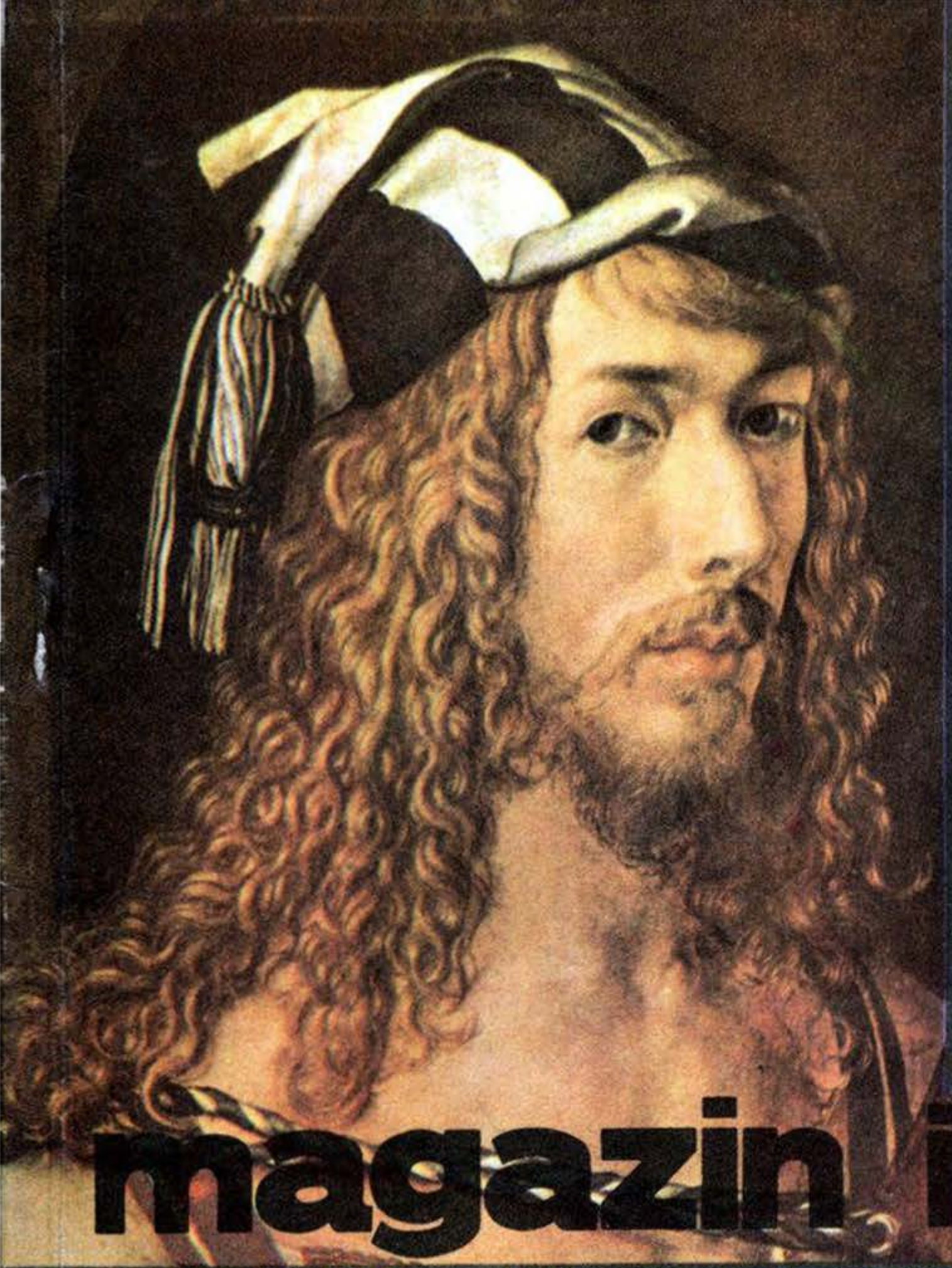

magazin istoric

ANUL XIV Nr. 6 (159)
IUNIE 1980

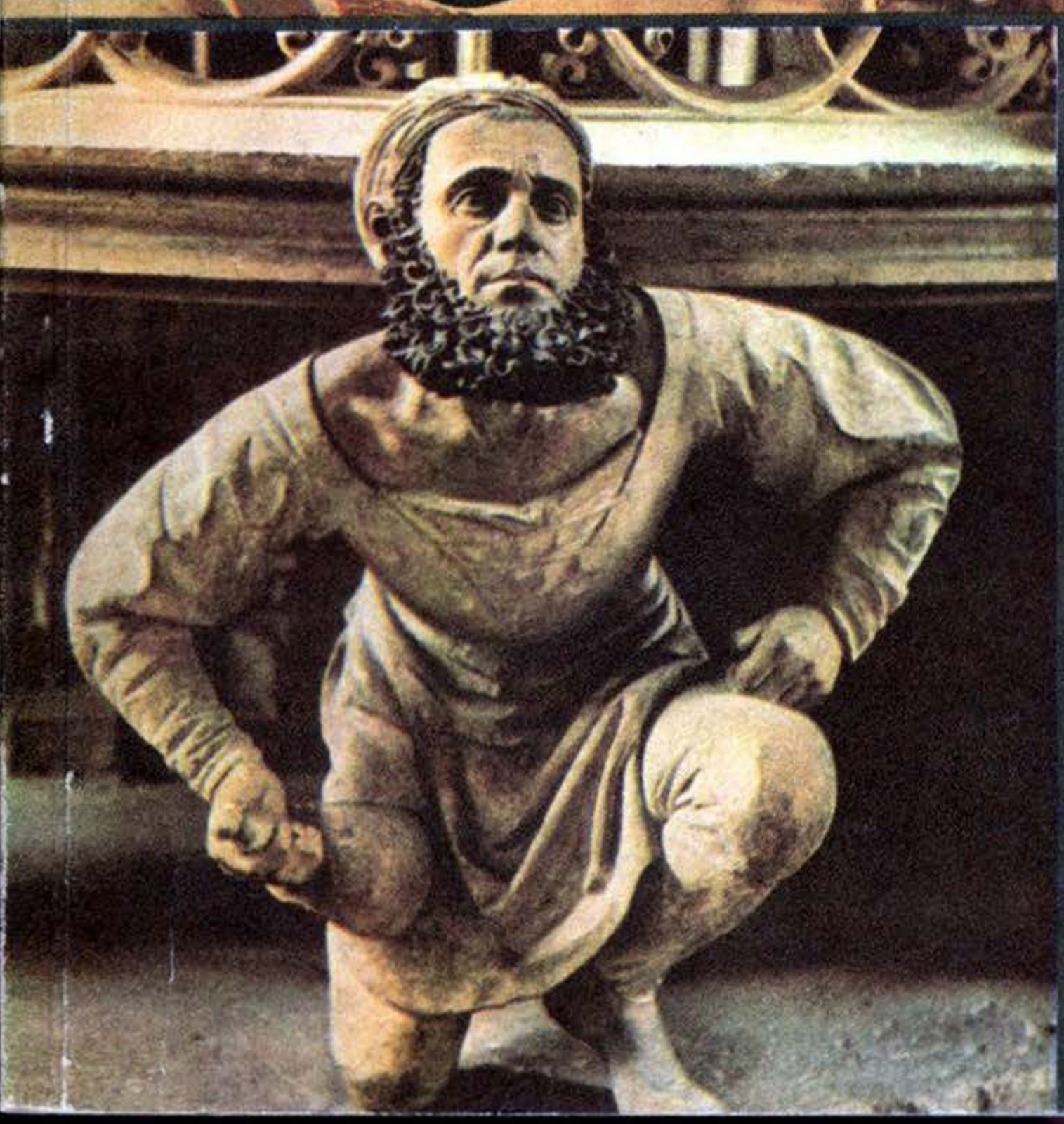

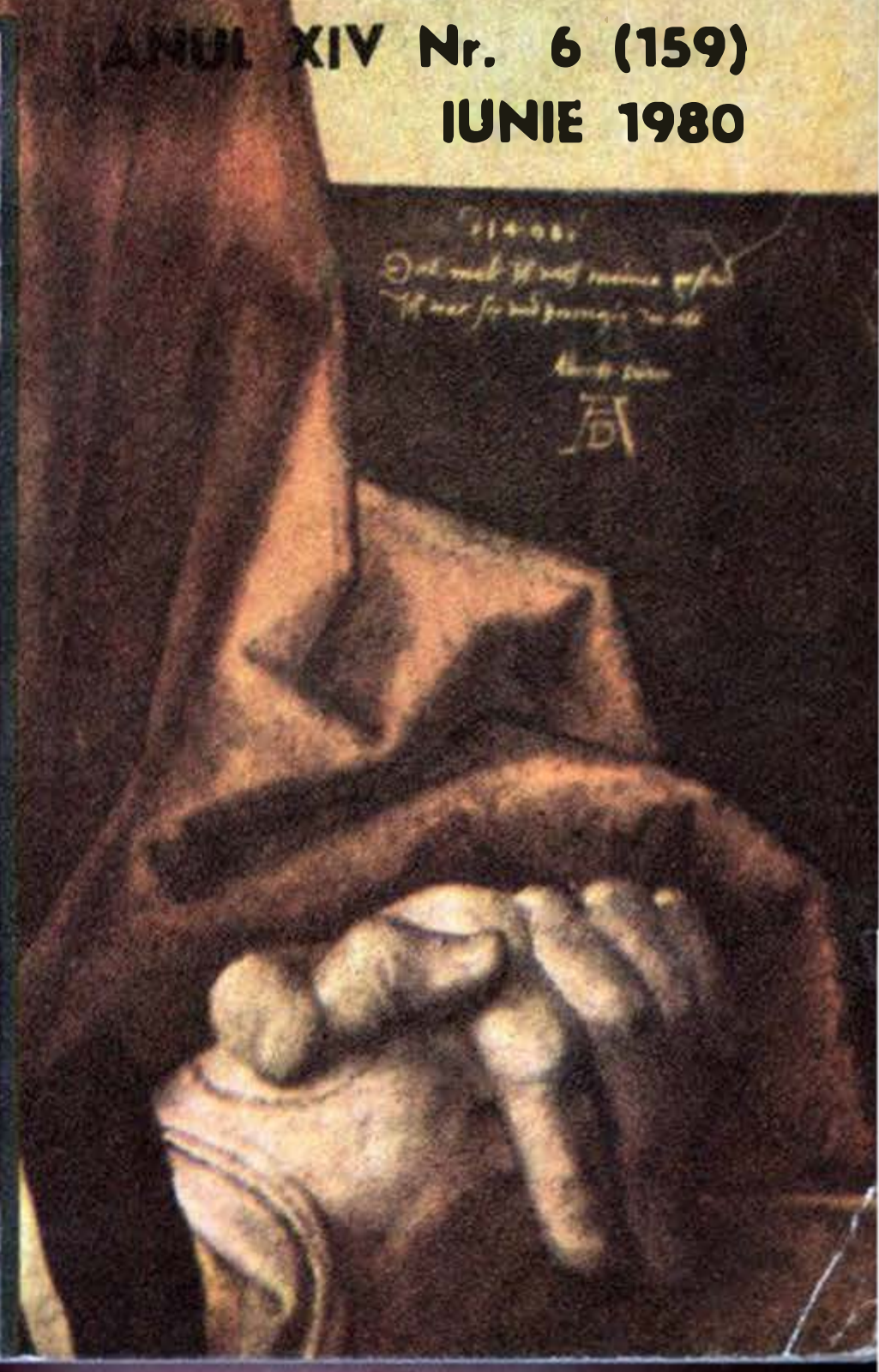

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIV

Nr. 6 (159)

iunie 1980

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

① ② ③ ④

SUMAR

Tudor Vladimirescu — 200 ani 2

BUREBISTA 2 050 ANI • Vasul-sigiliu de la Daia Română: *Iuliu Paul* • Zîrîdava: *Ion Horaţiu Crişan* • Fraţii din cele „trei" Dacii: *L. F. Marsili* • Civilizaţia geto-dacică din centrul Transilvaniei: *Valeriu Lazăr* 8

AL XV-LEA CONGRES INTERNAŢIONAL DE ŞTIINŢE ISTORICE • Colocviu pe tema celui de-al doilea război mondial: *Henri Michel* • Zilele muncitorilor: *Herbert Steiner* 17

C.I. Parhon:
Ştefan Milcu 20

Pe malul lacului Léman:
Jean Martin 27

Un secol de istorie dobrogeană:
Aurelian Petre 30

Corabia morţii:
Wilhelm Moberg 33

Grigore G. Tocilescu — un deschizător de drumuri:
Vasile Barbu, Ioan Lăcustă 36

Măreaţa epopee a poporului român (II) 40

Vizuina lui Hitler:
Milică Moldoveanu 45

Armele terorii:
Brian Johnson 48

Oraşul maeştrilor cîntăreţi:
Cristina Corciovescu 54

Caloriferul de-a lungul vremii:
Bernadette de Castelbajac 58

• Cărţi sosite la redacţie...32 • Poşta *Magazin istoric*...62

COPERTELE NOASTRE

① Oraşul Nürnberg a înscris în istoria sa şi numele marelui pictor Albrecht Dürer: **în imagini** — autoportretul său; sus — vitraliu (sec. XV) din Catedrala „Sf. Lorentz" a oraşului; jos — Adam Krafft, unul dintre sculptorii care au lucrat în acest lăcaş, în reprezentare proprie **(Oraşul maeştrilor cîntăreţi,** p. 54)

② **Vasul-sigiliu** de la Daia Română, din epoca neolitică, atestînd începuturile scrierii pictografice şi **fibula** de la Suseni, datînd din epoca bronzului **(Mesaje din epoca de piatră. Vasul-sigiliu de la Daia Română,** p. 8)

③ Ciuma şi ravagiile ei în Europa Occidentală a evului mediu: procesiunile religioase (jos) nu au făcut să scadă numărul victimelor înmormîntate în gropi comune (sus). Miniaturi din sec. XV **(Corabia morţii,** p. 33)

④ a. Plăci de ceramică smălţuită, cu personaje istorice, pentru construirea sobelor făcute la Nürnberg la mijlocul sec. XVI

b. Şemineu placat cu faianţă datînd din 1566

c. Sobă, cu vase de gătit detaşabile şi horn de bronz, din timpul dinastiei chineze Han, 206 î.e.n.-220 e.n. **(Caloriferul de-a lungul vremii,** p. 58)

Macheta copertelor: arh. Ascanio Damian.

Tudor Vladimirescu 1780-1980

CHIVERNISITOR PENTRU BINELE ŞI FOLOSUL TUTUROR

Revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu — după cum apreciază Programul Partidului Comunist Român **— a marcat „începutul istoriei moderne a României, un moment de cotitură în lupta pentru libertate şi dreptate socială, pentru scuturarea jugului dominaţiei străine şi afirmarea drepturilor naţionale ale poporului român. Deşi înfrîntă, ea a zdruncinat puternic vechea orînduire, vestind transformările revoluţionare viitoare".**

Despre mersul revoluţiei şi personalitatea conducătorului ei — de la a cărui naştere se împlinesc, în acest an, două secole — Magazin istoric **a publicat în decursul anilor numeroase articole şi documente. Alte articole s-au referit la ecoul revoluţiei din 1821 în rîndul românilor subjugaţi de coroana habsburgică, ori au prezentat legăturile strînse dintre revoluţionarii lui Tudor şi fraţii lor din Moldova. Un loc important în paginile revistei l-au ocupat documentele privitoare la ecoul pe care l-a avut în străinătate revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu[1].**

Paginile care urmează selectează cîteva fragmente din documente şi evocări mai puţin

Mărturii documentare despre viaţa lui Tudor se cunosc prea puţine. O succintă relatare a vieţii marelui revoluţionar ni s-a păstrat de la contemporanul şi tovarăşul său, Gheorghe Duncea (povestea este scrisă după amintirile păstrate în familia Duncea), din comuna Prejna, jud. Mehedinţi. Textul este întrerupt în cîteva locuri şi a fost neterminat. El a fost publicat pentru prima oară de Emil Vîrtosu, în 1941. Aceasta constituie una din cele dintîi istorii ale lui Tudor Vladimirescu:

Povestită din tată în fiu, cum a fost soarta venirii sale [a lui Tudor Vladimirescu], în comuna Prejna...

Tudor Vladimirescu a fost fiu de ţăran şi s-a născut în comuna Vladimir, judeţul Gorj. Povestea lui spune că el a fost un fiu de om sărac. El fiind în vîrstă de 12 ani, la casa părinţilor săi, trimeţîndu-l părinţii săi cu caprele la păşune, şi avînd cu dînsul de tovarăş un bătrîn, moşneag, acest bătrîn, cunoscînd să citească şi să scrie în limba slavonă (sic!) după o păstorie de trei ani, l-a învăţat să scrie şi să citească, pe table de piatră — ce le găseau, netede, prin păduri.

Tudor, cunoscînd că poate ceti şi scrie, a plecat de-a dreptul la Craiova. Acolo, luîndu-l un boier, anume Glogoveanu, şi ducîndu-l la curtea sa, după o slugărie de un an de zile la curtea lui, coconu Glogoveanu l-a numit logofăt la moşia sa. Văzînd vechiul boier că Tudor este înţelept şi aducîndu-i mari foloase, l-a luat şi l-a dus la şcoală, în Craiova, şi l-a învăţat carte, cu cheltuiala sa, pînă domnul Tudor a ajuns un cărturar foarte deştept. Atuncea vechiul boier oltean, întorcîndu-l din nou la moşia sa din Baia de Aramă şi Glogova, şi numindu-l administrator, cum la moşiile sale din Baia de Aramă şi Glogova, la Baia de Aramă găsind un logofăt, anume Covrea, din oraşul Cerneţi — vechea capitală a judeţului Mehedinţi — domnul Tudor, făcîndu-se frate de cruce cu Covrea, prin toate felurile de jurămînt, ca să nu plece de la vechiul ciocoi oltean, pînă nu şi-or face bani, ca ei amîndoi, în tovărăşie, să adune arme de prin ţările vecine, iarbă [de puşcă] pentru ele, pentru a porni în luptă contra fanarioţilor din ţară, care jupueau pe bieţii români, adunînd dăjdi, jăfuindu-i de [pe] faţă; precum planul lui Tudor s-a îndeplinit pe vremurile de atuncea...

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1971, 11/1974, 3,12/1976, 8/1977.

cunoscute cititorilor revistei noastre şi sînt extrase din lucrările Mărturii noi din viaţa lui Tudor Vladimirescu (1941) şi Despre Tudor Vladimirescu (1947) de Emil Virtosu (doctor în istorie — 1902-1977 — profesor eminent de paleografie chirilică la Şcoala de arhivistică şi la Facultatea de istorie a Universităţii din Bucureşti) şi Documente privind istoria României. Răscoala din 1821, **vol. I (1959). În redarea textelor s-au păstrat caracteristicile stilistice ale originalului, dar s-au adoptat normele ortografiei actuale. Întreruperile în text au fost marcate prin trei puncte, iar explicaţiile introduse de noi prin paranteze drepte.**

Trimis, împreună cu Covrea, de boierul Glogoveanu, să vîndă 2 000 animale, Tudor, în înţelegere cu tovarăşul său, reţine o parte din banii primiţi la vînzare, bani de care avea nevoie pentru pregătirea revoluţiei. Apoi începu să facă legături cu boierii din Mehedinţi, anume Hîrgoţi Bobaiceni. Aceşti boieri interveniră să-l numească

vătaf de plai al Plaiului Cloşani.

După ce el [Tudor] ajunse vătaf de plai, imediat făcu şi o mică cîrciumă, în hotarul Bălţii, în drumul ce mergea spre Cerneţi, şi numind ca vînzător la această cîrciumă pe omul său de încredere, Petru Preutesei, din comuna Balta, sau Petru Bălteanu, ca orice firman va veni de la Cerneţi, adus de greci, de el să fie descoperit; iar în Prejna avîndu-l în legătură pe jupînul Gheorghe Duncea, pentru că el avea legătură cu turcii de pe insula Ada-Cale.

Atuncea fratele său Covrea, aducîndu-i felurite învinuiri către vechiul lor ciocoi, începînd să spună că slugerul Tudor a făcut jurămînt că nu va pleca de la acest ciocoi, pînă ce nu va face bani, ca să adune arme, spre a pleca contra fanarioţilor din ţară...

— Şi că nu ajunge numai atît, cocoane Glogovene, şi că ţi-a oprit două părţi din banii primiţi pe boii ce-i vîndusem la Haţeg, şi că atunci Tudor, cu aceşti bani, a făcut legătură cu boierii olteni, afară de domnia voastră...

Şi boierii, numindu-l vătaf de plai al Plaiului Cloşani, atunci ciocoiul, auzind aceste fapte de Tudor, imediat trimeţînd un om de încredere de la curtea sa, din Baia de Aramă, la comandantul armatelor turceşti de pe insula Ada-Cale, şi scriind pe limba turcească în această scrisoare că administratorul său, Tudor Vladimirescu, a servit în curtea sa timp de doisprezece ani, a adunat bani în aur, în scopul ca să adune armată pentru a pleca contra turcilor, şi furîndu-i şi o parte din banii în aur, cică roagă pe marele vizir, cu un paşă şi cu gardă de armată turcească să-l prindă, spre a-i tăia capul lui Tudor. Atuncea vizirul scrie ca să se aducă mărturii asupra învinuirilor făcute lui Tudor, şi va fi judecat şi condamnat la moarte.

Omul, întorcîndu-se de la Vîrciorova şi abătîndu-se la crîşma lui Tudor şi dormind acolo noaptea, s-a dat la chefuială, îmbătîndu-se. Oamenii de încredere ai lui Tudor i-au deslegat scrisoarea şi au citit-o. Văzîndu-i cuprinsul, că Tudor va fi mort, trimeţîndu-i imediat, înainte de a ajunge omul cel cu scrisoarea de la turci (nişte oameni cu ştirea). Aceşti oameni, plăeşi de ai lui Tudor, ajungînd la Baia de Aramă, dîndu-i veste că peste cîteva zile el va fi mort, atuncea el a scris la toţi prietenii săi că cine poate să aibă mai bună prietenie cu turcii de pe insula Ada-Cale, să alerge imediat, că va trimete şi el cîteva pungi de galbeni.

Atuncea, jupînul Gheorghe Duncea a alergat, cu cîţiva berbeci bătuţi şi stupi de miere. Atuncea turcii, dînd încrederea lui Tudor că nu va fi omorît, ducîndu-i jupînul Gheorghe Duncea înapoi această ştire, atuncea vătaful Tudor, strîngîndu-i mîna, spunîndu-i că, dacă va scăpa de la moarte, va fi cel dintîi frate al său din întreaga Oltenie:

— Niciodată nu te-oi lăsa, pentru că ai fost salvatorul vieţii mele!

Peste cîteva zile sosind şi paşa cu garda după el, în mijlocul pieţii i s-au făcut judecată, în Baia de Aramă. Aducînd pe martorul Covrea şi mărturisind pe sfînta cruce că Tudor a oprit două părţi din bani, atuncea turcul — care ştia tot secretul — a pedepsit pe Tudor, să-l desbrace în piele, să-l ducă pe Munţii Băii şi să l lege cu streanguri, cu mîinile la spate, de un stejar, trei zile şi trei nopţi. Şi dacă va fi vinovat, îl vor mînca fiarele sălbatice de viu.

Atuncea prietenii lui, plăeşii, au făcut gardă în depărtare, împrejurul lui, şi l-au apărat de fiarele sălbatice.

După trei zile şi trei nopţi, găsindu-l încărcat de musca columbacă, care bîntuie prin Oltenia, luînd un ostaş turc o cracă dintr-un copac, cu frunză verde, şi-a început să scuture musca de pe el...

La anul 1812, armatele ruseşti, după terminarea războiului cu turcii, au pornit spre Ţara Românească şi au intrat în ţară, ajungînd în Oltenia, pe cîmpiile dunărene, mai sus de Calafat. Armatele turceşti de pe malul drept al Dunării — Rusciuc, Silistra şi Vidin — au dovedit cele 30 000 [ostaşi] de armată rusească, care pătrunseseră în Oltenia, şi au primit ordin, de la marele sultan, să treacă Dunărea şi să prindă pe cele 30 000 armată rusească; cu 30 000 funii de bumbac, să-i lege şi să-i ducă în streanguri, de vii, la Constantinopol, la Înalta Poartă. Iar ruşii, aflînd de marele număr al turcilor că trece Dunărea, şi cunoscînd că nu pot ţine piept cu ei, s-au retras prin pădurile Mehedinţului.

Turcii trecînd Dunărea şi aşezîndu-se între Calafat şi Cetate, şi poposind trei zile şi trei nopţi, pentru a lua informaţiuni de lupta cum i-ar putea prinde pe ruşi, iar domnul Tudor, fiind vătaf de plai al Plaiului Cloşani, s-a dus la armatele ruseşti, adunînd panduri din oameni deştepţi, cu o parte din panduri ai Plaiului Cloşani, şi a mers la armata rusească şi a spus generalisimului rus să-i dea o parte din armata rusească, că va bate pe turci.

Şi luînd o parte din cavaleria rusă şi mergînd noaptea, pe întuneric, au înconjurat taberele turceşti, au dat foc împrejur la toate şurele de paie şi la lumina focului i-a înconjurat pe toate părţile cu armată rusească şi cu pandurii lui, şi i-au măcelărit pînă la unul. Cu funiile de bumbac pe care le preparaseră streanguri turcii, să-i ducă legaţi la Constantinopol, au fost legaţi turcii şi duşi la Moscova, în capitala Rusiei.

Atuncea domnul Tudor a fost făcut locotenent şi luat de către generalul rus să-l prezinte împăratului Rusiei...

(manuscrisul se întrerupe)

În ianuarie 1821, Tudor Vladimirescu, împreună cu conducătorii eterişti din Bucureşti, Iordache Olimpiotul şi Ioan Farmachi, au semnat un acord de colaborare pentru a se ajuta reciproc pînă la terminarea acţiunii revoluţionare. Acest acord va fi încălcat însă de conducătorii eterişti:

Noi, subsemnaţii, în virtutea prezentului acord important şi a înţelegerii mutuale, mărturisim ceea ce în privinţa punctelor următoare am stabilit şi hotărît:

1. Prin voia lui Dumnezeu şi prin pronia cerească, ne-am întrunit şi, după o înţelegere

deopotrivă de sinceră, am hotărît în unanimitate (deşi împotriva răuvoitorilor) să ducem, prin cea mai dîrză activitate, la îndeplinire planul nostru cel spre obştescul folos, şi anume ca prin puterea armelor noastre să ne eliberăm de sub jugul apăsător al barbarilor...

2. Unindu-ne pentru realizarea fericită a planului nostru greu de înfăptuit, ne-am hotărît să încordăm toate puterile noastre trupeşti şi sufleteşti şi să facem tot ce stă în puterile noastre, pentru atingerea scopului propus şi pentru aceasta să jertfim nu numai averea, onoarea, armele şi tot ce va fi necesar iscusinţei unor astfel de întreprinderi, ci şi scumpa noastră viaţă pînă la ultima picătură de sînge.

Fiecare va fi deci dator, în caz că vreunuia dintre noi i s-ar întîmpla (Doamne fereşte!) vro nenorocire, să-i sară numaidecît în ajutor şi să contribuie din toată inima să-l scape sau să-l ferească de nenorocire.

3. Pentru a mări numărul nostru şi pentru a crea prin acţiuni destoinice o ceată puternică, fiecare dintre noi trebuie să fie volnic a urmări şi a ordona, după împrejurări, ceea ce i se pare că ar contribui la binele obştesc al acestui acord întărit cu jurămînt...

4. Întrucît acest acord sacru al nostru tinde în fond să ridice strălucirea credinţei şi este obligator pe toată durata acţiunii noastre, pînă la realizarea desăvîrşită a operei începute, noi ne legăm unii faţă de alţii ca toate hotărîrile noastre să nu aibă putere executorie decît dacă au fost luate în urma unei înţelegeri şi deliberări comune a tuturor membrilor asociaţiei noastre întruniţi în şedinţă. Nimeni dintre noi nu e îndreptăţit a lucra de capul lui, fără ştirea şi consimţămîntul tuturor fraţilor — fără a excepta vreunul — de aceea ne vom întruni în fiecare săptămînă şi ne vom sfătui aşa cum sîntem datori s-o facem, iar pe membrii absenţi îi vom înştiinţa şi le vom cere asentimentul.

5. Orice avantaj, cîştig sau pagubă (Doamne fereşte!) care ar rezulta din întreprinderea noastră, vor fi împărţite frăţeşte între noi, după cum şi între apostoli totul a fost comun. De aceea, nimeni să nu îndrăznească, prin vorbe sau fapte echivoce semănînd zîzanie, a insinua că, de exemplu, românul de baştină nu trebuie să se supună arnăutului, nici arnăutul grecului, grecul sîrbului, sîrbul macedoneanului, ci toţi să lucreze de comun acord şi unitar, după cum o cere datoria pe care ne-o impune acordul de faţă.

6. Nimeni dintre noi să nu cuteze a se abate oricît de puţin de la punctele de mai sus, sau a le călca, căci acela se va expune să fie deferit tribunalelor politice, militare şi eclesiastice, amintirea lui va fi ştearsă din lista membrilor naţiunii, averea lui va fi confiscată şi va fi afurisit să aibă soarta lui Iuda. Dacă cineva va înceta din viaţă, ceilalţi fraţi vor avea grijă să remită moştenitorilor averea pe care a lăsat-o. Iar dacă nu va lăsa moştenitori, averea lui va reveni societăţii noastre, în scopul întreprinderii noastre.

7. Pentru păstrarea secretului acestei asociaţii întărim acordul încheiat prin jurămîntul pe Sfînta Cruce şi pe Sfînta Evanghelie şi sub cea mai grea răspundere... Pentru deplina încredinţare s-a întocmit acest acord în cinci exemplare identice cu semnăturile noastre. ca să aibă tărie pretutindeni şi în tot timpul.

În aceeaşi lună se declanşează revoluţia. Tudor pleacă în Oltenia, răsculînd toate judeţele de peste Olt. La 23 ianuarie, la Padeş, în faţa panduriior şi a ţăranilor adunaţi, el lansează prima sa proclamaţie revoluţionară, chemînd poporul la luptă contra asupritorilor. Evenimentele amplificîndu-se, boierii din Divan îi scriu lui Vladimirescu, îndemnîndu-l să înceteze răscoala.

La 4 februarie 1821, Tudor trimite o scrisoare Divanului, înştiinţîndu-l că nu va depune armele, deoarece lupta a fost pornită de popor; el cere boierilor divaniţi să ţină cont de cererile norodului:

Prin cinstită cartea dumneavoastră de la 30 ale trecutului ghenarie [ianuarie], la 3 ale următorului cu toată plecăciunea am primit, şi cele poruncite am văzut. Dar ştiut fie dumneavoastră că nu este precum dumneavoastră o socotiţi, că prea bine este ştiută dumneavoastră că eu din mica copilărie am slujit cu mare credinţă stăpînirii şi patrii mele precum şi acum, şi în toată viaţa mea, sînt hotărît a sluji şi a mă jărtfi pentru binele patrii mele. Şi eu de capul mieu nicidăcum n-am plecat, fără cît tot norodul, cel amărît şi dosădit...

Şi nemaiputînd suferi arzimea focului care ne-au pus peste capete, cu toţii într-un gînd s-au unit şi au hotărît ca să se scoale cu mici, cu mari şi să se adune la oraşul cel dă căpetenie al ţării. Şi acolo stînd, să ceară împărătească milă, pentru care pînă acum prin cinci agzimagzaruri [plîngeri] şi-au arătat ticăloasa stare precum şi la alte înalte locuri.

Şi ştiindu-mă norodul pe mine dintr-alte vremi că sînt un adevărat fiu al patrii mele, cu silnicie m-au luat a le fi şi la această vreme chivernisitor pentru binele şi folosul tuturor. Dar eu cum am văzut prea cinstita porunca dumneavoastră, supus fiind, m-am arădicat dă loc ca să plec, iar adunarea norodului nu numai că nu m-au lăsat, ci încă sub mare pază m-au pus.

Ziceţi dumneavoastră că din arădicarea mea să supără odihna lăcuitorilor; dar ei, după ce le-am cetit întru auz prea cinstită porunca dumneavoastră, cu un glas răspunseră că aceasta nu este nimic pe lîngă tiraniile cele cumplite care le pătimesc de la dregători. Acestea i-au adus la o desnădăjduire, încît sînt bucuroşi mai bine să piară cu toţii decît să mai fie vii. Iar arădicarea lor alt rău nu face, decît numai lucruri dă mîncare iau, care sînt muncite iarăşi de dînşii, precum nici împotrivitorilor pînă acum nu li s-au făcut nimic...

Prea cinstiţi boieri! De sînteţi dumneavoastră patrioţi şi părinţi ai norodului, precum o ziceţi, cea de slugă a mea socoteală este aşa: că acum aveţi dumneavoastră vreme a scăpa din hula tuturor neamurilor şi să vă faceţi patrioţi adevăraţi iar nu vrăjmaşi ai patriei, precum aţi fost pînă acum. Bine ar fi ca dumneavoastră să popriţi răutatea şi pornirea armelor ce aţi cugetat asupra norodului

celui nevinovat şi credincios şi să urmaţi precum au urmat strămoşii noştri, adică să vă învoiţi cu norodu la cererile ce fac, pentru că ei nu cer vreun lucru necuviincios sau care să nu-l fi avut, ci cer o dreptate care poate fi dumneavoastră dă mai mare folos, iar într-alt chip nu va ieşi lucrul la căpătâîi bine...

Revoluţia, începută în Oltenia, se extinde în întreaga Ţară Românească, având puternice ecouri atît în Transilvania, cît şi în Moldova. În februarie 1821, Tudor elaborează Cererile norodului românesc — *adevăratul program al revoluţiei. La 24 februarie, oastea revoluţionară porneşte spre Bucureşti, intrînd în oraş la 21 martie. Timp de două luni Ţara Românească este condusă de Tudor Vladimirescu. Curînd însă mai ales după dezavuarea celor două acţiuni revoluţionare de către ţarul Rusiei, între conducătorul revoluţiei române şi cel al Eteriei încep să apară unele divergenţe, datorită interpretării greşite pe care Alexandru Ipsilanti o dă acţiunilor revoluţionarului român. O primă acţiune de înlăturare a lui se produce în februarie 1821 cînd, vornicul Constantin Samurcaş — membru marcant al Eteriei — trimite pe căpitanul de arnăuţi, Hagi Prodan, să-l ucidă pe Tudor. Aflînd de acest proiect, Tudor scrie lui Samurcaş, la 28 februarie:*

...Slavă prea bunului Dumnezeu atotţiitorului, celuia ce n-au voit pierzarea norodului său celui nevinovat de cătră mîinile cele sîngerate ale tiranilor boieri, ci prin graiul unui iubitor de Dumnezeu şi de drepte, sîrb, carele de multă vreme s-au hrănit din căscioara mea, mii-au descoperit mie vicleşugul cel sîngeros care ai umblat dumneata a-l face, prin dare de bani, asupra mea şi asupra... norodului românesc, dintr-al cărui sînge o sută de ani sînt de cînd se hrăneşte tot neamul boieresc-fanarioţăsc. Iar acum, în loc de mulţumită, umblaţi dumneavoastră ca să-i pier-

Tudor, pandurii săi...

deţi cu totul de pe faţa pămîntului. Numai mila lui Dumnezeu nu ne-a lăsat! Ci, după ce au sosit dumnealui Hagi Prodan, aici, cu cuvînt că au fugit de la dumneavoastră, şi eu l-am primit ca pe un creştin, apoi s-au apucat de au împărţit, noaptea, într-ascuns, la 270 sîrbi, care sînt cu mine, bani, cîte talere 250 şi cîte 260 de tot omul, şi la căpeteniile lor cîte cinci şi cîte şase sute de tot omul, şi alte multe făgăduieli făgăduindu-le, cu cuvînt ca să-i tragă de la mine şi să-i aducă la dumneavoastră.

Bun lucru au făcut dumnealui Hagi pentru dumneavoastră.

Ci prea bunul Dumnezeu n-au voit precum voiesc tiranii, ci l-au dat în mîinile norodului. Pe care căutîndu-l, am găsit la dumnealui şi contractul dumneavoastră, cel cu multe făgăduieli făcut, precum şi o scrisoare a exilenţii sale domnului gheneral şi cavaler [Alexandru] Pini [consulul ţarist la Bucureşti], făgăduindu-i că, pentru uciderea mea, de la amîndouă prea puternicile împărăţii va fi mîngîiat, cu multe mili.

Aceasta o cred şi eu, că aşa va fi, fiindcă pe atîtea au rămas prea puternicile împărăţii; pe oastea dumnealui Hagiului, iar altă putere nu mai au!

Ah! cilebi [distinsule], dar pe semne că numai dumneavoastră ştiţi ce este în lume, iar alţii nu mai ştiu nimic! Numai, eu voi ţine aceste scrisori, pînă cînd se vor face cunoscute prea puternicilor împărăţii, şi atunci vom vedea cine va merge la Sibir [Siberia]! Iar pe dumnealui Hagiu, carele, pentru lăcomia şi iubirea de argint, s-au îndrăsnit a face o nelegiuire ca aceasta,

...și strănepoții lor, la distanță de 111 ani: elevii Școlii normale din Târgu Jiu într-o evocare a revoluției, organizată la Sibiu, în 1932 (fotografie trimisă de cititorul Ion Artur Iascu din București)

era ca să-l facă norodul multe bucăți; ci, deocamdată, îl scăpară becherii [ostași sîrbi], cu mii de rugăciuni; iar mai la urmă, după ce să va aduna mai mult norod, își va lua răsplătirea. Și de vreme că dumneata, cel ce totdeauna îmi ziceai că la sînge nu te amesteci, iar acum umbli ca să pierzi o țară întreagă pentru hatîrul jefuitorilor, de aceea, de acum înainte, pentru orice rău se va întîmpla a face norodul tiranilor boieri, tot dumneata să dai seama la Dumnezeu, fiindcă norodul dintr-această pricină s-au înfocat mai groaznic; cum și pentru aducerea turcilor, care-i împotriva sfintelor legături, i-ați băgat aici în țară, tot dumneavoastră va să dați răspuns!...

Și măcar că ai tins dumneata mîinile și la sîngele meu, cel nevinovat dumitale nimic, iar eu, cît voi mai avea viață, nici un fel de răutate nu voi avea asupra dumitale; ci las totul în plata lui Dumnezeu...

[P.S.]. Ah! boierule, boierule! Ce netemere de Dumnezeu! Pe de o parte m-ai încredințat, prin jurămînt, ca să viu la Craiova, și, pe de altă parte, împotrivă ai făcut dumneata, de ai trimis pe Hagiu ca să mă omoare. Apoi, de acum înainte, cine din lumea aceasta va mai crede pe dumneavoastră, pe niște oameni care nu aveți lucru de nimic a pierde o țară întreagă și mai vîrtos pe un norod nevinovat și care v-au hrănit și vă hrănește?

Ci drept este Dumnezeu, și drept va judeca!

Boierii, alarmați de amploarea revoluției, cheamă trupele otomane. Pentru a feri Bucureștii de distrugeri, Tudor părăsește orașul și se retrage în Oltenia.

În urma unui complot organizat de conducătorii eteriști și de cîțiva căpitani de panduri care erau nemulțumiți de energica pedepsire a celor ce se dedau la jafuri și nesupuneri, Tudor Vladimirescu este atras într-o cursă și ucis la 27 mai 1821, la Târgoviște, din dispoziția lui Ipsilanti.

Deși înfrîntă, revoluția din 1821 a pus capăt regimului fanariot și a creat condițiile pentru dezvoltarea în continuare a luptei de eliberare socială și națională a poporului român.

Grupaj realizat de
Ioana URSU

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Mesaje din epoca de piatră

VASUL-SIGILIU DE LA DAIA ROMÂNĂ

Dr. IULIU PAUL,
Sibiu

Într-un interviu cu academicianul bulgar Vladimir I. Georgiev, publicat în nr. 3/1972 al revistei Magazin istoric, era analizată semnificația reprezentărilor aflate pe o serie de obiecte descoperite la Tărtăria (în țara noastră) și la Karanovo și Gracianița (în R.P. Bulgaria).

La Tărtăria, cercetătorul clujean Nicolae Vlasa a găsit trei tăblițe de lut. Două din ele sînt acoperite cu reprezentări stilizate de animale, copaci etc., iar cea de-a treia cuprinde patru grupuri de semne, despărțite prin linii. Specialiștii români au observat asemănarea dintre aceste semne și cele de pe celebrele tăblițe sumeriene de la Uruk și Djemdet Nasr, datînd de la sfîrșitul mileniului IV și începutul mileniului III î.e.n. Faptul are o însemnătate excepțională deoarece, după unii cercetători — care iau în considerare, printre altele și datările cu C_{14} — tăblițele de la Tărtăria ar fi mai vechi cu un mileniu decît amintitele monumente ale scrierii sumeriene. Aceasta ar însemna că scrierea, sub forma pictogramelor, a apărut mai întîi în sud-estul Europei și nu în Mesopotamia. Între timp și în cele două localități — Karanovo și Gracianița — din țara vecină s-au descoperit obiecte cu reprezentări ce, de asemenea, par să reprezinte pictograme. Pornind de la aceste date, academicianul V. I. Georgiev sublinia în interviul amintit că „dacă în toate cele trei cazuri este vorba de scris, atunci se impune o concluzie surprinzătoare: avem de-a face cu cea mai veche scriere din lume".

Rămînea ca această îndrăzneață afirmație să-și găsească confirmarea în alte descoperiri. Iată o nouă mărturie, ce se adaugă dovezilor care vin în sprijinul folosirii scrierii pictografice și în sud-estul Europei. Este vorba de o importantă descoperire făcută de cooperatorii din Daia Română, județul Alba, cu ocazia unor lucrări agricole. Cooperatorii au găsit mai multe fragmente de ceramică, două statuete de lut ars și alte piese care au intrat, inițial, în posesia muzeelor din Alba Iulia și Sebeș.

Reluînd cercetările, împreună, cu cîțiva colegi de la Muzeul Unirii din Alba Iulia și Muzeul mixt din Sebeș, ne-a atras atenția, în chip deosebit, un vas de mici dimensiuni: 3 cm înălțime, 3,5 cm diametrul la bază și 6 cm la gură. Vasul, frumos ornamentat, este confecționat dintr-o pastă aspră la pipăit, în compoziția căreia se află mult nisip și mică. Această pastă cenușie este acoperită cu un strat superficial, de culoare cărămizie. În exterior, obiectul este ornat cu benzi alcătuite din linii paralele înguste, dispuse vertical la distanță relativ egală; ele par a fi fost executate cu un instrument dințat. Benzile alternează cu șiruri de gropițe, puțin adînci, făcute cu un obiect ascuțit. Buza vasului este ornamentată cu semne ce par a reda un „X" continuu, executate, probabil, cu un ac de os.

Un interes aparte îl prezintă fundul vasului care dă impresia că a fost conceput și realizat ca un veritabil sigiliu. Pe suprafața lui sînt imprimate — cu același instrument dințat folosit la executarea benzilor verticale exterioare — grupe de semne și reprezentări stilizate, dintre care unele sînt foarte asemănătoare cu vestigiile găsite la Tărtăria sau cu cele de pe o serie de vase, descoperite la Turdaș, localitate în județul Hunedoara. Aici au fost identificate, pentru întîia oară, vestigiile unei culturi neolitice (mileniul IV-III î.e.n.) ce au dat apoi numele unei culturi întinse, cuprinzînd și o parte a Iugoslaviei și Ungariei de azi (cultura Vinča-Turdaș).

Ce instrument a fost folosit pentru această ciudată „scriere"? Pentru identificare am încercat pe rînd diferite unelte despre care am bănuit că puteau fi utilizate la scris. Inițial, ne-am gîndit la micile ustensile din os cu margine dințată, întîlnite atît de frecvent în așezările precucuteniene[1] și cu care oamenii acelor vremuri executau — cum s-a dovedit — o seamă de ornamente. Marea regularitate

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1970.

Aniversarea a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent va constitui un nou prilej de intensificare a educației patriotice, revoluționare a tineretului, a tuturor cetățenilor. Cinstind marile evenimente ale istoriei neamului nostru, pe marii noștri înaintași și faptele lor de glorie, oamenii muncii din întreaga țară, fără deosebire de naționalitate, strîns uniți în jurul partidului, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, vor acționa cu toată energia și capacitatea lor de creație pentru a face din România o țară puternică și înfloritoare, pentru făurirea noii istorii a patriei, a istoriei sale socialiste și comuniste.

(Din Hotărîrea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26-27 octombrie 1977 cu privire la aniversarea a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent.)

și alternanța exactă a zimților respectivelor grupe de semne ne-a făcut însă să renunțăm la această presupunere. În ultimă instanță ne-am gîndit la scoicile cu cochiliile crestate care — cu milioane de ani în urmă — populaseră marea ce se întindea pe teritoriul de azi al Transilvaniei. De această dată, eforturile au fost încununate de succes, căci am reușit să identificăm două specii de scoici de apă sărată — *Donax trunculus* și *Donax Cerulla trunculus* — care ar fi putut reprezenta „instrumentul" de scris folosit de făuritorul vasului.

Probleme deosebite a ridicat și datarea vasului. După ce l-au descoperit, cooperatorii l-au scos din contextul său arheologic.

În privința datării, am luat în considerare faptul că așezarea de la Daia Română are o durată mare în timp, de cîteva milenii, cuprinzînd mai multe niveluri de locuire neolitice, peste care s-a suprapus și o așezare prefeudală (sec. IV-VI e.n.). În care din aceste etape putea fi încadrat vasul-sigiliu? Prin formă și tehnică de execuție, obiectul reprezenta un unicat, ceea ce făcea și mai dificilă încercarea de datare. În această situație, de mare ajutor ne-au fost analogiile pe care le-am făcut cu diferite descoperiri din alte așezări. De pildă, asemănarea cu vasul-sigiliu descoperit la Gracianița, în R.P. Bulgaria, a constituit un prim argument în favoarea datării vasului la începutul mileniului III î.e.n. Unele asemănări posibile dintre „inscripția" de pe fundul vasului și cele de pe tăblițele de la Tărtăria au constituit un element în plus pentru plasarea sa într-un interval cuprins între anii 2900 și 2700 î.e.n. Dar decisiv pentru datarea vasului în această perioadă a fost ornamentul de pe buza vasului (acel „X" continuu), unul din motivele artistice caracteristice culturii Vinca-Turdaș.

Au vreo semnificație semnele de pe fundul vasului-sigiliu? Întrebarea este fără îndoială cea mai dificilă, pe de o parte datorită extremei stilizări și schematizări a semnelor și pe de altă parte din pricină că inscripția fiind circulară nu se poate ști, în lipsa oricărui alt indiciu, unde începe și unde sfîrșește mesajul.

Identificarea grupurilor de semne depinde, așadar, de unghiul din care privim și analizăm „sigiliul". În această privință se profilează două variante. Prima constă în compararea cu semnele de pe tăblițele de la Tărtăria; a doua pornește de la analogiile cu ceramica turdășeană, în care semnele caracteristice obiectelor găsite la Tărtăria ar constitui doar o componentă. Optînd pentru această din urmă variantă, am putut distinge patru grupuri de semne. Mai întîi, reprezentarea stilizată a unei capre, apoi un grup de semne (identificat atît pe tăblițele de la Tărtăria cît și — ca semne izolate — pe vasele de la Turdaș), ce ar putea reprezenta un arbore. Al treilea grup, asemănător cu un Y, pare să redea (asociat cu două segmente din semnul anterior) tot reprezentarea schematică a unei capride; în sfîrșit, a patra categorie de semne alcătuiește, prin simpla inversare a sigiliului, tot o capră.

În această variantă a lecturii, „textul" sigiliului ar constitui — într-o grafie abstractizată — o ideogramă, cuprinzînd succesiunea anotimpurilor. Asemenea reprezentări au fost identificate, în numeroase variante, în toată aria civilizațiilor din Anatolia și zona egeo-mediteraneană. Grafica lor a putut fi urmărită de la primele forme pictografice, pînă la stilizări de un schematism extrem, foarte greu de identificat și interpretat. „Sigiliul" de la Daia Română aparține — după toate probabilitățile — etapei de mijloc a evoluției acestei ideograme, adică perioadei imediat următoare celei în care au fost plasate tăblițele de la Tărtăria (2900-2700 î.e.n.), constituind probabil, o etapă nouă în evoluția practicării „scrisului" în aria turdășeană.

Descoperirea de la Daia Română vine, astfel, să completeze în chip fericit cunoștințele noastre cu privire la folosirea, la sfîrșitul neoliticului, și în sud-estul Europei, a unor semne simbol pentru înregistrarea și transmiterea de mesaje. Este fenomenul care, în diferite zone geografice, a precedat și a deschis calea scrierii propriu-zise.

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Dave și stăpînii lor

ZIRIDAVA

ION HORAȚIU CRIȘAN

Enumerînd orașele Daciei, geograful și astronomul grec Ptolemeu menționa spre Tisa mijlocie o davă numită Ziridava, căreia îi indica drept coordonate geografice 45° 30' latitudine și 46°20' longitudine. Vasile Pârvan, analizînd datele furnizate de învățatul grec, spunea că numele de Ziridava este „bun getic", localizînd, ipotetic, cetatea în hotarul comunei Cenad, județul Timiș, pe malul stîng al Mureșului. De la Cenad însă cunoaștem cîteva fragmente ceramice păstrate în Muzeul Banatului din Timișoara, piese care nu justifică existența, aici, a unei așezări importante de tip dava. În schimb o astfel de așezare a fost descoperită și în parte dezvelită pe calea săpăturilor sistematice, în punctul numit „Șanțul Mare", din hotarul comunei Pecica, județul Arad, pe un promontoriu situat pe malul drept al Mureșului, promontoriu locuit încă din eneolitic (2000-1800 î.e.n.). Este vorba de o bogată și importantă așezare dacică, a cărei existență începe la sfîrșitul sec. IV î.e.n., continuîndu-se, fără întrerupere, vreme de peste patru secole pînă la începutul sec. II e.n. și a cărei perioadă de înflorire se situează în sec. I. î.e.n., deci în timpul domniei lui Burebista.

Importantul centru dacic de la Pecica se afla pe locul unde în epoca bronzului se înălțase o bogată așezare ce a dat numele unei întregi culturi.

În stadiul actual al cercetărilor nu putem preciza cu destulă exactitate perimetrul pe care se extindea dava de la Pecica. Putem spune însă că a avut două faze de evoluție și că, încă de la începutul existenței ei, cuprindea două părți: o parte centrală — o fortificație — ce constituia acropola, și o alta care se întindea în jurul acesteia, pe o suprafață de cîteva hectare, alcătuind așezarea deschisă sau civilă.

Acropola se află pe un promontoriu înconjurat de un enorm șanț de apărare, în bună parte natural (un braț mort al Mureșului). Aici au au fost descoperite o seamă de ateliere și unele edificii de utilitate publică, probabil sanctuare. Unul dintre acestea este de formă rotundă; al doilea — patrulater, prevăzut cu o absidă. Cele două sanctuare se înscriu între dovezile care demonstrează existența unei arhitecturi dacice proprii, de nivel superior, înglobînd în structura ei și influențe străine prelucrate și adaptate cerințelor proprii. Arhitectura civilă și religioasă dacică s-a perpetuat și pe parcursul epocilor următoare, elemente ale sale regăsindu-se în arhitectura românească de mai tîrziu.

Cele două sanctuare demonstrează că așezarea dacică de la Pecica a fost și un important centru religios. Dar Ziridava era, în primul rînd, un important centru de producție și de desfacere a mărfurilor. Dintre atelierele descoperite pe acropolă, o importanță deosebită o are un atelier în care erau confecționate podoabe de argint de către meșterii daci. Tezaure de podoabe lucrate în atelierul de la Pecica, au fost găsite pe teritoriul actualului județ Arad, la Dezna, Gura Vării sau Moroda.

În inventarul atelierului de argintărie, se află și o ștanță pentru bătut monede dacice. La Ziridava se emiteau monede de tip Toc-Chereluș, datate între aproximativ 150 î.e.n. și 80 î.e.n. Aria de răspîndire a acestui tip de monede cuprindea o zonă situată între Mureș, Munții Apuseni și cursul inferior al Crișului Alb și al Crișului Negru, iar spre apus pînă în valea Tisei. Ziridava era, așadar, centrul unui trib sau al unei uniuni de triburi deosebit de puternice, a cărui forță economică

și politică se evidenția și prin emiterea de monedă proprie.

Faptul că monedele dacice emise la Ziridava își încep existența la mijlocul secolului II î.e.n. nu înseamnă că importanta așezare de aici a devenit centrul unei formațiuni politice abia în această vreme. Numeroase descoperiri de pe acropolă sau din așezarea deschisă stau mărturie cu privire la prosperitatea și importanța cetății încă de la începutul existenței ei — sfîrșitul sec. IV î.e.n. Dealtfel, în perioada menționată, întreaga zonă arădeană s-a remarcat printr-o impresionantă dezvoltare economică, după cum atestă și cele 26 tezaure monetare datate între sec. III î.e.n. și sec. I î.e.n. găsite în această zonă. Printre acestea se înscrie și cel mai mare depozit de monede dacice cunoscut pînă acum de pe întreg perimetrul lumii daco-getice. Este vorba despre tezaurul de la Șilindia, descoperit în anul 1967, și care numără peste 800 tetradrahme de argint datînd din sec. II î.e.n. Tezaurul conține pe lîngă marele număr de monede dacice și drahme emise de orașele Dyrrhachium și Apollonia adriatică, tetradrahme din insula Thasos, tetradrahme ale lui Alexandru cel Mare, Lisimach, Seleucos și, în sfîrșit, monede republicane romane, ceea ce dovedește intensitatea schimburilor dintre populația acestei zone și lumea înconjurătoare.

În Cîmpia Aradului, au mai fost descoperite și alte cetăți dacice, situate mai cu seamă în zone de dealuri înalte ce închid această regiune spre est, la limita vestică a Munților Apuseni, printre care se numără așezarea de pe teritoriul satului Berindia, comuna Buteni, la punctul numit „Șindrioara", ca și aceea situată în hotarul satului Clit, comuna Hășmaș. În acest din urmă loc au fost scoase la lumină ceramică dacică lucrată cu mîna sau la roata olarului, unelte și arme de fier, podoabe etc. precum și denari republicani de argint — semn că la Clit se afla un centru economic și comercial important. În zona depresionară răsăriteană dintre Moma-Codru și Munții Bihorului, la marginea localității Șoim, județul Bihor, a existat o altă fortificație cu rol de apărare; un rol similar a avut și fortificația de la Vărădia, din punctul numit semnificativ „Cetate", a cărui existență se plasează din sec I î.e.n. pînă la sfîrșitul secolului I e.n. sau începutul veacului următor.

Pe lîngă așezările fortificate, în Cîmpia Aradului au fost identificate alte 19 așezări din aceeași perioadă și există toate motivele să credem că numărul acestora va spori odată cu intensificarea cercetărilor arheologice.

Încă în acest stadiu al cercetărilor se poate formula concluzia că întreaga zonă cuprinsă între Mureș — spre sud, cursurile inferioare ale Crișului Alb și Negru — spre nord, Tisa — spre vest, și Munții Apuseni — spre est a fost intens locuită de daci începînd cu sec. IV î.e.n. pînă la începutul sec. II e.n.

Din toate așezările descoperite, nici una nu pare să corespundă mai plenar conceptului de dava ca aceea din comuna Pecica, județul Arad. În consecință, ea poate fi identificată — credem — cu Ziridava menționată în opera lui Ptolemeu. Așezarea a constituit, fără îndoială, centrul dacilor din zona Aradului pînă la începutul secolului al II-lea e.n. cînd a fost distrusă după toate probabilitățile de romani.

Sub influența din ce în ce mai activă a Imperiului roman, ale cărui hotare s-au statornicit pentru o vreme pe Mureș, viața dacilor din zona Aradului a continuat însă și după ce Ziridava a fost distrusă și evacuată. După anul 275, cînd autoritățile romane și armata s-au retras din teritoriile intracarpatice, dacii din zona Aradului au participat la refacerea unității lumii daco-getice.

Săpăturile arheologice care au dus la dezvelirea Ziridavei au contribuit în largă măsură la elucidarea unor probleme majore din istoria veche a acestor meleaguri, integrate organic în toate marile evenimente ale istoriei românești.

Monede dacice descoperite la Șilindia, în apropierea Ziridavei

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Mărturii străine despre unitatea românilor

FRAȚII DIN CELE „TREI" DACII

L. F. MARSILI

Născut în Italia, Ludovic Ferdinand Marsili (1658-1730) a fost geograf, cartograf, naturalist și matematician.

În 1683, după o perioadă de strălucite studii universitare, el s-a înrolat în armata austriacă (după cum se știe, pe atunci, o bună parte din Italia intra în componența Imperiului habsburgic) și a parcurs toate treptele ierarhiei militare, pînă la gradul de general. Însărcinat cu proiectarea și construirea unor importante lucrări de fortificații, a avut astfel ocazia să străbată și să cunoască mare parte din continentul european, efectuînd minuțioase studii de geografie și științe naturale.

A întemeiat Institutul de științe și arte din orașul natal, Bologna, (1714) și a fost membru al Societății regale din Londra și al Academiei de științe din Paris. A colaborat, de asemenea, la Journal des savants, **prestigioasă publicație științifică franceză a vremii.**

Vasta și multilaterala sa operă însumează 176 volume manuscrise, aflate în Biblioteca Universității din Bologna, dintre care au fost publicate doar 25 titluri. Printre cele mai cunoscute scrieri ale sale se înscriu Osservazioni intorno al Bosforo Tracico **(Roma, 1681),** Histoire physique de la mer **(Amsterdam, 1725),** Stato militare dell'Impero Ottomano, incremento e decremento del medesimo **(Haga și Amsterdam, 1732). A publicat, de asemenea, un amplu studiu cartografic asupra Dunării, în 1726, în 6 volume, care cuprinde numeroase informații referitoare la țările române.**

Bogate referiri la români și la istoria principatelor dunărene întîlnim și în alte scrieri ale savantului. El s-a aflat, dealtfel, de mai multe ori atît în Transilvania, cît și în Țara Românească. La curtea lui Constantin Brâncoveanu, sau prin corespondența purtată cu Stolnicul Constantin Cantacuzino a avut ocazia să ia contact pe larg cu realitățile românești, să studieze istoria străveche și să înțeleagă temeiurile aspirațiilor de libertate și unitate ale poporului nostru. Rod al studiilor sale aprofundate asupra istoriei românești este și lucrarea (rămasă în manuscris și constituind volumul 108 al scrierilor sale aflate la Bologna) intitulată Descrierea naturală, civilă și militară a Daciei Ripense, Mediteranee și Transalpine, la care sînt alăturate hărțile topografice ale fiecăreia, împărțirea lor în comitate, lista genealogică a prinților care au domnit în a doua și în a treia [Dacie] de la început și pînă astăzi **și din care prezentăm, pentru prima dată în limba română, cîteva fragmente referitoare la istoria poporului român.**

În literatura istorică românească, generalul savant Marsili s-a bucurat de atenția lui Nicolae Iorga, Dumitru Tudor, Virgil Cândea, Constantin Șerban, Marin Popescu-Spineni.

Activitatea sa multiplă, bogatele informații referitoare la țările române, evidențierea originii, a unității de neam și limbă, precum și sublinierea continuității neîntrerupte a poporului român pe meleagurile străvechii sale patrii dacice, conferă scrierii lui Marsili o deosebită valoare, îmbogățind tezaurul mărturiilor străine despre români cu o contribuție științifică complexă.

Titlul aparține redacției; întreruperile din text le-am marcat prin trei puncte, iar intervențiile explicative le-am dat în paranteze drepte.

Acvilele romane, care nu de puţine ori şi-au îndreptat aripile spre cele mai importante provincii pentru a înfăptui zboruri istorice, au depus eforturi mari... pentru păstrarea pradei făcute şi n-au putut sta liniştite pînă ce n-au cucerit pe deplin Dacia. Cu toate acestea şi astăzi sînt dezacorduri cu privire la zadarnicele tentative făcute de ei pentru a o poseda.

Deşi problema este tratată suficient de alţi scriitori, socotesc necesar să o abordez. Cu toate că am cuprins-o în *Tratatul despre Dunăre*, totuşi din cauza necunoaşterii datelor descoperite ulterior, prefer să reiau studiul.

În rîndul popoarelor de dincolo de Don s-a răspîndit zvonul că pot deveni stăpîne prin înlăturarea ultimelor rămăşiţe ale stăpînirii romane din respectiva provincie [Dacia]. Daco-romanii, văzîndu-i pe aceştia, s-au retras mai întîi în munţi, iar apoi au ieşit de acolo [re]populînd întreaga ţară, aşa cum se va arăta.

[Mai tîrziu] aproape concomitent s-au constituit cele două puteri, Austria şi Imperiul otoman. Acestea s-au luptat între ele pentru sceptrul ţării [Daciei]. Lupta dintre ele a cauzat ţării multe neajunsuri. Mai întîi, Dacia, deşi împărţită în mai multe state, a ajuns să fie condusă de prinţi tributari unuia sau altuia dintre cele două imperii, în virtutea mai multor tratate încheiate uneori între puterile stăpînitoare, alteori de români cu acestea.

Din aceste considerente mi-am propus mai întîi să mă limitez la o descriere generală, apoi să fac o prezentare aproape pentru fiecare, conform scopului propus şi să subliniez interesele împăratului. [Leopold I, în slujba căruia se afla Marsili.]

Aşadar, Dacia, care ocupa o vastă zonă europeană, pînă acum a avut fixate în bune condiţiuni delimitările sale... Părţile în care se subdivide această ţară sînt numite Ripense, Mediteranee şi Transalpine. Dacia Ripense e împărţită în două şi anume: o regiune denumită Părţile regatului Ungariei şi alta care poartă numele de Banatul Timişoarei... Daciei Mediteranee, care a fost ulterior denumită Transilvania... i s-a atribuit acest nume deoarece cuprinde zona centrală a teritoriului pe care se întinde această ţară înconjurată de fiecare parte de Munţii Carpaţi...

Dacia Transalpină... se subdivide în două părţi, care formează două state importante: unul este denumit Ţara Românească şi celălalt Moldova. Înainte, acestea erau separate de rîurile Putna şi Siret, iar acum de apele Milcovului şi ale Siretului... Niciodată în dezvoltarea lor, cele două imperii [Austria şi Poarta otomană] n-au urmărit alte ţeluri, decît să folosească aceste ţări drept teatre de luptă pentru armatele lor...

Toate acestea fiind spuse, voi începe cu Dacia Ripense, fiind prima în subdiviziunea amintită. Se crede că i s-a atribuit acest nume din cauza hotarelor acestei prime părţi din Dacia, căci este situată între malurile Tisei şi ale Dunării... Teritoriul ei este parţial muntos şi, în parte, cîmpie...

Această regiune întreagă, denumită, aşa cum am spus, Dacia Ripense, a fost locuită de daci..., iar în final s-a statornicit dominaţia monarhiei ungare, şi după o perioadă de timp s-a ajuns la raporturi de vasalitate faţă de regele respectiv. Din această situaţie au pornit toate războaiele ce au avut loc între imperiile austriac şi cel otoman. Acestea au determinat, în ultimă instanţă, împărţirea zonei în Banatul Timişoarei şi părţile regatului Ungariei...

Despre Dacia Mediteranee sau Transilvania

Împotriva Daciei Mediteranee tot timpul a fost menţinută o armată puternică. Prin aceasta, ea a fost zona aproape unică care a avut fericirea să ţină în mişcare vreme înde-

La Roma, în Muzeul Capitoliului, se păstrează un basorelief din epoca lui Traian reprezentînd un dac

În pp. 14-15: *viniete din ediţiile scrierilor lui Marsili*

lungată mari armate... Ţara s-a călit în timpul războaielor ce s-au purtat împotriva ei...

Această parte a Daciei mai este denumită şi Transilvania... Istoria ei se împarte în veche, medie, nouă şi foarte nouă. Apreciez astfel trecutul ei după cele patru forme de organizare politică, care s-au succedat în timp.

Perioada veche este cel mai binecunoscută, începînd din secolul lui Augustus...

Epoca medie începe cu a doua intrare a hunilor în Panonia... Istoria nouă începe după invadarea Ungariei de către turci, de atunci de cînd voievodul Ioan [Sigismund] a condus ţara sub protecţia turcilor şi o guverna ca pe o republică, sau un principat mdependent. înlăturînd stăpînirea regilor unguri... Ultima perioadă istorică începe în timpul împăratului Leopold, primul rege modern al Ungariei...

Această împărţire din punct de vedere istoric poate fi urmărită pe parcursul prezentei lucrări, în care-mi propun să clarific toate problemele, deşi sînt diverse... Voi aborda şi pe cele privitoare la originea acestei ţări... În timpul lui Augustus, [Dacia Mediteranee] devenind foarte puternică, a primit de la romani denumirea pe care am spus-o, iar de la greci pe cea de Părţile Sarmaţiei. Atunci ţara era locuită de daci. În timpul guvernării lui Octavian, Domiţian şi altor împăraţi, prin incursiuni şi războaie violente [dacii] au atacat provinciile supuse romanilor. Aceasta a constituit pentru împăratul Traian motivul principal, care l-a determinat să construiască, în anul 103[105], lîngă cetatea Severinului, podul de peste Dunăre. Peste construcţia de piatră au fost trecute armatele imperiale şi o mare cantitate de echipament de război. Dacia a fost înfrîntă şi transformată în provincie romană de acelaşi împărat...

În sfîrşit, împăratul Aurelian, văzîndu-se neputincios în faţa incursiunilor permanente ale goţilor a hotărît să transporte armata din această provincie în Moesia, unde barbarii nu puteau pătrunde cu atîta uşurinţă. Invadatorii, împreună cu autohtonii, au rămas la nord, deoarece din ordinul lui Adrian, Podul lui Traian fusese dărîmat...

Cu toate că m-am mai referit la condiţiile naturale ale acestei părţi din Dacia, totuşi le descriu din nou. Ţara n-are cîmpii în afara văilor de apă, marginile sale sînt delimitate de Munţii Carpaţi, aşa cum ar fi înconjurată de o mare şi acoperită de coline, care, în general, sînt fertile, cu excepţia celor stîncoase...

Subsolul Transilvaniei este bogat în antimoniu, mercur, cinabru, argint şi aur, metal preţios care abundă în nisipurile Crişurilor...

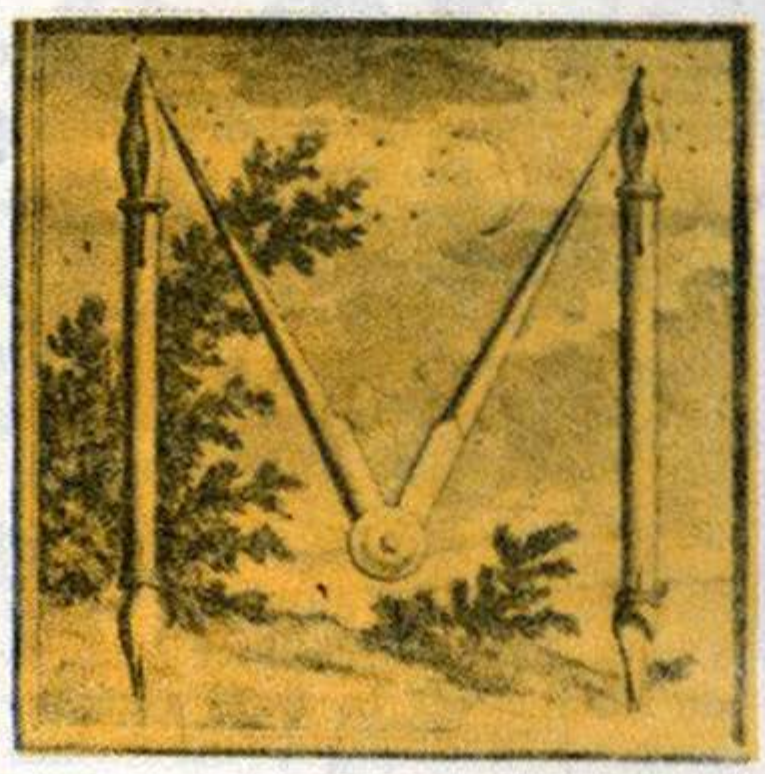

Despre Ţara Românească, prima parte a Daciei Transalpine

... Ţara abundă în ape care izvorăsc din munţii Transilvaniei, cu excepţia Oltului, care vine din părţile mai interioare ale acesteia. Rîurile mai importante sînt: Jiul, care se varsă în Dunăre...; Argeşul se varsă în acelaşi fluviu, la Olteniţa, iar Ialomiţa îşi uneşte apele cu cele ale Dunării la Tîrgul de Floci.

Pămîntul ţării este străbătut de multe rîuri mai mici şi, beneficiind de o climă foarte bună, asigură o mare fertilizare, neîntîlnită în altă parte a Daciei.

Aici se fac vinuri albe extrem de gustoase, fructele sînt foarte bune, grîul este de o calitate deosebită... Mierea albinelor este excepţională. Aşa cum am fost informat de prinţul ţării, [Constantin Brîncoveanu] cea mai bună miere este aceea din judeţul Mehedinţi, care depăşeşte zahărul prin culoarea sa albă, iar parfumul ei este extraordinar...

O astfel de ţară... dispune de posibilitatea de a fi minunată, putînd satisface cele mai exigente dorinţe ale românilor...

[În continuare, Marsili face o succintă prezentare a voievozilor români, începînd cu legendarul Negru vodă.]

În anul 1290, ajunse conducător al românilor Radul Negru, care se mîndrea cu faptul că s-a născut în Haţeg. El s-a înconjurat de plebea şi nobilimea înarmată... a coborît la poalele munţilor... şi a înaintat pînă la cîmpia deschisă a ţării, într-un loc denumit Cîmpulung, stabilind acolo prima capitală. Aici a înălţat o cetate care se chema „Cietatea a Negrului vodă" [în românește în original]...

În istoria acestor locuri, Radu Negru se poate mîndri cu faptul de a fi dat poporului pe care-l conducea nu numai o bucată frumoasă de pămînt, dar tot el este primul principe sau voievod al ţării care a fost ales de întregul neam în deplinătatea conştiinţei sale...

Istoriile greceşti şi latineşti amintesc la loc de frunte pe Mircea I [cel Bătrîn], nemuritor prin războaiele victorioase pe care le-a purtat împotriva sultanului Baiazid Ilderim, Fulgerul. El şi-a preamărit gloria în lume înălţînd mănăstirea Cozia, în anul 1398, pe malul Oltului, simbol al pietăţii sale.

Neagoe Basarab I este demn de memorat pentru mărinimia sufletească, pietatea şi înţelepciunea de care a dat dovadă, atît în timp de pace, cît şi în vreme de război, fiind ctitorul faimoasei mănăstiri de la Argeş şi a bisericii din capitala ţării, Tîrgovişte...

Mihai II [Viteazul] şi-a dobîndit numele şi faima prin războaiele purtate contra

turcilor, tătarilor şi ungurilor transilvăneni... Uciderea sa de către George Basta în Transilvania a reprezentat o tragedie dureroasă... Şerban Basarab I, supranumit *Radul* [Radu Şerban] ajutat de împărat, a devenit nemuritor prin ostilitatea manifestată faţă de tătari, unguri şi turci, de care a fost învins în cele din urmă, iar după aceea adăpostit de împăratul Rudolf la Viena, unde a şi murit... Trupul său a fost adus de ai lui şi îngropat la Mănăstirea Comana...

Cea mai bună dovadă a marii rezistenţe a Ţării Româneşti împotriva tiraniei otomane este faptul că i-a obligat pe sultani să n-o transforme în ţinut mahomedan. Aici, spre lauda locuitorilor se menţine creştinismul şi astăzi...

Armatele împăratului [Leopold I], victorioase împotriva Imperiului otoman în atîtea bătălii, în anii trecuţi, au întîmpinat rezistenţa cea mai mare şi au suferit cele mai mari pagube în Ţara Românească, cu toate că aceasta era cel mai puţin pregătită de război decît toate celelalte părţi ale Daciei. Este dotată de la natură cu astfel de condiţii, încît poate distruge orice armată, atunci cînd nu este asigurată stăpînirea integrală a ţării. Dacă acest raţionament pare ciudat, cine nu-l crede, să-l probeze... Nu există nici un loc care ar putea servi ca depozit sigur pentru nevoile armatei, sau care să poată fi apărat în vederea asigurării stăpînirii străine. Totul duce la ruina armatelor străine, inclusiv a celor experimentate...

Despre Moldova, a doua parte a Daciei Transalpine

Moldova, ca şi Ţara Românească, în formarea ei ca stat, are aceleaşi ascendente, ambele fiind constituite într-un mod aproape identic, avînd aceeaşi origine...

Hotarele sale se întind, la răsărit, pînă la Pontul Euxin; la apus, ating munţii Transilvaniei, care şi aici ocupă zona dintre rîul Ceremuş şi Putna; la sud, este mărginită de acea parte situată lîngă Dunăre, rîul Siret, care se varsă în acelaşi fluviu şi Marea Neagră; la Răsărit, este scăldată de apele Ceremuşului şi ale Nistrului, pînă la mare. Primul o separă de Podolia, iar cel de-al doilea de Ucraina...

Ţara are pămînt de o calitate extraordinară, care întrece oricare parte a Daciei, atît în privinţa păşunilor excepţionale, cît şi a cerealelor şi fructelor de tot felul, vii care produc vinuri foarte tari. Nu este total lipsită de păduri în zonele muntoase...

Locuitorii, ca origine, sînt fraţi cu cei din Ţara Românească şi practică aceleaşi obiceiuri, au aceeaşi religie...

Pentru rezolvarea problemelor de ordin bisericesc există un mitropolit şi trei episcopi. Primul îşi are reşedinţa la Iaşi, iar ultimii după cum urmează: unul la Roman, altul la Huşi, iar al treilea la Rădăuţi... Pentru conducerea treburilor de ordin militar, moldovenii au un general, care poartă numele de hatman, dependent de voievod, căruia îi este subordonat. El administrează şi reglementează treburile armatei.

Din punct de vedere administrativ, ţara este împărţită în 17 comitate, denumite ţinuturi, ale căror graniţe se pot observa în harta geografică a Daciei. Toţi se supun unui singur voievod... Moldovenii au avut 55 domni suverani. Numele şi genealogia acestora au fost stabilite în conformitate cu cele inserate în analele manuscrise [letopiseţe] ale ţării. Între aceşti domni, celebru este Ştefan IV, supranumit cel Mare de către istoricii greci, latini şi poloni... Este prezentat ca un luptător glorios în războaiele pe care le-a purtat împotriva turcilor, tătarilor, polonilor şi chiar contra lui Matei Corvin...

Aşa au trăit românii din Moldova şi Ţara Românească liberi şi conduşi de voievozii lor...

Aşa cum am mai spus, Moldova se mărgineşte cu Transilvania în partea răsăriteană a acesteia. Legătura principală dintre ele se realizează prin pasul Oituz. Pe aici sînt trecuţi caii destinaţi comerţului. Trecătoarea permite deplasarea unei armate mari, fiind frecventată în mod permanent de căruţe...

În mod obişnuit, locuitorii acestei ţări [Moldova] sînt victorioşi împotriva inamicilor, deoarece retrăgîndu-se în munţi pot distruge orice armată...

Introducere şi traducere
Dumitru ZAHARIA,
şeful Filialei Arhivelor statului, Bacău

2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

Simpozion de istorie la Tg. Mureș

CIVILIZAȚIA GETO-DACICĂ DIN CENTRUL TRANSILVANIEI

Dr. VALERIU LAZĂR,
Muzeul județean Mureș

În cadrul manifestărilor prilejuite de aniversarea a 2 050 ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, la Tg. Mureș a avut loc de curînd — în organizarea Academiei de științe sociale și politice, a Institutului de tracologie (filiala Cluj-Napoca), precum și a Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Mureș, a Centrului de științe sociale și a muzeului din localitate — o importantă sesiune științifică dedicată civilizației geto-dacice, la care și-au adus contribuția reputați specialiști din diverse centre ale țării — București, Cluj-Napoca, Iași, Alba Iulia, Brașov, Tg. Mureș.

Lucrările simpozionului au fost deschise de tovarășul Nicolae Vereș, membru al C.C. al P.C.R., prim-secretar al Comitetului județean Mureș al P.C.R. În comunicările prezentate acad. prof. dr. docent Ștefan Pascu, directorul Institutului de istorie și arheologie din Cluj-Napoca, prof. dr. docent Mircea Petrescu-Dîmbovița, directorul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol" din Iași și prof. dr. docent Dumitru Berciu, directorul Institutului de tracologie, au relevat înaltul nivel de civilizație al geto-dacilor, importanța epocii lui Burebista și a statului realizat de el, precum și rădăcinile străvechi, trainice, ale traco-geto-dacilor pe pămintul anticei Dacii; totodată, în comunicări au fost evidențiate legăturile civilizației geto-dacice cu alte civilizații ale antichității, subliniindu-se caracterul reciproc al schimburilor culturale, faptul că strămoșii noștri au receptat o seamă de influențe, dar, la rîndul lor, au îmbogățit creația materială și spirituală a popoarelor învecinate cu care au venit în contact.

Valorificînd cercetările și studiile întreprinse pe plan local, comunicările susținute de dr. Valentin Vasiliev și Eugen Chirilă de la Institutul de istorie și arheologie Cluj-Napoca, Vasile Dobrescu — Institutul medico-farmaceutic Tîrgu Mureș, dr. Grigore Ploeșteanu, Valeriu Nițu — Centrul de științe sociale Tîrgu Mureș, dr. Valeriu Lazăr, Mihai Petică, Andrei Zrinyi — Muzeul județean Mureș, dr. Florea Costea — Muzeul județean Brașov, dr. Alexandru Popa, Vasile Moga — Muzeul Unirii din Alba Iulia, Ioan Ranca — directorul Filialei Mureș a Arhivelor statului, au subliniat importanța civilizației materiale și spirituale creată de geto-daci în regiunea centrală a Transilvaniei, milenarele sale rădăcini, precum și strînsele legături cu populația geto-dacă din celelalte regiuni ale vechii Dacii. O serie de descoperiri noi, ca așezările geto-dacice de la Sighișoara și Voivodeni (jud. Mureș) au îmbogățit informațiile despre această civilizație. La Voivodeni, în punctul numit „La școală", cercetările arheologice sistematice întreprinse vreme de trei ani (1977-1979) au dus la depistarea unei importante așezări, ale cărei începuturi se plasează în eneolitic — faza de tranziție între epoca de piatră și epoca de bronz — viețuirea continuînd neîntrerupt, pînă în perioada feudalismului timpuriu; așezarea a cunoscut o mare dezvoltare între sec. III î.e.n. și sec. I e.n., deci în perioada de maximă înflorire a civilizației geto-dacice.

Precizări valoroase au fost aduse și în legătură cu alte așezări geto-dacice mai puțin cunoscute din centrul Transilvaniei: așezarea de la Ciceu-Corabia (județul Bistrița-Năsăud) și cea de la Șinca Veche (județul Brașov). S-a relevat, totodată, semnificația ce o are pentru dezvoltarea vieții materiale și caracterul sedentar al geto-dacilor, bogatele depozite de unelte agricole, găsite în importanta dava getică de la Piatra Craivii (județul Alba); sanctuarele existente tot în această mare așezare a strămoșilor noștri dezvăluie remarcabile progrese pe plan spiritual.

Desfășurîndu-se în suita de manifestări consacrate apropiatului jubileu al statului dac, simpozionul de la Tîrgu Mureș, ca și celelalte reuniuni științifice ce au avut și au loc în aceste zile în numeroase centre din țară, evidențiază faptul că, an de an, cercetările istorice și arheologice aduc în circuitul științific noi obiective și valori documentare, unele de o deosebită semnificație probatorie, menită să întregească imaginea despre trecutul multimilenar al poporului nostru.

ÎN EXCLUSIVITATE PENTRU MAGAZIN ISTORIC

HENRI MICHEL

Comitetul internaţional de istorie a celui de-al doilea război mondial

Director de studii al Centrului naţional de cercetare ştiinţifică din Franţa, director şi fondator al publicaţiei Revue d'histoire de la 2-ème guerre mondiale, **preşedinte, din 1970, al Comitetului internaţional de istorie a celui de-al doilea război mondial, care grupează istorici din 40 ţări, fost preşedinte, între anii 1946 şi 1978, al Comitetului francez de istorie a celui de-al doilea război mondial, autor a 20 cărţi despre istoria ultimei conflagraţii mondiale[1], profesorul francez Henri Michel va prezida în cadrul Congresului internaţional de ştiinţe istorice, ce se va organiza în august 1980, la Bucureşti, lucrările comisiei** Propaganda în cel de-al doilea război mondial: metode, scop, rezultate, **care se vor desfăşura timp de două zile.**

În articolul de faţă, profesorul Henri Michel ne prezintă cîteva informaţii despre Comitetul internaţional de istorie a celui de-al doilea război mondial.

Comitetul internaţional de istorie a celui de-al doilea război mondial îşi are originile în anul 1961, în urma unui colocviu ţinut la Milano pe tema *Marii Aliaţi şi Rezistenţa europeană.*

Atunci, după Milano, o mînă de oameni inimoşi, Parri (Italia), Puttemans (Belgia), Michel (Franţa), generalul Boltin (U.R.S.S.), generalul Okecik (Polonia) şi Snejdarke (Cehoslovacia), sub preşedinţia lui Ferruccio Parri, au constituit un mic comitet neoficial, al cărui principiu primordial, neexprimat dar aplicat printr-o tacită înţelegere, era: fiecare trebuie să fie tolerant faţă de tot ceea ce nu înseamnă propria-i persoană, să-l accepte şi să se străduiască să-l înţeleagă pe celălalt, dealtfel o regulă fără de care nu poate fiinţa o societate umană.

În aceste condiţii, în 1963, s-a putut ţine la Karlovy Vary un prim mare colocviu, care a reunit în jurul temei *Ocuparea Europei* aproape 500 participanţi şi care a oferit prilejul unor fructuoase întîlniri şi legări de cunoştinţe, ba chiar prietenii.

Temelia fusese aşezată. Edificiul avea să dureze într-un climat de înţelegere şi simpatie crescînde, fapt ce s-a văzut şi la Viena, în 1965, cu ocazia celui de-al XII-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice. Colocviul organizat de „grupul celor 6" (este vorba de fondatori) pe tema sociologiei Rezistenţei a stîrnit un viu interes şi a reunit foarte mulţi participanţi.

În 1966, la Budapesta, prin numirea unui secretar general în persoana lui Henri Michel, Comitetului internaţional i-a fost adăugată încă o cărămidă. Totodată, a fost hotărîtă o acţiune comună: publicarea unei bibliografii referitoare la Rezistenţa europeană, care urma să fie inserată în cîteva numere din *Revue d'histoire de la 2-ème guerre mondiale.*

Pînă atunci, subiectul tuturor întîlnirilor fusese exclusiv Rezistenţa sau contextul în care ea se desfăşurase; întîlnirile grupau cu predilecţie istorici europeni. Prin organizarea la Paris, în 1969, a unui colocviu asupra războiului în Mediterana, s-a făcut un mare pas înainte şi s-a realizat o deschidere hotărîtoare a cîmpului de investigaţii; de acum înainte, cel de-al doilea conflict mondial avea să fie studiat în totalitatea sa şi sub toate aspectele — militar, diplomatic, economic, social, ideologic etc. — graţie întîlnirilor ce aveau loc pe teme diverse şi în cadrul cărora fiecare participant putea învăţa din studiile celorlalţi.

La Paris, în acel an, istorici din 20 ţări, printre ei aflîndu-se pentru prima oară şi un reprezentant american, au decis să se constituie într-un „Comitet internaţional de isto-

(Continuare în p. 26)

[1] Citãm cîteva dintre ele: *Les Courants de pensée de la Résistance* (Curentele de gîndire ale Rezistenţei apărută, şi în limba română); *Jean Moulin, l'unificateur*; *Vichy année 40*; *La drôle de guerre* (Războiul ciudat); *La Guerre de l'ombre* (Războiul din umbră); *La Seconde Guerre mondiale* (Al doilea război mondial), în două volume; *Le Procès de Riom* (Procesul de la Riom), *Pétain, Laval, Darlan, trois politiques? Histoire de la Résistance en France, Les Fascismes* etc.

ÎN EXCLUSIVITATE PENTRU MAGAZIN ISTORIC

1890

ZILELE MUNCITORILOR

Prof. dr.
HERBERT STEINER,
Viena

Domeniile de predilecţie ale prof. dr. Herbert Steiner, secretar ştiinţific al Arhivei de documentare a Rezistenţei austriace şi unul dintre fondatorii acestei prestigioase instituţii, înfiinţată în anul 1963, sînt mişcarea muncitorească, cel de-al doilea război mondial şi, mai ales, mişcarea de Rezistenţă în Austria, cărora le-a consacrat numeroase studii şi lucrări: Gestorben für Österreich **(Morţi pentru Austria),** Zum Tode verurteilt **(Condamnat la moarte) etc. Participant la viitorul Congres internaţional de ştiinţe istorice de la Bucureşti (august, 1980), profesorul vienez a avut amabilitatea să răspundă invitaţiei de a colabora la revista noastră — în care a mai semnat în cîteva rînduri (nr. 5/1971, 4/1973) — trimiţîndu-ne articolul pe care îl publicăm în continuare, despre începuturile mişcării sindicale în Imperiul dualist austro-ungar[1].**

Avîntul rapid al industriei din Imperiul habsburgic, în deceniul nouă al secolului trecut, a atras după sine multiple schimbări în economie, concurenţa industriei moderne periclitînd poziţia unităţilor meşteşugăreşti, foarte răspîndite pe atunci. În acelaşi timp, a crescut exploatarea muncitorimii, iar situaţia calfelor şi ucenicilor din atelierele meşteşugăreşti a devenit tot mai precară.

Toate aceste procese noi au dus la agravarea conflictelor sociale, atît în marile întreprinderi industriale, cît şi în multe ateliere. Dintre luptele economice ale anului 1890 în Austria[2], menţionăm greva celor 20 000 zidari din Viena, a celor 30 000 mineri de la minele de cărbune şi minereu de fier din ţinutul Moraviei-Sileziei, cît şi pe cea a sticlarilor din nordul Boemiei. În timpul unora dintre greve au avut loc ciocniri sîngeroase cu poliţia şi armata. La Plzen, la o astfel de demonstraţie greviştă, soldaţii au împuşcat 13 muncitori.

Ilustrativ pentru situaţia sticlarilor din nordul Boemiei este un apel lansat de ei: „Muncitori din Austria! Din o mie de inimi disperate se ridică un strigăt chinuitor, un strigăt de ajutor. Nu-l lăsaţi să treacă neauzit, lăsaţi-l să pătrundă în inimile voastre şi să găsească acolo un răsunet. Muncitorul nu are pe nimeni pe lume. Cui să se adreseze la cea mai mare nevoie, decît celor de o seamă cu el, fiindcă numai cel care a trecut el însuşi prin mizerie poate înţelege mizeria omenească. Ne adresăm plini de încredere vouă: nu admiteţi ca o masă de muncitori, deja încovoiaţi, să fie complet răpuşi, arătaţi că în spatele fiecărui muncitor stau mii, milioane chiar, gata pentru apărarea şi salvarea lor".

Majoritatea mişcărilor greviste ale perioadei au rămas însă fără succes. Lipseau mijloacele financiare şi se resimţea tot mai acut necesitatea unei organizări unitare a muncitorilor. Tîmplarii din Praga, care în 1889 au făcut o grevă de mai lungă durată, s-au plîns că au primit ajutoare de solidaritate doar din Graz. Era tot mai limpede că acolo unde muncitorimea era organizată în sindicate, luptele se duceau cu mai multă eficacitate.

Dacă la sfîrşitul anilor '70 ai sec. XIX, în sindicate erau cuprinşi aproximativ 15 000 muncitori, în 1890 numărul lor s-a dublat. La Viena şi în zonele industrializate ale Austriei de Jos, organizaţiile sindicale se extinseseră într-un ritm mai lent. Pînă în anul 1890, existaseră doar 33 sindicate profesionale locale şi influenţa lor era destul de redusă. Astfel, din cei 14 000 zidari din Viena, doar 700 erau cuprinşi în sindicate.

Sînt mai multe motivele pentru care în 1890 s-au creat numeroase organizaţii sindicale moderne, centralizate. În primul rînd experienţa nemijlocită a muncitorimii, expe-

[1] Reperele cronologice din casetă aparţin redacţiei *Magazin istoric*.
[2] Autorul are în vedere, de fapt, Imperiul dualist austro-ungar.

rienţă cîştigată în timpul crizei economice [din anii 1873-1879], apoi conştiinţa că proletariatul reprezintă o putere, dobîndită după demonstraţiile primului 1 Mai [1890]. Cu un an înainte, Congresul Partidului Social-Democrat, de la Hainfeld, declarase: „Congresul partidului recomandase membrilor de partid de pretutindeni, dar mai ales din centrele industriale, crearea de uniuni sindicale, cu mobilizarea maximă a personalului masculin, dar şi feminin".

Această hotărîre s-a dovedit de o mare însemnătate pentru dezvoltarea mişcării sindicale. Spre deosebire de alte ţări, în majoritatea organizaţiilor sindicale austriace, muncitorii necalificaţi erau incluşi alături de cei calificaţi, fiind cuprinse cercuri largi ale celor ce munceau, premisă prielnică pentru luptele viitoare.

În anul 1890, s-au sărbătorit zilele cîtorva categorii de muncitori: ziua tipografilor la Klagenfurt; cea a strungarilor în lemn, cea a pălărierilor şi cea a cizmarilor, toate trei la Viena; prima zi a textiliştilor la Brünn [numele german al oraşului cehoslovac Brno]; ziua minerilor şi siderurgiştilor, prima zi a brutarilor, ambele la Viena. În acelaşi an, au avut loc la Brünn primul congres al muncitorilor în faianţă şi sticlă şi congresul metalurgiştilor. În rezoluţiile adoptate, se cereau limitarea zilei de lucru, stabilirea unor salarii minime şi fixe, interdicţia de a angaja minori şi egalizarea drepturilor femeilor muncitoare cu cele ale bărbaţilor.

Cu ocazia acestor zile, s-a subliniat regimul inuman la care erau supuşi ucenicii. Organizaţiile sindicale au cerut, încă de atunci, ca ucenicia la meşter să fie înlocuită cu ateliere ale statului pentru ucenici.

Interesantă era şi revendicarea ca, alături de inspectorii de stat din fabrici, care soluţionau litigiile de muncă, să existe şi muncitori aleşi din rîndul breslei, cu drept de decizie. Pentru răspîndirea influenţei organizaţiilor sindicale, s-a hotărît constituirea şi apoi extinderea presei de specialitate. În scopul obţinerii de fonduri, s-au făcut chete în rîndul muncitorilor.

Numărul participanţilor la zilele meseriaşilor era mare. La ziua cizmarilor, au luat parte 54 delegaţi din 34 aşezări şi 25 delegaţi numai din Viena; la ziua tîmplarilor, au fost reprezentate 18 localităţi, iar la strungarii în lemn, 17 localităţi.

Din cuvîntările delegaţilor la conferinţe se poate reconstitui tabloul veridic al exploatării inumane la care erau supuşi muncitorii şi al mizeriei în care trăiau familiile lor. Pe lîngă delegaţii care îşi susţineau cuvîntul în limba germană, erau mulţi care se adresau participanţilor în limba maternă: cehă, slovacă, italiană, maghiară sau croată. Muncitorimea organizată se dovedea unită în faţa manifestărilor de ură naţională şi de şovinism.

În anul 1890, au fost create numeroase uniuni sindicale locale. Numai după un an, liderul sindical Höger anunţa cu mîndrie că există deja 300 uniuni sindicale cu 60 000 membri şi că presa meşteşugărească sindicală număra 13 gazete de specialitate germane şi şase cehe. Scopul acestor noi organizaţii sindicale a fost formulat clar în hotărîrea dată la ziua metalurgiştilor: „1) Trezirea şi întărirea conştiinţei de clasă a tuturor colegilor de meserie. 2) Însuşirea culturii. 3) Unirea tuturor forţelor pentru a se asigura muncitorilor drepturile ce le revin prin lege, în special aplicarea întocmai a protecţiei muncii. În ce priveşte condiţiile de muncă, scurtarea zilei de lucru şi creşterea salariilor, astfel încît să se ajungă la ridicarea întregului nivel de trai".

În româneşte de
Ilse SCHWARTZ

Repere cronologice

1867, febr. 17. *Acord austro-ungar privind constituirea monarhiei dualiste Austro-Ungaria*

1868. *Constituirea Partidului Social-Democrat din Austria*

1870, apr. *„Legea privind coaliţiile"; acordarea dreptului muncitorilor la grevă şi la organizarea în sindicate*

1879, mai 9. *Falimentul Bursei din Viena; începutul crizei economice, care va dura pînă în 1879*

1882, iulie. *Sciziunea Partidului Social-Democrat în două aripi: „radicală" şi „moderată"*

1883-1888. *Legislaţie socială: scurtarea zilei de muncă (11 ore în fabrici, 10 ore în mine), securitatea muncii, repaus duminical, asigurări sociale ş.a.*

1886. *Crearea unui cartel al fierului, care va deveni unul dintre cele mai importante uniuni monopoliste din Austro-Ungaria*

1888, dec. 31-1889, ian. 1. *Congresul de la Hainfeld al Partidului Social-Democrat; adoptarea programului*

1890, mai 1. *Demonstraţie a oamenilor muncii din Viena*

1892. *Reformă monetară (adoptarea etalonului-aur)*

1893, mai 1. *Demonstraţii de masă în marile oraşe industriale; revendicarea votului universal*

oct. *Mitinguri şi demonstraţii în întreaga ţară sub semnul luptei pentru vot universal*

dec. *Primul congres al sindicatelor libere, legate de P.S.D.*

1897, iun. 6-12. *Congres al Partidului Social-Democrat la Viena*

1899 sept. 24-29. *Congres al Partidului Social-Democrat la Brünn; adoptarea primului program socialist în problema naţională („Progromul de la Brünn")*

„Nu am trăit o viaţă egoistă, limitată la un cerc îngust de preocupări. Am stat cu ferestrele sufletului spre lume, spre viaţă, să răspîndesc din tot ce am adunat ca să rodească. Dăruindu-mă semenilor mei, dar şi trăind din plin viaţa mea interioară, am înţeles din totdeauna că omul are datorii faţă de societate şi faţă de sine; că viaţa trebuieşte trăită cu seriozitate, că trebuie să fim pătrunşi în fiecare clipă a existenţei noastre de îndatoririle pe care le avem faţă de cei din jur şi, mai ales, faţă de tinerii care îşi caută calea, precum şi faţă de muncitorii cinstiţi din toate ramurile de activitate, care pun piatră peste piatră pentru crearea unei stări mai bune pentru întreaga omenire.“

C.I. PARHON un om exemplar

Academician ŞTEFAN MILCU

Cînd scria aceste rînduri, C.I. Parhon reda exact sensurile propriei sale vieţi. El a fost, pentru toţi cei care l-au cunoscut prin contactul nemijlocit al muncii, ca şi pentru cei care l-au urmărit cu atenţie activitatea profesională şi obştească, un model. A fost un mare muncitor intelectual, un om cu alese trăsături morale, cu o puternică rezonanţă în faţa tragicului suferinţei omeneşti şi cu o subtilă intuiţie a sensului fenomenelor spre care şi-a îndreptat curiozitatea şi competenţa. A fost mai ales un afectiv, cu o inteligenţă şi o capacitate de generalizare remarcabile în observarea şi explicarea fenomenelor. Cu un interes intelectual mereu reînnoit, a privit lumea cu chinuitoare întrebări, trăind în acelaşi timp emoţia comunicării cu frumuseţile naturii. Nu întîmplător găsim în însemnările sale personale amintirea puternică a acestor stări sufleteşti şi nu întîmplător a început prin a fi student la biologie. Rezonanţa lui umană a fost imensă. Nimeni nu i-a cerut ceva fără să nu primească cel puţin o mîngîiere şi un cuvînt de încurajare. S-ar putea spune că nu ştia sau nu putea să refuze.

Am fost ani şi ani martor ai vieţii acestui om exemplar, uimitor prin ceea ce reprezenta, prin modestia în ţinută şi modul de viaţă. Aducerea în actualitate a vieţii şi operei unei astfel de personalităţi a poporului nostru este o datorie de onoare şi un semn de maturitate a conştiinţei sociale. Un astfel de gest serveşte deopotrivă tradiţia şi educaţia generaţiilor tinere, prin respectul valorilor umane constructoare ale culturii materiale şi spirituale.

Cîteva repere biografice îl vor situa în legăturile sale firesti cu pămîntul şi poporul în care s-a născut. După tată — învăţător —, descindea dintr-o familie ţărănească de prin părţile Tîrnavelor, din Cetatea de Baltă. C.I. Parhon s-a născut la Cîmpulung Muscel, la 15/28 octombrie 1874. În 1893 a absolvit cursurile Liceului „Sf. Petru şi Pavel“ din Ploieşti. Ar fi dorit să studieze ştiinţele naturii, dar în cele din urmă s-a hotărît pentru medicină. În 1897, atras de reputaţia prof. Gh. Marinescu, numit în acel an profesor de neurologie, a ales postul de intern în Clinica de boli nervoase şi, după ani de muncă asiduă,

a devenit şef de lucrări în aceeaşi clinică. Încă în 1898 a publicat prima lucrare ştiinţifică de neurologie, iar doi ani mai tîrziu prima de endocrinologie. În 1909, împreună cu colegul său, M. Goldstein, a elaborat lucrarea Glandele cu secreţie internă, care, din punct de vedere istoric, este primul tratat de endocrinologie din lume.

Numit, în 1912, profesor de neurologie şi psihiatrie la Iaşi, a fost transferat, în 1934, la Bucureşti, ca profesor la prima catedră de endocrinologie creată în România. În 1928 a devenit membru corespondent al Academiei române şi în 1939 membru plin; a fost membru fondator al Academiei R.S.R. (1948) şi preşedintele ei de onoare. Personalitate marcantă a vieţii ştiinţifice internaţionale, C.I. Parhon a fost membru a numeroase academii şi societăţi ştiinţifice din străinătate, reprezentînd România la prestigioase reuniuni ştiinţifice internaţionale.

Medic desăvîrşit şi un mare profesor, ceea ce l-a caracterizat în mod deosebit a fost pasiunea pentru ştiinţă. Cercetarea ştiinţifică a fost pentru el o nevoie imperioasă de a cunoaşte natura şi de a-i explica fenomenele. Bucurîndu-se de o longevitate activă, a explorat numeroase domenii şi a obţinut rezultate deosebite.

Neurologia a fost primul tărîm investigat, dar curînd a abordat cu succes psihiatria, endocrinologia şi gerontologia. C.I. Parhon a fost în acelaşi timp un gînditor, dar şi un ingenios şi fecund experimentator, încă din primele sale publicaţii alternînd observaţiile clinice cu cele experimentale. Trebuie menţionat aici rolul pe care l-a avut în organizarea primelor laboratoare de biochimie endocrină la clinica neurologică şi psihiatrică de la Iaşi. Înfiinţarea, în 1946, din iniţiativa sa, a institutului de endocrinologie, pe care l-a condus ani îndelungaţi, a contribuit la dezvoltarea acestei discipline în ţara noastră şi la afirmarea ei peste hotare.

Preocupat de biologia şi patologia bătrîneţii, timp de aproape o jumătate de secol, a desfăşurat şi în acest domeniu o rodnică activitate organizatorică, clinică şi experimentală. Prima lucrare de gerontologie a publicat-o în 1912, urmînd altele, în 1948 — Bătrîneţea şi tratamentul ei, şi în 1955 — Biologia vîrstelor, prin care a pus în circuitul ştiinţific o concepţie originală privind procesul de îmbătrînire. Ca o recunoaştere a contribuţiei sale şi a necesităţii dezvoltării acestui domeniu, s-a creat Institutul de geriatrie, pe care l-a condus pînă la retragerea sa din activitate.

Mai puţin cunoscută este contribuţia lui C.I. Parhon la organizarea şi dezvoltarea societăţilor ştiinţifice şi a publicaţiilor medicale. Alături de V. Babeş, Gh. Marinescu şi Fr. Rainer, a fost membru fondator al Societăţii anatomice din Bucureşti; în 1919 a organizat Societatea de neurologie, psihiatrie şi psihologie care, în 1921, a devenit şi de endocrinologie, editînd şi un buletin în limba franceză. În 1935, la Bucureşti, s-a fondat din iniţiativa sa, Societatea de endocrinologie (cu un buletin în limba franceză).

Împreună cu Mihail Sadoveanu la Marea Adunare Naţională

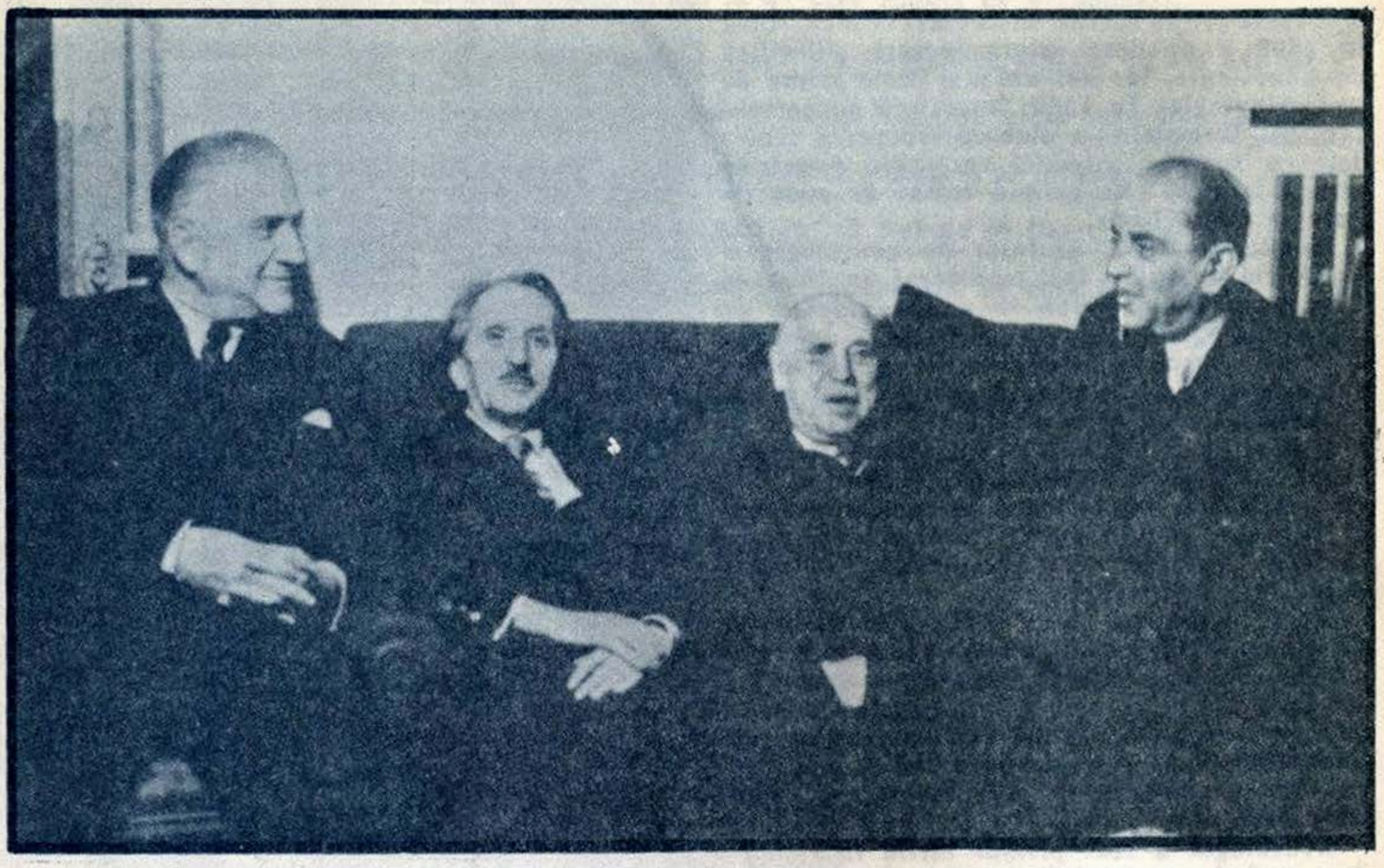

Reprezentanți de seamă ai vieții academice române (de la stînga la dreapta): Al. Rosetti, Barbu Lăzăreanu, C.I. Parhon și Simion Stoilov

Ansamblul cercetărilor sale științifice poate fi considerat ca una din cele mai de seamă contribuții la dezvoltarea științelor medicale din România. Alături de V. Babeș, Gh. Marinescu, I. Cantacuzino, Fr. Rainer și D. Danielopolu, C.I. Parhon a fost fondatorul medicinii științifice din patria noastră.

Remarcabil om de știință, C.I. Parhon a fost, în același timp, și un mare savant-cetățean. Această polivalență a personalității sale a fost relevată de către secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, prin cuvinte de adîncă semnificație: „Într-adevăr, Institutul de medicină și farmacie din Iași, care a aniversat 100 ani de existență, a dat oameni de înaltă valoare, atît profesională, cît și politică — pentru că și Constantin Parhon, și Vasile Rășcanu, și alții au fost mari oameni de știință, dar, totodată, au fost și activiști politici și de stat progresiști. Ei au făcut totul pentru dezvoltarea României pe calea socialistă — și, desigur, în condițiile vechiului regim, și-au adus contribuția la lupta împotriva dominației burghezo-moșierești și străine".

C.I. Parhon a venit în contact cu mișcarea socialistă încă de pe băncile liceului din Ploiești, s-a aflat printre inițiatorii Cercului studențesc de propagandă socialistă, înființat în 1896 cu scopul de a „întinde cu mai mult folos acțiunea studențească socialistă între muncitori și între studențime" și a rămas tot timpul vieții un om cu convingeri revoluționare. În perioada cît a trăit și activat la Iași, clinica sa de la Socola devenise adăpost și loc de întîlnire al multor militanți revoluționari. A sprijinit constant mișcarea revoluționară a studențimii, manifestîndu-și, alături de alți universitari democrați, dezaprobarea față de acțiunile huliganilor patronați de A.C. Cuza și Corneliu Zelea Codreanu. În 1923 a fost ales în conducerea Ligii drepturilor omului și a aderat la Liga contra terorii, organizații conduse de comuniști, care se ridicau în apărarea libertăților și drepturilor democratice.

În 1935, împreună cu medicii Șt. Irimescu și Dem. Paulian, din inițiativa Ligii contra prejudecăților, a publicat broșura Minunea de la Maglavit, demitizînd „minunea", combătînd obscurantismul și superstiția. S-a pronunțat în repetate rînduri împotriva războiului, fiind membru activ al Comitetului național antirăzboinic. În anii premergători și în timpul celui de-al doilea război mondial s-a situat ferm în rîndurile forțelor revoluționare antifasciste, locuința sa din București devenind un adăpost al multor luptători ilegaliști, din mișcarea antifascistă. În 1943 a intrat în Uniunea patrioților, iar în aprilie 1944, alături de alte 65 personalități ale științei și culturii românești, a semnat memorlul prin care se cerea dictatorului Antonescu să scoată țara din războiul hitlerist.

După victoria revoluției de eliberare națională și socială a poporului român din august 1944 — „unul din cele mai însemnate [evenimente] din cîte s-au înregistrat vreodată în istoria României", cum o aprecia el — C.I. Parhon a pornit, împreună cu întregul popor, „pe drumul progresului și fericirii noastre". A aderat la programul de guvernare al Frontului Național Democrat, împreună cu alți intelectuali, la 17 februarie 1945, lansînd un apel prin care semnatarii se pronunțau pentru un curs nou al societă-

ții românești, în concordanță cu aspirațiile maselor. În octombrie 1945, a participat la Conferința națională a P.C.R. În alegerile parlamentare din 1946 a candidat pe listele Blocului Partidelor Democratice și la 2 decembrie 1946 a fost ales președinte de vîrstă al Parlamentului. În ședința în care Parlamentul a sancționat proclamarea Republicii, C.I. Parhon a fost ales membru al Prezidiului provizoriu al Republicii Populare Române, iar mai apoi președinte al prezidiului.

În alegerile parlamentare din martie 1948 a candidat din partea Frontului Democrației Populare în fruntea listei județului Dîmbovița. În calitate de președinte, a deschis lucrările Marii Adunări Naționale, în ședința solemnă din 6 aprilie 1948: „Noi [deputații prezenți în sală] reprezentăm dorința și voința puternică a poporului român de a întări și dezvolta cuceririle democratice pe care le-a obținut pînă în prezent". După votarea noii Constituții (13 aprilie 1948), a fost reales președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, funcție pe care a îndeplinit-o cu răspundere și devotament pînă în iunie 1952.

Așa cum activitatea sa științifică s-a bucurat de unanime aprecieri, tot astfel, patriotul și militantul revoluționar a avut satisfacția marilor împliniri. Prin tot ce a durat, C.I. Parhon — decedat în august 1969 — a rămas o pildă vie pentru întreaga noastră intelectualitate.

Voi fi revoluționar

C. I. PARHON

Între altele, în arhiva lui Constantin I. Parhon s-au păstrat și cîteva file memorialistice, redactate în ultima perioadă a vieții sale. Însemnările au — din păcate — un caracter destul de sintetic și nu se opresc decît asupra unor momente din viața sa. Am extras acele fragmente în care autorul lor povestește momentul și condițiile în care a venit în contact cu mișcarea socialistă și face unele referiri la atmosfera din universitatea ieșeană în anii interbelici.

Am marcat întreruperile de text cu trei puncte, iar completările noastre cu paranteze drepte. Titlul fragmentelor aparține redacției.

Eram în clasa a IV-a a liceului din Ploiești, deci în cursul inferior (gimnaziul), eu și fratele meu Victor. Ne dăduse tata în „gazdă" la coana Roza, o cucoană maghiară de origine, soția lui „nea Ghiță", contabil la Magazinul „Nicolae Butoi" din Piață.

La această gazdă a mai venit sau l-am mai găsit pe Constantin Niculescu din Telega, un coleg mai maturizat, cu figura rotundă și gras. Colegii îi ziceau, pentru acest aspect fizic, „Moș Purcea". Era un om doritor de cultură, care citea mult. Avea ca prieten bun pe Nicolae Iacovescu, coleg de clasă cu noi, și ambii, pe Cristea Atanasiu, cumnat cu C. Ionescu-Lungu, revizor școlar.

Socialismul nostru ne-a venit, prin Atanasiu, de la C. Ionescu-Lungu. Atanasiu era, cred, mai mare decît noi. Fusese elev la o școală normală de învățători care a existat cîndva la Ploiești. Într-o zi școala a ars, cu toată arhiva ei, inclusiv actele elevilor, care au rămas deci lipsiți de orice drepturi...

Atanasiu a luat liceul de-a capo sau i s-a recunoscut într-un fel (prin examen?) o parte din anii (trei?) pe care-i făcuse în școala normală. El era deja socialist. C. Ionescu-Lungu făcuse cunoștință cu socialismul la Iași, de la Ioan Nădejde... Era un revoltat, cunoscînd pe de o parte situația nenorocită a țăranilor și pe cea nu mai puțin mizerabilă a învățătorilor. A convocat congrese de învățători în care s-au luat hotărîri importante. Dar a fost persecutat în mod violent pentru aceste fapte ale sale. El a expus, în *Spovedanii*, toate suferințele sale...

C. Niculescu și Iacovescu aveau și citeau cărți socialiste — *Contemporanul*; *Revista socială*, *Ce vor socialiștii români* (de C. Dobrogeanu-Gherea). Ni le-a dat și nouă (mie și fratelui meu Victor) să le citim. M-a impresionat pe atunci scrisoarea lui Kropotkin[1], *Către tineri*, în care descria suferințele muncitorilor, condițiile în care lucrau, deși progresele tehnicii ar fi permis condiții mult mai puțin vătămătoare sănătății lor.

Față de această stare, el propunea o luptă fățișă și adăuga, pentru tinerii care ar adopta această atitudine: „Dar atunci vei fi socialist, vei fi revoluționar!" Firește, mi-am zis, văzînd și pe colegii mai sus-citați că au aceeași atitudine, „Voi fi socialist, voi fi revoluționar".

...Cunoașterea marxismului, a învățăturii socialiste, mi-a condus pașii referitor la fenomenele sociale. Am înțeles că ele nu au loc întîmplător, după dorința regilor și împăraților, ci că ele sînt realizate de legi economice asupra cărora nu e locul să insistăm. Aceasta m-a ferit în tot cazul de a cădea în greșeala curentelor șoviniste, naționaliste, antisemite, care dealtfel nu mi-au fost niciodată simpatice. În tot timpul liceului, am urmărit cu interes unele cursuri istorice. Profesorul Enescu avea oarecare talent la expunere, cel puțin așa mi se părea, iar eu mă gîndeam ce

[1] Piotr Alekseevici Kropotkin (1842-1921) — geograf și gînditor rus — este teoreticianul așa-zisului „anarhism comunist"; el concepea societatea viitoare ca pe o federație de comunități de producție independente.

interesant e să cunoşti trecutul; aveam poate intuiţia că această cunoştinţă permite să întrevedem viitorul. Dar biologia m-a interesat mai mult şi am rămas la ea...

Într-o zi, la Ploieşti, a venit, din Bucureşti, un tînăr [militant socialist] Secară, care a luat contact cu tinerii noştri colegi şi am avut, într-o seară, chiar o întîlnire la unul din ei. Am fost, cu fratele meu, şi ne-am întors tîrziu acasă (pe la 11 sau 12 noaptea). Firește, mama ne-a certat, dar noi i-am spus cît de importantă e chestiunea. Desigur, teama de ce ni s-ar putea întîmpla la şcoală o neliniştea pe mama. La întrunire s-a discutat nevoia înfiinţării unei organizaţii, a unui club. O altă întrunire a avut loc la localul „San Souci" de pe Bulevard; era, mi se pare, în apropiere de ziua de 1 Mai.

Oricum ar fi, s-a hotărît înfiinţarea clubului socialist[1] şi, dacă mi-aduc bine aminte, el a început a funcţiona sub conducerea lui Alexandru Radovici, care studiase dreptul la Paris, de unde venise în ţară cu alţi tineri şi cu ideile înaintate, social-democrate.

Clubul a fost instalat într-o casă situată la colţ, între strada Griviţei-Unirii şi strada Bucureştilor, dar după puţin timp a fost mutat într-o casă mai mare, aşezată peste drum de Liceul „Sf. Petru şi Pavel", cum se numea pe atunci liceul din Ploieşti, care se afla încă în vechiul său local.

Noi, elevii socialişti, mergeam relativ des la club, ne procuram mici broşuri, mi se pare că am fost chiar înscrişi ca membri.

Alexandru Radovici ne invita la el şi ne expunea ideile socialiste. A hotărît în acea vreme să publice şi un ziar săptămînal purtînd titlul *Democraţia socială*[2]. Pentru redactarea lui a chemat de la Bucureşti pe Anton Bacalbaşa, care era un om mic de stat, slab, dar cu foarte mult entuziasm. Articolele lui din *Democraţia socială* erau aşteptate de noi, tinerii socialişti, cu o adevărată sete.

Radovici, pe cît îmi aduc aminte, scria şi el uneori, dar ceea ce scria nu avea vioiciunea articolelor lui Bacalbaşa.

Cam în acelaşi timp s-a înfiinţat la Ploieşti un Ateneu cu scopul de a se ţine conferinţe pentru ridicarea nivelului cultural al populaţiei. Au conferenţiat [în cadrul acestuia] profesori, magistraţi, avocaţi, ziarişti.

Elevii liceului aveau acces la conferinţe şi nu pot uita că de pe tribuna sălii de conferinţe s-au spus lucruri care mai tîrziu ar fi îngrozit pe politicienii burghezi... Radovici a ţinut odată o conferinţă în care a spus, între altele, despre o doctrină că e „tot atît de falsă, ca şi însuşi Dumnezeu", iar Anton Bacalbaşa a făcut, de asemeni, la rîndul lui, o conferinţă intitulată *Opinia publică*...

Dobrogeanu-Gherea a ţinut la rîndul lui, o conferinţă purtînd titlul aproximativ de *Progresul ţărilor rămase în urmă cu civilizaţia*[3]. Concluzia era că în aceste ţări progresul se face cu un ritm mai repede decît acela cu care s-a făcut în ţările mai înaintate.

Tot pe atunci, Dobrogeanu-Gherea a publicat primul său volum de critici literare[4] şi acest volum a fost citit de noi cu un interes deosebit; avîntul progresist ce reieşea din el ne entuziasma şi, pe de altă parte, unele bucăţi literare pe care le citisem în anumite reviste şi care ni se păruseră frumoase, patetice, ne erau prezentate ca avînd numeroase defecte...

Profesorul respectiv [de limba română] ne-a dat într-o zi o teză scrisă la limba română. Dacă îmi amintesc bine, era vorba despre sentimentul naţional. Un mic număr dintre elevi, printre care eu însumi, am discutat modul cum înţeleg unii naţionalismul, cu nuanţa lui şovinistă, pe care l-am combătut cu energie. Am făcut o expunere de principii socialistă şi am arătat că aceasta e calea pe care trebuie să ne îndrumăm. Respectivul profesor mi-a pus nota trei, iar pe teză a scris cam următoarele: „Teza d-tale n-ar fi rea, dar ideile politice te orbesc atît de mult, încît îţi întunecă gîndirea", sau aşa ceva.

Carnetul de student al viitorului savant

În schimb, profesorul de istorie din cursul superior, Niculescu Dacianu ne privea pe noi, cei cu idei socialiste, cu o simpatie vădită. Înainte de a ne despărţi, cînd terminam ultima clasă de liceu, ne-a întrebat pe fiecare dintre noi: „D-ta ce vrei să urmezi?" Eu i-am spus: „Medicina" La rîndul lui, a exclamat: „Iată un medic reformator!"

Venit la Bucureşti, după ce am trecut examenul de bacalaureat[5], am căutat unde e clubul socialist. L-am găsit curînd. Era într-o sală din

---

[1] Clubul muncitorilor din Ploieşti s-a constituit la 17 noiembrie 1891.

[2] Primul număr a apărut la 5 ianuarie 1892; în total au fost imprimate 52 numere, ultimul purtînd data de 27 decembrie 1892.

[3] Este vorba, de fapt, nu de o conferinţă, ci de răspunsul dat de C.D. Gherea la o conferinţă ţinută de Titu Maiorescu la Ploieşti, în iunie 1892, şi intitulată *Condiţiile progresului omenirii*. Răspunsul lui C.D. Gherea a fost publicat, sub titlul *Dl. Maiorescu*, în organul socialist local *Democraţia socială* din 7, 14, 21 şi 28 iunie, 5 şi 12 iulie 1892.

[4] Primul volum a apărut în 1890, al doilea în 1891 şi ultimul în 1897 (vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1980).

[5] Evenimentul s-a petrecut în anul 1893.

Piața Amzei, așa-numită Sala „Sotir"[1]. Cred că am fost membru activ în acest club cel puțin în primii doi ani de medicină. Mai tîrziu am fost prea ocupat cu studiile, viața de spital și n-am activat în mod efectiv, deși am urmărit

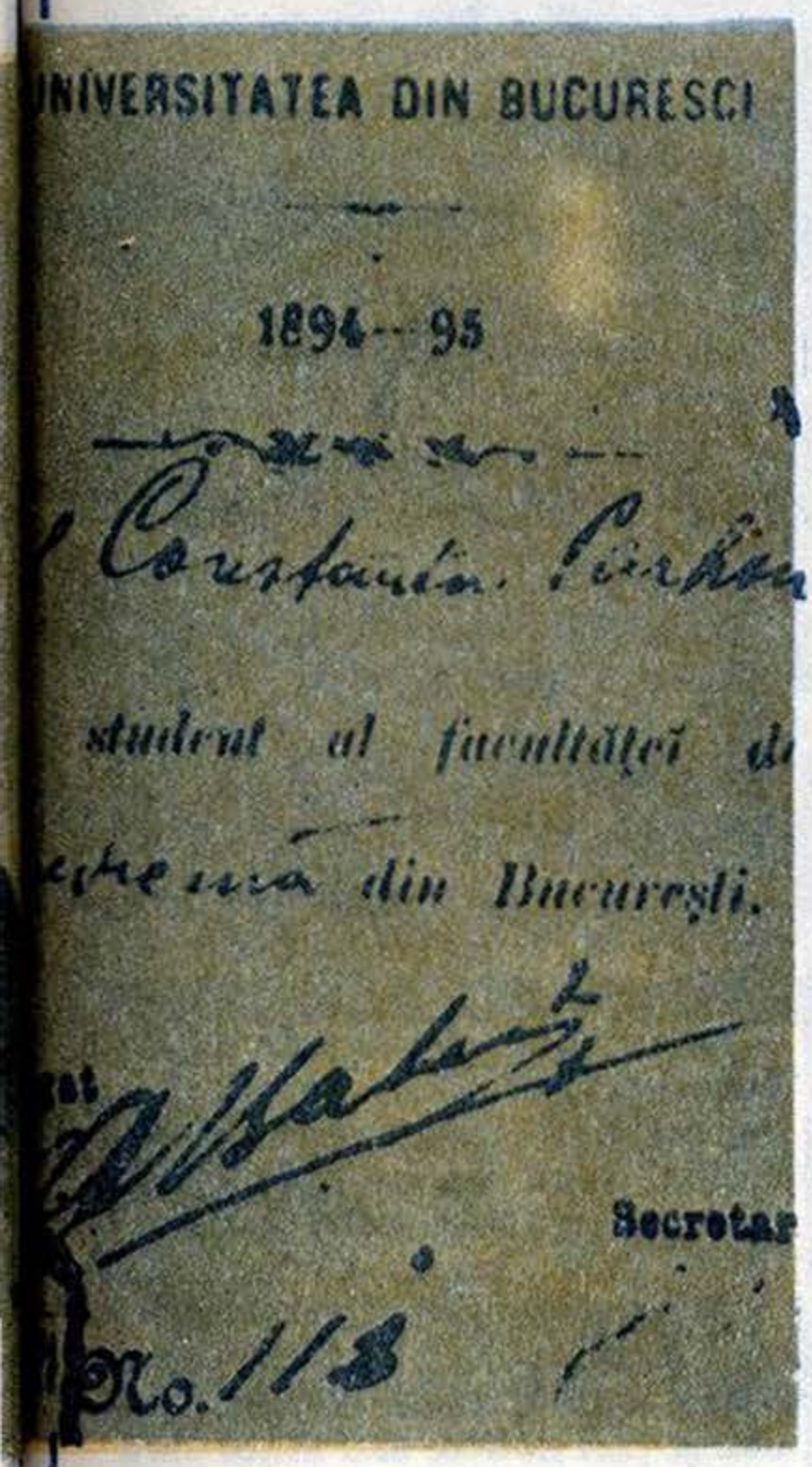

destul de aproape mișcarea.

Din amintirile acelor primi ani am reținut că acolo veneau, pe lîngă un număr de muncitori, și intelectuali de valoare, profesori universitari ca Voinov, Paul Bujor, scriitori și oameni de drept ca Vasile Morțun, poetul Traian Demetrescu...

Îmi amintesc că s-a sărbătorit o aniversare a Comunei din Paris. Intelectuali mai bătrîni, erau mi se pare și Emil Racoviță și George Diamandi, erau la o masă. Noi, cei tineri, mai departe, la o altă mică masă. Am aflat istoria Comunei, mișcarea revoluționară ce poate fi comparată cu o primă expresie a luptei de clasă care mai tîrziu avea să se clarifice și să se definească mai bine.

Vasile Morțun era un vorbitor pasionat. Îmi aduc aminte că într-un discurs istorisea de niște săteni din județul Suceava, mi se pare, care citeau ziarul *Socialismul* (?)[2] și care îl păstrau la icoanele din casă.

Același Morțun a citit poezia lui Coșbuc *Noi vrem pămînt* puțin după ce apăruse. Îmi aduc aminte cu cît patos a citit sfîrșitul acestei poezii, într-adevăr revoluționare.

...După ce Ioan Nădejde, unul din conducătorii socialiști, a devenit redactor la *Voința națională*[3] sau cum i se mai zicea, din cauza dimensiunilor, „cearceaful național", după ce Morțun și alții au trecut la liberali, formînd grupul așa-zis al „generoșilor"... mișcarea socialistă a continuat... Constantin Mille a cumpărat *Adevărul*[4] (și *Dimineața?*) și s-a izolat de mișcare, propagînd totuși ideile socialiste. Anton Bacalbașa a devenit redactor la gazeta[5] unui politician demagog (N.Fleva).

...M-am mutat deci la Iași, cu familia (soția și cei patru copii ai mei) în toamna anului 1913, luîndu-mi în serios sarcina de profesor de neurologie și psihiatrie.

Am făcut oare bine că am părăsit Capitala (București)? Da, am făcut foarte bine. Dar revenirea la București (în calitate de profesor de endocrinologie de astă dată) nu a putut avea loc decît în 1934.

Cînd am început cursurile, mai exact examenele, cu studenții care făcuseră cursul de neurologie și psihiatrie cu docenți ai facultății din Iași, am fost foarte fericit...

Lecția de deschidere solemnă am făcut-o în februarie 1914, în amfiteatrul Institutului de anatomie care era literalmente plin. A fost o expunere de principii de modul cum înțeleg a face cursul și cercetările.

Firește, toată gîndirea mea era materialistă... În primul an, numărul studenților din anul al VI-lea, cu care făceam cursul, era numai de șase. Puteam să mă ocup de ei individual, și toți erau buni. Cînd, în anii următori, numărul a crescut foarte mult, evident lucrurile s-au schimbat.

Era natural ca în lecțiunile mele gîndirea socialistă, marxistă să-și facă curs. Cîte un student rătăcit la minte, reacționar, manifesta, în discuțiile cu mine sau în afară de acestea, idei ostile socialismului. Începuseră mișcările huliganice propagate de vestitul A.C. Cuza... Cîtva timp s-a dus o luptă aprigă, pe baza faptului dacă la deschiderea cursurilor să se facă un serviciu religios, o sfeștanie sau nu.

Într-un moment dat, s-a agitat chestiunea înființării unei societăți a corpului didactic. În proiectul de statut s-a propus să se propage morala creștină. Eu m-am ridicat în contra acestei propuneri, susținînd să se șteargă termenul de creștină și să se vorbească numai de morală în general. Unul din oratori [la ședința în care s-a discutat proiectul de statut] a fost profesorul de curs secundar Zelea Codreanu, tatăl celebrului huligan, care avea să propage șovinismul și misticismul cel mai întunecat.

Numitul orator a început prin a spune: „În numele Tatălui...", apoi, îndoindu-se pînă la pămînt, a pus mîna cu dosul pe scînduri și ridicînd-o din nou la frunte, a spus: „... și al Fiului..." și, în fine, depărtînd-o în dreapta, a spus: „... și al Sfîntului Duh...", pentru a sfîrși aducînd-o la piept și spunînd: „...Amin..."

...Mișcarea șovinistă începuse să crească foarte mult și prinsese rădăcini și la Facultatea de medicină, mai puțin la cea de știință. Decanul Facultății de medicină, profesorul C.B[acaloglu] a început într-un moment dat să susțină pe față mișcarea huliganică...

Față de atitudinea decanului, o bună parte, cei mai mulți dintre profesori, au luat atitudine opusă, fără să facem astă dată deosebire de partide politice cărora le aparțineam,

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1968.

[2] E vorba probabil fie despre *Socialistul*, publicație editată de socialiștii bucureșteni în 1877, fie despre o altă publicație socialistă. Un organ de presă socialist cu acest titlu a apărut abia în 1918.

[3] Organul de presă al Partidului Național-Liberal (1884-1914).

[4] În 1898, C. Mille a devenit director al ziarului *Adevărul*; celălalt cotidian a fost fondat în 1904.

[5] Este vorba despre ziarul *Dreptatea*, fondat în februarie 1896, de către Nicolae Fleva (1840-1914), fruntaș liberal și, din 1899, al Partidului Conservator.

pentru a nu permite ca în facultate să se instaureze atmosfera de obscurantism, de sălbăticie. Procedam în acţiunea noastră în modul următor. Înainte de şedinţele oficiale ale consiliului, ne întîlneam în cabinetul profesorului N. Deleanu, farmacist şi chimist, laborator situat în subsolul facultăţii, discutam problemele cele mai importante şi veneam la consiliu cu rezoluţiile stabilite pe care le propuneam consiliului.

Evident că în situaţia ce se crease rămînerea mai departe ca decan a profesorului C.B. devenise echivalentă cu o provocare, dar ministrul Instrucţiunii dorea ca acel decan să rămînă mai departe. Cu ocazia unei şedinţe a consiliului s-a convenit, în reuniunea prealabilă din cabinetul profesorului Deleanu, să se ceară demisia decanului şi, cum se ştia că el va căuta să reziste, profesorul Slătineanu, pe atunci rector al Universităţii, a hotărît să-i aducă acuzaţiuni grave... După toate aceste acuzaţiuni am luat eu însumi cuvîntul şi am consiliat pe acelaşi decan să demisioneze de bună voie, deoarece nu mai reprezenta vederile profesorilor care l-au ales. A fost calea care i-a permis retragerea cea mai onorabilă.

Acum se punea problema alegerii unui nou decan şi s-a discutat propunerea pentru aceasta a profesorului Puşcariu[1], care preda cursul de histologie. Era un om bun, blînd, nu prea combativ şi, pe cît se spunea, făcînd parte din Partidul Liberal. Dar acum era nevoie de luptă şi de atitudine hotărîtă faţă de curentul huliganilor.

Mai mulţi din colegi s-au gîndit să mă propună pe mine. La rîndul meu, am spus că eu nu voi primi candidatura faţă de aceea a profesorului Puşcariu, pentru care aveam multă stimă şi care îmi dăduse dealtfel concursul în unele împrejurări. Era ardelean de origine şi un vechi cunoscut şi chiar prieten al tatălui meu. Profesorul a hotărît însă să renunţe la candidatură şi astfel am fost ales cu mare majoritate.

Aceasta însemna însă o grea sarcină şi punerea mea pe primul plan în focul inamicului, pentru a vorbi în termeni războinici...

În tot cazul, huliganii au întreprins o adevărată ofensivă. Venind la decanat într-o după-amiază, puţin după alegerea mea, am fost avizat că sala cea mare de cursuri e ocupată de ei şi de oameni strînşi de pe stradă. Eu am crezut că va fi bine să încerc să le vorbesc, dar am fost întîmpinat cu huiduieli şi cu strigăte de „Jos socialismul!". Firește, m-am retras şi m-am dus la decanat, unde m-am încuiat... Huliganii au venit, au bătut în uşă, au voit să o forţeze, iar eu am ieşit pe o uşă laterală, unde venise un căpitan din cei ce păzeau ordinea în facultate şi am plecat acasă, la Socola.

Circa două sau trei săptămîni am stat închis la Socola, unde am ţinut două sau trei consilii profesorale. Au venit acolo să mă vadă şi rectorul Slătineanu, şi directorul regiunii sanitare, şi doctorul Petru Cazacu care, deşi liberal, era convins de dreptatea cauzei noastre.

Într-o zi am fost chemaţi la Bucureşti, la Ministerul instrucţiunii, decanii diferitelor facultăţi din ţară (şi la Cluj fuseseră agitaţii reacţionare)...

Firește, ministrul ne-a promis că se vor lua măsuri pentru readucerea ordinii etc. ...

Cum s-au terminat toate acestea? În acest moment nu-mi vine precis în minte. Pare-se că şi între cuzişti, legionari etc. părerile nu erau totdeauna unanime. Alături de scrisori ce mă ameninţau cu moartea, mi se transmiteau şi declaraţii de devotament înflăcărat dacă aş trece de partea lor, a „naţionaliştilor", şovinişti de fapt. Evident că aceasta era imposibil, dat fiind puterea convingerilor mele bazate pe ştiinţa marxistă...

Selecţia textului şi notele:
Lidia MIHĂILESCU
Georgeta IONESCU

[1] Emil Puşcariu (1859-1929), profesor de histologie la Facultatea de medicină din Iaşi şi director al Institutului de anatomie din acelaşi oraş (*Magazin istoric*, nr. 10/1976).

COMITETUL INTERNAŢIONAL DE ISTORIE A CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

(Urmare din p. 17)

rie a celui de-al doilea război mondial", care să devină un organism afiliat la Comitetul internaţional de ştiinţe istorice; s-au elaborat statute, care de atunci nu s-au mai modificat; s-a instituit şi un birou provizoriu, format din trei membri.

În sfîrşit, în 1970, la Moscova, cu prilejul celui de-al XIII-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, Comitetul a adoptat forma sa definitivă; Henri Michel a fost ales aici preşedinte, în unanimitate, şi reales la San Francisco, în 1975.

Activitatea principală a Comitetului constă în organizarea de colocvii internaţionale, în medie două pe an, ale căror documente sînt date publicităţii prin grija ţării-gazde. Comitetul grupează azi istorici din circa 40 ţări, între care toate fostele state beligerante, dar şi ţări neutre sau state care n-au beneficiat de independenţă decît după război. El subzistă prin cotizaţiile membrilor săi. Organul său de presă este *Revue d'histoire de la 2-ème guerre mondiale*, editată de Comitetul francez. Sub egida comitetului apare de două ori pe an şi un *Buletin de ştiri* în două ediţii, franceză şi engleză.

La tribuna celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice de la Bucureşti, în cadrul celor două zile consacrate Comisiei *Propaganda în cel de-al doilea război mondial*, vor fi susţinute 18 rapoarte, din 18 ţări diferite, asupra tuturor aspectelor pe care le-a luat propaganda în anii 1939-1945. Să mulţumim din toată inima istoricilor români care şi-au luat asupră-le greaua misiune de a organiza Congresul din 1980, unde se vor strînge laolaltă sute şi sute de specialişti din lumea întreagă.

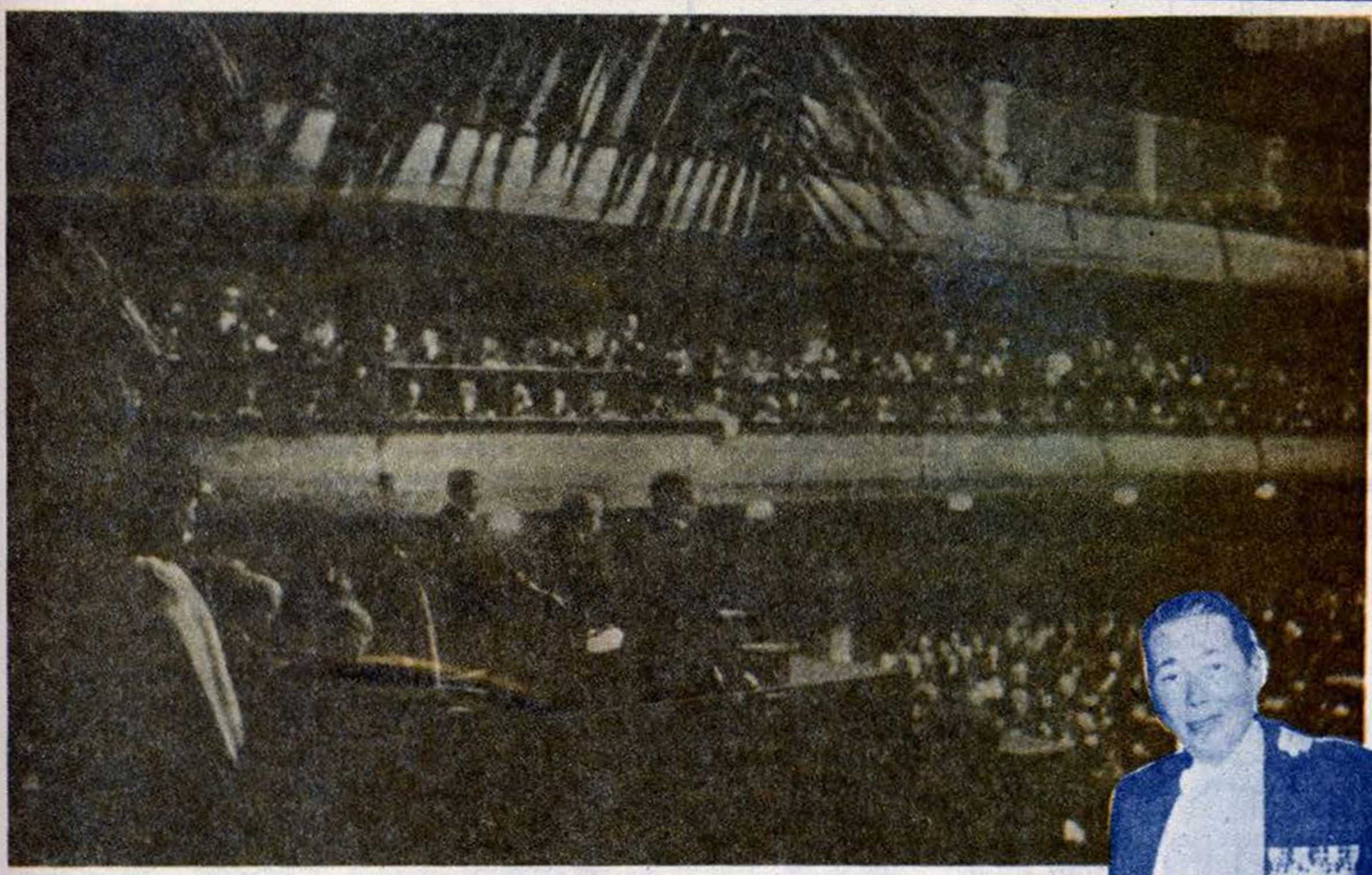

AMINTIRI DE PE MALUL LACULUI LÉMAN

JEAN MARTIN

S-au împlinit anul acesta 60 ani de la crearea Societăţii Naţiunilor, primul organism interstatal care şi-a pus ca scop „dezvoltarea cooperării între naţiuni, pentru garantarea păcii şi securităţii". Distrugerile pricinuite de primul război mondial au determinat o puternică presiune a opiniei publice din întreaga lume pentru găsirea unui mecanism internaţional capabil să asigure pacea şi liniştea popoarelor. O asemenea cerinţă era predominantă în special în ţările mici şi mijlocii, ele fiind primele victime ale conflictelor dintre marile puteri. În aceste condiţii, la 10 ianuarie 1920 a intrat în vigoare Pactul Societăţii Naţiunilor, ceea ce a reprezentat începerea activităţii organizaţiei, al cărei sediu a fost fixat la Geneva.

Ideea de bază a Pactului era că o agresiune împotriva oricărui stat constituia o crimă împotriva întregii omeniri şi — ca urmare — toate statele erau ţinute să ia măsuri de apărare a victimei agresiunii şi de sancţionare a agresorului. S-a născut, astfel, conceptul care a fost denumit mai tîrziu „securitate colectivă".

Deşi în perioada dintre cele două războaie Societatea Naţiunilor a fost un centru al diplomaţiei mondiale, ea nu şi-a putut pune în practică înaltele sale principii, datorită mai ales faptului că, în acea vreme, imperialismul continua să fie forţa dominantă în lume. Totuşi răsunetul pe care dezbaterile sale l-au avut în opinia mondială a dovedit rolul important pe care-l pot juca organizaţiile internaţionale în domeniul asigurării păcii în lume.

România a fost unul din statele fondatoare ale Societăţii Naţiunilor şi a sprijinit în mod deosebit activitatea acesteia, considerînd că aplicarea scrupuloasă a Pactului ar putea constitui un mijloc valoros de apărare a independenţei şi integrităţii sale teritoriale. Nicolae Titulescu, delegatul nostru la Societatea Naţiunilor, a fost în permanenţă unul dintre susţinătorii ei cei mai activi, căutînd s-o întărească şi s-o transforme într-o stavilă reală în calea politicii revizioniste de forţă şi dictat. Puternica lui personalitate, talentul oratoric, concepţiile sale avansate în domeniul politicii externe l-au făcut să devină una din cele mai populare figuri ale Societăţii Naţiunilor. Activitatea sa a fost urmărită cu interes şi admiraţie de reprezentanţii presei din acea vreme. Printre aceştia se numără şi ziaristul Jean Martin, director al cunoscutului cotidian elveţian Journal de Genève, **care a publicat, în 1944, volumul** A la Societé des Nations, **o carte de amintiri despre evenimentele majore şi personalităţile marcante cunoscute de el la Societatea Naţiunilor.**

Desigur, figura lui Titulescu nu putea lipsi din cartea lui Jean Martin. Redăm mai departe, din lucrarea ziaristului elveţian, cîteva din notaţiile sale, care au meritul să evidenţieze unele trăsături — chiar dacă nu totdeauna dintre cele mai semnificative — ale personalităţii titulesciene, întregind astfel portretul marelui diplomat român. Titlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Titulescu schimbă cursul sesiunii

Cînd, înălţîndu-şi bustul, Titulescu se ridica brusc în picioare — picioare care păreau interminabile — şi cînd în vîrful acestui curios edificiu uman vedeai apărînd figura lui de mongol, nu te puteai împiedica să nu te gîndeşti la un diavol ieşind dintr-o cristelniţă. Era destul să rostească trei cuvinte pentru a schimba cursul şedinţei. Titulescu te făcea să te gîndeşti şi la un spadasin care ia ofensiva cu o rapiditate fulgerătoare şi-şi poate atinge adversarul, înainte ca acesta să fi avut măcar timpul să se pună în gardă.

Într-o zi — şi-mi amintesc de aceasta de parcă ar fi fost ieri — Consiliul Societăţii Naţiunilor bătea pasul pe loc. Se crezuse că o dificultate va fi rezolvată, dar, în ultima clipă, nişte trăgători de sfori blocaseră angrenajul procedurii. În loc să se pună din nou, cu curaj, pe treabă şi să facă o nouă încercare, delegaţii marilor puteri hotărîră să amîne problema pentru o dată ulterioară; ei îşi împachetaseră documentele, îşi făcuseră valizele şi reţinuseră bilete la trenurile de seară. În acea după-amiază, Consiliul ţinea, ca o simplă chestiune de formă, o şedinţă pentru a confirma această amînare.

Pe un ton degajat şi neglijent, preşedintele a sugerat încheierea sesiunii. La auzul acestei propuneri aşteptate, nimeni n-a crîcnit şi un moment a domnit tăcerea. Preşedintele a profitat de aceasta pentru a adăuga:

— În consecinţă...

Dar Titulescu, care lipsise în ajun şi nu cunoştea manevra, a sărit de la locul său şi — cu o voce care a trezit întreg auditoriul — a întrebat dacă această amînare era, într-adevăr, justificată. O tăcere jenantă i-a întîmpinat intervenţia; marele diplomat român avea dreptate, dar nimeni nu voia s-o admită.

Titulescu s-a aşezat şi a aşteptat. Atunci, cu o ezitare în glas, preşedintele a reluat:

— Nefiind formulată nici o propunere contrară aceleia a biroului, o consider ca fiind...

— Pardon!, a strigat Titulescu, sărind iar de pe locul său; am pus o întrebare precisă şi aştept să mi se răspundă la ea!

O nouă tăcere, urmată de o nouă tentativă a preşedintelui:

— Conform regulamentului, propunerea biroului nefiind combătută...

Pentru a treia oară, Titulescu s-a ridicat şi a exclamat:

— Pardon! În lipsa unui răspuns la întrebarea mea, propun să continuăm şedinţa mîine, spre a relua dezbaterile cu privire la chestiunea în litigiu!

În p. 27: Nicolae Titulescu şi o imagine a primei şedinţe a Adunării generale a Societăţii Naţiunilor (1920); la tribună, preşedintele Elveţiei, Motta, îşi rosteşte discursul

Grupuri de funcţionari ai Societăţii Naţiunilor sosesc la Geneva

La intervenţia sa, toţi ceilalţi membri ai Consiliului au rămas muţi.

— Nefiind nimeni care să sprijine sugestia d-lui Titulescu, a reluat preşedintele, propunerea biroului poate fi, în conformitate cu regulamentul, considerată ca acceptată.

— Pardon!, a replicat delegatul român, care se simţea acum foarte aproape de victorie. Dimpotrivă, conform regulamentului, propunerea mea este aceea adoptată, deoarece nimeni n-a îndrăznit s-o combată!

Consiliul a rămas consternat; auditoriul a prins să surîdă.

— Următoarea şedinţă pe mîine, a spus în cele din urmă preşedintele, pe un ton resemnat.

Într-o larmă generală, secretarii delegaţilor s-au grăbit să decomande biletele de tren, să redeschidă valizele, să scoată din ele dosarele necesare pentru deliberările din ziua următoare.

Afurisit om acest Titulescu! Vioiciunea spiritului, repeziciunea gîndirii, promptitudinea hotărîrilor sale îi asigurau un asemenea avantaj faţă de colegii lui, încît exercita un ascendent extraordinar asupra Societăţii Naţiunilor.

Introducere şi traducere de
Anca LĂZĂREANU

Ţelul către care tindem

August 1920. La numai două luni de la încheierea Tratatului de pace de la Trianon[1], în cadrul politicii de bună vecinătate cu statele vecine, România a numit un reprezentant diplomatic la Budapesta. În acelaşi timp, pentru a impune respectarea tratatelor de pace care consfinţiseră pe plan internaţional opera patriotică săvîrşită de popoarele român, iugoslav şi cehoslovac în 1918, guvernul milita pentru crearea Micii Înţelegeri[2]. O parte din diplomaţia franceză, în frunte cu secretarul general al Ministerului de externe, Maurice Paléologue nu vedea cu ochi buni această alianţă defensivă; aceleaşi cercuri încercau să denatureze politica de înţelegere a României cu statele vecine. În acest context apare şi scrisoarea lui Nicolae Titulescu către diplomatul român Noti Constantinidi[3], care pe atunci (în 1920) se ocupa, din însărcinarea guvernului român, de relaţiile cu presa franceză. Scrisoarea — inedită — ne-a fost pusă la dispoziţie, cu multă amabilitate, de doamna Nicola Axente, fosta soţie a lui Noti Constantinidi. Explicaţiile cuprinse între paranteze drepte aparţin revistei Magazin istoric.

Stimate domnule Constantinidi,

Nu sînt în posesia articolelor din Eclair şi Excelsior pentru a vă da instrucţiunile ce cereţi. Vă reamintesc însă că politica externă a guvernului a fost expusă de dl. Take Ionescu în Cameră, în iunie 1920: relaţiuni bune cu toate statele vecine, relaţiuni strînse cu statele victorioase, moştenitoare ale Imperiului Habsburgic.

Numirea unui reprezentant la Budapesta, intră în punctul 1 al programului [guvernului român]. Interesele unor anumite cercuri franceze vor să dea acestui fapt amploarea necesară, pentru ca el să apară ca făcînd parte din punctul 2.

Desfăşurarea evenimentelor va lămuri însă repede pe toţi. Tot astfel exagerarea punctului 2 explică alarma de care vorbiţi. Toate statele ieşite din ruinele monarhiei austro-ungare au un interes comun: împiedicarea agresorului de ieri de a le slăbi prin dezbinare şi de a profita de concurenţă.

Şi, aici, intrigi de la cei care nu se împacă cu consolidarea situaţiei noi: azi, statele mici sînt arătate ca vrăjmaşele înţelegerii din Apus, mîine, ca urzind planuri diabolice, unele contra altora. Ar fi o eroare dureroasă ca aceste intrigi să prindă. Nimeni nu se gîndeşte la o separare de interese înăuntrul Înţelegerii Mari[4], ci la organizarea, pas cu pas, a unei înţelegeri generale efective. Pentru aceasta trebuie multă muncă, timp mult şi conştiinţa clară de ţelul către care tindem.

A pretinde că s-a găsit deja azi formula politică a acestei vieţi organizate de pace e iarăşi o exagerare. Un lucru însă se ştie: fără participarea tuturor intereselor, nu se poate ajunge la ceva rodnic; cu participarea lor, trebuie multe dibuiri şi multă încredere în rezultatul final.

Vicontele d'Avenel a spus cîndva: „Le journal c'est l'hipertrophie d'ajourd'hui" (Ziarul este exagerarea cotidianului). Avea dreptate: În mania noastră de a împărţi evenimentele în fragmente mici, bine definite, astfel încît fiecare zi să-şi aibă faptul ei caracteristic, constă explicaţia denaturării adevărului la care s-a dedot presa de care îmi scrieţi.

Primeşte, te rog, stimate domnule Constantinidi, încredinţarea consideraţiunii mele.

N. Titulescu

26 august [1]920.
Chamonix (Majestic)

Cît despre noutăţile referitoare la politica internă, nu ştiu nimic. Cred că în mare parte sînt de origine opoziţionistă, dat fiind că dl. Take Ionescu îmi telegrafiază că va veni în curînd aici pentru a trata anumite chestii de la Cabinet la Cabinet [între guvernele român şi francez].

Racoviceanu vă va trimite hîrtiile ce cereţi.

---

[1] Tratatul de pace de la Trianon, semnat la 4 iunie 1920 între Puterile Aliate (printre care şi România) şi Ungaria, consfinţea recunoaşterea pe plan internaţional a unirii Transilvaniei, Banatului, Crişanei şi Maramureşului cu România.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 2/1980; 5-6/1979, 2/1980.

[4] Este vorba despre contradicţiile economice franco-engleze şi franco-americane în Europa Centrală şi de Sud-Est, ivite după primul război mondial.

De la Mauriciu la Constantin Pogonatul

UN SECOL DE ISTORIE DOBROGEANĂ

Dr. AURELIAN PETRE,
Institutul de studii sud-est europene

La începutul secolului VII e.n., în anii 600-602, la graniţa nordică a imperiului bizantin îşi făcea apariţia un nou şi puternic popor migrator: avarii. Împreună cu triburi slave, atraşi de fabuloasele bogăţii ale Constantinopolului, avarii au trecut Dunărea, în regiunea unde aceasta îşi desfăcea braţele înainte de vărsarea în mare, începînd pustiirea vechiului pămînt al geto-dacilor, Dobrogea, care, în acea vreme, constituia provincia bizantină Scythia Minor. Însuşi Mauriciu Tiberiu (582-602), împăratul de atunci al imperiului roman de răsărit, a pornit în fruntea armatelor sale pentru a da piept cu acest puternic adversar.

În ciuda grelelor lupte şi a faptului că, în Banat, generalul Priscus a obţinut unele victorii împotriva avarilor, bătăliile nu au putut împiedica pătrunderea acestora şi a unui număr masiv de slavi în sudul Dunării. În rîndul armatei imperiale s-au ivit grave nemulţumiri: trupele de la Dunăre s-au răsculat, proclamîndu-l împărat pe centurionul Fokas. Mauriciu a fost executat la 23 noiembrie 602 (eveniment cu care — apreciază istoricii — imperiul a încetat de a mai fi roman de răsărit, îmbrăcînd de atunci înainte haina sa bizantină). Bizantinii au reuşit, în cele din urmă, să asigure o stabilizare a situaţiei, dar — vreme de cîteva decenii — avarii au continuat să constituie un pericol grav pentru imperiu. Abia la 10 august 626, ei au fost înfrînţi, într-o bătălie memorabilă desfăşurată chiar sub zidurile Constantinopolului.

Milenii de continuitate

Puternica invazie avară de la începutul secolului VII a fost îndelung analizată în istoriografie. Supralicitînd efectul distrugător al acestei acţiuni avaro-slave, unii cercetători de peste hotare (insuficient documentaţi asupra realităţilor arheologice oferite de teritoriul ponto-danubian) au formulat o teorie potrivit căreia, în urma puternicelor atacuri, Dobrogea ar fi devenit un pămînt pustiu, o „terra deserta". Şi astăzi, în pofida descoperirilor arheologice, susţinătorii acestei teze afirmă că pămîntul dintre Dunăre şi Mare a fost pierdut definitiv de către Bizanţ, a cărui frontieră ar fi fost deplasată — în urma luptelor menţionate — dincolo de munţii Balcani; concomitent cu distrugerea totală a civilizaţiei bizantine, populaţia de pe teritoriul dobrogean ar fi fost dispersată în două direcţii opuse şi anume, o parte pe malul stîng al Dunării, de unde s-ar fi retras în Carpaţi, iar o alta în regiunile sudice rămase în posesia Bizanţului. Teritoriul Dobrogei — golit de populaţie, de forme statale şi de civilizaţie — ar fi fost ocupat imediat de triburi slave, care ar fi pus bazele unei culturi noi. Odată cu venirea protobulgarilor (denumire sub care sînt desemnate triburile turcice bulgare conduse de Asparuh, înainte de contopirea lor cu populaţia slavă sud-dunăreană, contopire ce a dat naştere poporului bulgar), eveniment petrecut în anul 680 e.n. s-ar fi constituit primul stat slavo-bulgar care — potrivit tezei de mai sus — ar fi inclus şi Dobrogea.

Care este situaţia oferită de cercetările istorice şi arheologice pe vechiul teritoriu al provinciei Scythia Minor? Paginile de faţă nu îşi propun să urmărească, în retrospectivă istorică, amplul proces de evoluţie şi continuitate al celui mai vechi fond etnic şi cultural al românilor, care au fost geto-dacii, individualizaţi din marea masă a tracilor încă din sec. VI î.e.n. Această continuitate pînă în veacul VII e.n., cînd poporul român era deja constituit în trăsăturile sale esenţiale — limbă şi cultură — este dovedită cu prisosinţă de descoperiri arheologice ce demonstrează concret evoluţia neîntreruptă a culturii getodace devenită daco-romană şi apoi protoromânească.

Din întreaga documentare arheologică, la care se adaugă izvoarele scrise, se detaşează o realitate istorică ce nu poate fi pusă sub semnul unei contro-

verse şi anume că — spre deosebire de alte popoare care s-au format în urma colonizării teritoriului respectiv de către diverse populaţii migratoare — poporul român este autohton în aria sa de etnogeneză. Teritoriul ponto-danubian face parte integrantă din aria de etnogeneză românească — proces care la venirea slavilor, în a doua jumătate a sec. VI e.n., era pe deplin realizat, aşa cum dovedesc, dealtfel, mărturiile consemnate în scrierile bizantine, precum şi descoperirile arheologice.

Cercetările recente probează că slavii, pătrunşi în regiunile româneşti în jurul anilor 568-569 e.n., au fost asimilaţi de către protoromâni de-a lungul unui veac de convieţuire şi nu au mai putut juca un rol istoric ca etnie separată. Pînă în anul 680 e.n., cînd Imperiul bizantin a colonizat atît pe protobulgari cît şi o seamă de triburi de slavi estici, protoromânii erau prezenţi pe întregul teritoriu pe care luaseră fiinţă, atît în interiorul graniţelor oficiale ale Bizanţului, (cum este cazul Scythiei Minor — viitoarea Dobroge), cît şi în zonele de exercitare nominală a autorităţii imperiului bizantin (cum este cazul întregului teritoriu nord-dunărean).

Doi împăraţi la Dunărea de Jos

Încă din sec. II e.n. — atunci cînd primele neamuri migratoare îşi făcuseră apariţia în regiunile de la nordul Mării Negre — Imperiul roman organizase pe teritoriul Dobrogei un puternic sistem militar format din fortificaţii, atît pe Dunăre cît şi în interiorul ţinutului. În acest sistem au fost incluse atît cetăţile helenice existente pe litoralul Pontului Euxin încă din sec. VII-VI î.e.n., şi pe care romanii le-au consolidat, cît şi vechi centre autohtone, ca Aegyssus (Tulcea), Beroe (Piatra), Capidava, Sacidava (Muzait) etc. Completată şi perfecţionată, reţeaua respectivă de fortificaţii şi-a îndeplinit timp de secole funcţia de „scut" al romanităţii sud-dunărene pînă la dezastrul din anii 600-602. Urmele arheologice atestă puternicele distrugeri suferite atunci de aceste centre întărite, precum şi de alte aşezări civile neîntărite — sătești — ce existau între fortificaţiile menţionate. Aproape concomitent însă peste enormele dărîmături provocate de atacurile avaro-slave, au apărut noi fortificaţii, populaţia locală trecînd de îndată la reconstruire. La Histria, Capidava, Ulmetum (Pantelimonul de Jos) pe vechile ruine au apărut noi cetăţi — mai modeste ca formă, dar vădind limpede caracteristicile sistemului constructiv romano-bizantin din veacul VI e.n. — secolul de aur al romanităţii sud-dunărene. Mai mult, acest sistem militar de esenţă bizantină a fost completat cu două valuri protectoare de pămînt, unul dintre Constanţa şi Cernavodă, şi altul mai nordic, la Niculiţel, precum şi cu cîteva valuri mai mici menite să apere doar cîte o aşezare (Histria, Capidava).

În nici unul din centrele antice dobrogene nu se constată mărturii ale prezenţei slavo-avarilor care să fi cucerit cetăţile bizantine de la Dunăre, Marea Neagră sau din interiorul Dobrogei şi apoi să le fi refăcut în scopuri militare proprii. Dimpotrivă, săpăturile arheologice relevă, în mod repetat şi constant, că aceste centre au fost reconstruite de autoritatea bizantină peste ruinele vechilor construcţii. Tot în legătură cu reconstruirea acestor cetăţi se cuvin subliniate şi unele probleme legate de existenţa lor. Şi aici arheologia are cuvîntul decisiv: în multe din fortificaţii s-au găsit numeroase mărturii numismatice care reprezintă cel mai important document pentru precizarea unei cronologii. Descoperirea de monede emise de împăraţii Fokas (602-610), Heraclius (610-641), Constantin III (641-668) şi Constantin IV Pogonatul (660-685), descoperiri făcute la Aegyssus (Tulcea), Noviodunum (Isaccea), Axiopolis (Cernavodă) pe malul Dunării, la Histria, Tomis (Constanţa), Callatis (Mangalia), ca şi în interiorul Dobrogei, la Ulmetum, Sinoe, Nufărul etc. atestă clar atît faptul că aşezările respective nu au fost părăsite în sec. VII, dar şi că, în tot acest interval, Bizanţul şi-a exercitat autoritatea asupra teritoriului, monedele emise avînd putere de circulaţie pe întreaga Dobroge.

În lumina descoperirilor arheologice, Dobrogea secolului VII ni se înfăţişează ca o zonă în care, în pofida înfrîngerilor suferite în luptele cu avarii şi a unor frămîntări interne (Fokas — înlocuitorul prin forţă a lui Mauriciu — a fost, la rîndul său, înlăturat prin forţa armată de Heraclius, în anul 610), Bizanţul a continuat să-şi afirme autoritatea. În tot acest răstimp şi după această perioadă, populaţia autohtonă a rămas neclintită pe vatra străbună, unde vieţuia de milenii încă de la apariţia tracilor. Mai mult, spre sfîrşitul secolului — mai precis în anul 680, cînd protobulgarii ameninţau, la rîndul lor, Imperiul bizantin — autoritatea imperială a intervenit din nou în apărarea provinciei sale. Pentru a întîmpina pe războinicii protobulgari, conduşi de hanul Asparuh, împăratul Constantin IV Pogonatul s-a deplasat personal (aşa cum atestă cronicile bizantine) în fruntea unei armate la gurile Dunării. Faptul că însuşi împăratul a condus operaţiile militare reliefează odată în plus valoarea strategică deosebită ce o avea provincia Scythia Minor pentru statul bizantin, ştiut fiind că cezarii erau în fruntea armatelor lor numai în cazuri excepţionale. Ultima oară cînd un „imperator" se deplasase în fruntea armatei la Dunărea de Jos fusese în 602, în împrejurările de mare cumpănă pentru imperiu amintite la începutul acestui articol.

Aşadar, Dobrogea veacului VII a avut o istorie zbuciumată, marcată de invazia avaro-slavă din debutul secolului şi de cea bulgară din ultimele sale decenii. Sub protecţia (uneori firavă, dar mereu prezentă) a Imperiului bizantin, populaţia românească de aici a întreţinut strînse legături cu Constantinopolul (de care o legau vechi relaţii economice şi politice), dar, în acelaşi timp, a generalizat o cultură feudală românească timpurie răspîndită atît în Dobrogea cît şi în celelalte regiuni româneşti de la nord de Dunăre

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **FILE DIN ISTORIA U.T.C.** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; autori:* **Elena Cristescu, Florea Dragne, Fred Mahler, Constantin Mocanu, Constantin Petculescu** — *coordonatori* **Gheorghe Sbîrnă, Alexandru Șiperco, Nicolae Tue).**

Editura Politică, București, 1980, 576 pp., 25 lei: *ediția a II-a, revăzută și completată, a monografiei consacrate mișcării revoluționare de tineret din patria noastră, parte integrantă a mișcării muncitorești din România.*

● **GESCHICHTE DER DEUTSCHEN AUF DEM GEBIETE RUMÄNIENS. VOL. I** *(sub redacția lui* **Carol Göllner).**

Editura Kriterion, București, 1979, 460 pp., 43 lei: *istoria germanilor pe teritoriul României, din sec. XII pînă la 1848.*

● **Paul Niedermaier — SIEBENBÜRGISCHE STÄDTE.**

Editura Kriterion, București, 1979, 320 pp., 23,50 lei: *dezvoltarea urbanismului în orașele transilvănene.*

● **Thomas Nägler — DIE ANSIEDLUNG DER SIEBENBÜRGER SACHSEN.**

Editura Kriterion, București, 1979, 260 pp., 15,50 lei: *colonizarea sașilor transilvăneni.*

● **Tonk Sándor — ERDÉLYIEK EGYETEMAJÁRÁSA A KÖZÉPKORBAN.**

Editura Kriterion, București, 1979, 400 pp., 13,50 lei: *prezențe universitare transilvănene din evul mediu.*

● **Virgil Cândea, Constantin Simionescu — MONT ATHOS. PRÉSENCES ROUMAINES.**

Editura Sport Turism, București, 1979, 144 pp., *prezențe românești la Muntele Athos.*

CLIO ANUNȚA

Carte românească pe Mureș

Biblioteca județeană din Tîrgu Mureș (înființată în 1913) păstrează în fondurile sale — după cum aflăm dintr-un recent ghid, editat de Comitetul județean de cultură și educație socialistă Mureș — un mare număr de cărți din sec. XV-XVI, rarități sau chiar unicate bibliofile.

Cea mai veche tipăritură românească aflată în colecțiile bibliotecii este **Cartea românească de învățătură,** *scoasă în 1643, la Iași, de mitropolitul Varlaam și din care se păstrează cinci exemplare. Alte tipărituri românești apărute la Snagov, București, Buzău, Rîmnic, Sibiu, Brașov atestă strînsele legături ale românilor de pe meleagurile mureșene cu frații lor din celelalte două țări române, intensa circulație a cărții fiind o expresie elocventă a unității naționale.*

În Fondul Teleki-Bolyai al bibliotecii, reunind aproape 40 000 volume, se păstrează 52 incunabule, iar între alte cărți românești lucrarea lui Dimitrie Cantemir, **Histoire de l'Empire othoman** *(Paris, 1743) și* **Suppiex Libellus Valachorum Transilvaniae** *(Cluj, 1791).*

Dorobanții și... moda

Cît de populari deveniseră renumiții dorobanți români, care pe fronturile Independenței intraseră în legendă, o ilustrează și faptul că femeile transilvănene introduseseră în vestimentația lor unele piese de îmbrăcăminte inspirate de costumele ostașilor români, în semn de simpatie și solidaritate cu lupta fraților de peste munți.

Astfel, frumoasele românce sibiene se mîndreau cu o pălărie inspirată de căciulile dorobanților, iar un ziar sibian, din ianuarie 1878, descria cu admirație „căciulile de dorobanț" ale sibiencelor: erau făcute din astrahan, cu o cocardă tricoloră în dreapta și o mică pană de curcan. „Vitejii curcani trebuie să fie mîndri de via simpatie pe care le-o păstrează surorile lor de dincolo de Carpați", conchidea gazeta sibiană.

L. IOAN

PLANȘELE NOASTRE

① La București, Tudor primește din partea boierilor actul de consfințire a drepturilor cerute de Adunarea Norodului. Detaliu din fresca de la Ateneul Român, de Costin Petrescu

② Arme din timpul revoluției și ceasul care a aparținut eroului din Vladimir. Muzeul de istorie al Municipiului București

③ La începutul sec. XIX, reprezentanții a două generații de boieri. Desen de Ad. Midy, aflat la Biblioteca Academiei R.S. România. Sus: Bucureștii în vremea lui Tudor Vladimirescu și...

④ ...O sută de ani mai tîrziu **(Chivernisitor pentru binele și folosul tuturor,** p. 2.)

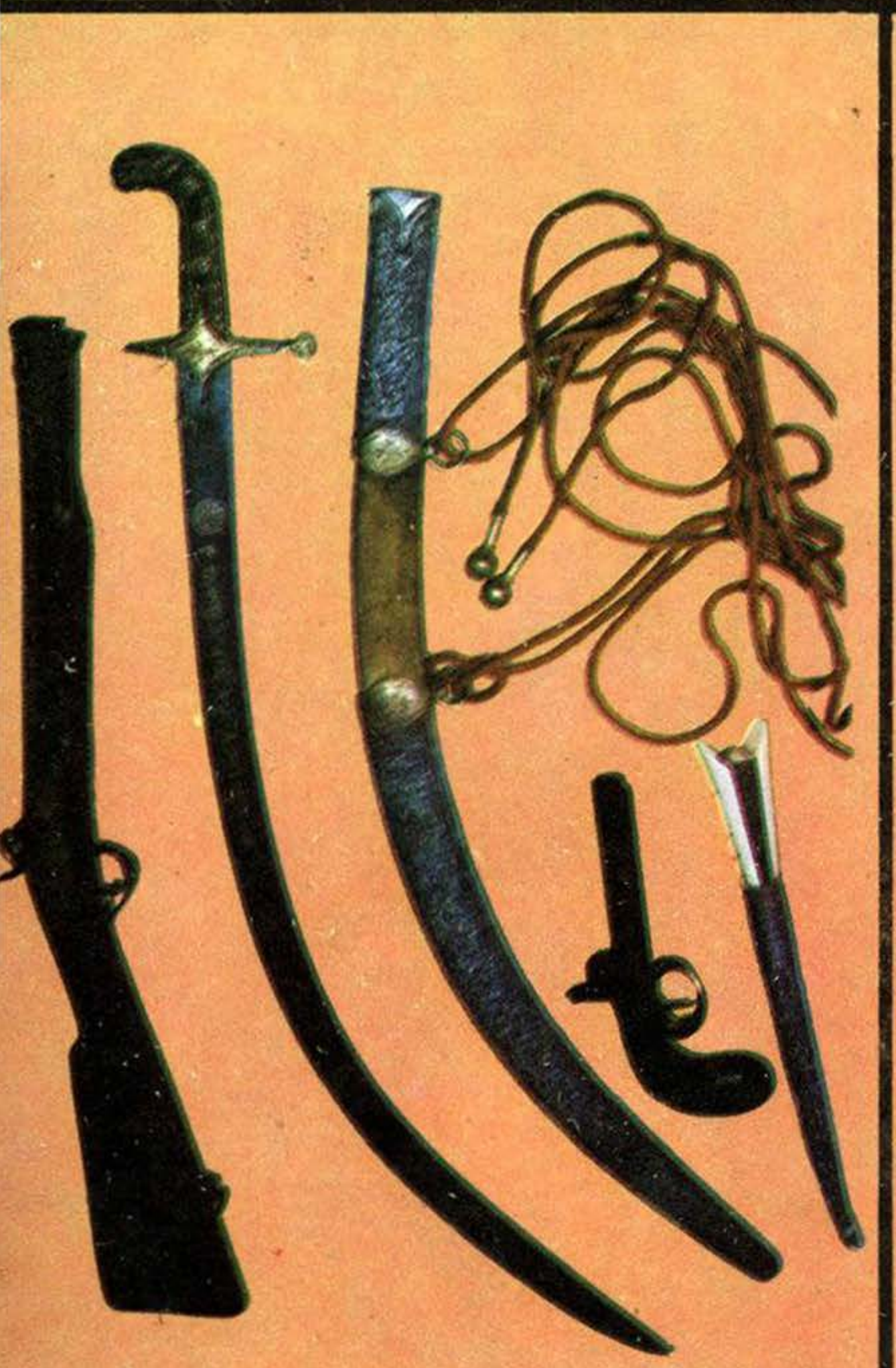

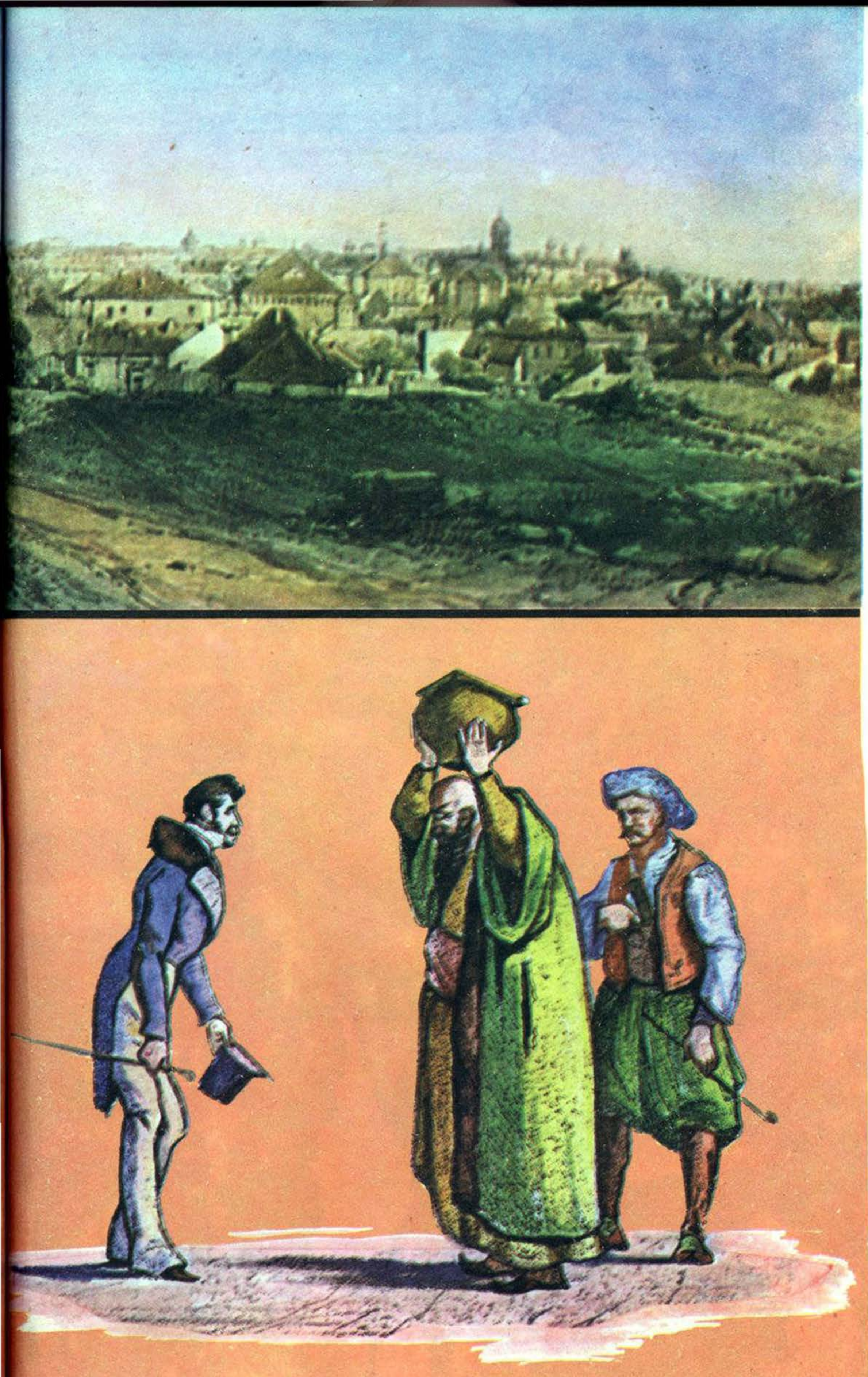

DEGEN

CORABIA MORȚII

VILHELM MOBERG,
Stockholm

Vilhelm Moberg este considerat de aproape întreaga critică literară a Suediei drept cel mai de seamă prozator și dramaturg, în viață, al acestei țări. Născut în 1898 ca fiu al unui foarte sărman paznic silvic, el și-a păstrat de-a lungul întregii sale vieți, după propria declarație, „amprenta unei obîrșii simple și plină de nevoi". Greutățile întîmpinate în copilărie și adolescență i-au stîrnit o puternică ură față de orice nedreptate socială și i-au sădit o adîncă dragoste de libertate — ură și dragoste care reprezintă elementele de ale întregii sale creații.

Prima sa carte a apărut în 1921 și de atunci a publicat peste 40 lucrări. În 1970, el a părăsit beletristica și s-a dedicat istoriei, hotărîndu-se să scrie o nouă cronică a țării sale, și pînă la un punct, a întregii Scandinavii. „Adesea, spune el, omul simplu dispare din paginile relatărilor istorice. Intenția mea a fost de a călători prin trecutul Suediei, propunîndu-mi să mă opresc în locurile peste care specialiștii trec în grabă, ei preferînd să se ocupe, iar și iar, de evenimente și personalități arhicunoscute, pe care le-au abordat sute de alte volume".

Pe noul drum pe care s-a angajat în ultimul deceniu, Vilhelm Moberg s-a bucurat de același succes. Recenziile apărute pe marginea celor patru volume care formează Min Svenska Historia **(Istoria poporului suedez) concordă în a-l socoti pe Moberg drept „un istoric înnăscut, un poet și un răzvrătit, sigur de dreptatea cauzei celor mulți, iubitor de libertate și plin de dragoste față de omenire".**

În fragmentul pe care îl publicăm mai jos, într-o formă întrucîtva prescurtată, autorul tratează un episod dramatic, care a marcat nu numai istoria Suediei, ci și a altor țări, atît din Peninsula Scandinavă, cît și din alte zone ale Europei. Subtitlurile aparțin redacției Magazin istoric.

Lungul drum al molimei

Într-o zi a lunii august 1349, o corabie se îndrepta spre rada Bergenului, venind dinspre vest. Deși se afla încă departe, ochii specialiștilor de pe mal au deslușit că era vorba despre un vas comercial, de tipul cel mai curent pentru flota hanseatică a vremii.

Cei din Bergen au adus nava în port, unde au constatat că la bord nu se afla nici o ființă vie, ci numai cadavre. Echipajul pierise pînă la ultimul om. Dar încărcătura de pînzeturi și stofe de lînă era intactă și, deoarece corabia nu mai avea stăpîn, bunurile transportate de ea aparțineau celor care o salvaseră. După ce au descărcat baloturile, cei din Bergen au remorcat vasul, cu cadavrele lui cu tot, în largul mării și l-au scufundat.

În aceeași după-amiază, cîțiva dintre cei care manipulaseră mărfurile de la bordul acestei corăbii fantomă s-au îmbolnăvit grav și, în cîteva ore, au murit. Se apreciază că, în acel an, parohia Bergenului număra aproximativ 100 000 suflete. Dintre acestea, la două luni după sosirea navei, 40 000 îi urmaseră echipajului în mormînt.

A fost prologul celei mai mari pieiri în masă din istoria Scandinaviei. Pe bordul corabiei se afla Moartea Neagră. Termenul medieval desemna o maladie care extermina populații întregi și devasta con-

Întemeiat în 1070, Bergen este al doilea oraș ca vechime al Norvegiei. În cursul unei lungi perioade, el a fost cel mai de seamă port și centru comercial al Scandinaviei, avînd strînse legături cu Liga hanseatică[1]. Se știe că aceasta a reprezentat în evul mediu cea mai vastă întreprindere particulară din Europa de Nord — un concern de companii de navigație — care s-a impus prin averea acumulată și care era în stare să poarte războaie la fel de bine ca orice regat sau imperiu. În culmea gloriei sale, Liga hanseatică întrunea 160 orașe din țările situate pe țărmurile Mării Baltice și Mării Nordului. Hansa avea o sucursală la Bergen, care devenise astfel principalul port comercial al Scandinaviei. Să nu uităm, că pe vremea aceea, uscatul despărțea popoarele, marea le unea.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1975.

tinentele de la un capăt la celălalt. Răpusă de încărcătura fatală, cel puţin o treime din locuitorii Norvegiei şi Suediei aveau să dispară.

Din punct de vedere economic, sociologic şi demografic, Moartea Neagră a constituit cel mai important fenomen din istoria evului mediu al Suediei. Nu a fost o simplă *epidemie* de ciumă, A fost o *pandemie* (de la cuvintele greceşti *pan* = tot, toţi şi *demos* = popor). Această pandemie a pustiit lumea epocii, zdruncinînd-o pînă în temeliile sale. Istoricii o consideră drept cea mai cumplită catastrofă care a afectat vreodată umanitatea — „ceasul de beznă din miezul de noapte al evului mediu". Cei contaminaţi mureau aproape fără excepţie. Orice însănătoşire era privită drept o minune dumnezeiască. Decesul putea surveni fie imediat, fie (mai frecvent) peste cîteva ore, eventual 24, fie în maximum trei zile şi trei nopţi. Din cauza aceasta, bolii i se mai spunea „Molima cea Furioasă".

Se credea despre contagiune că se produce prin nas şi că un violent acces de strănuturi, reprezintă primul simptom al maladiei. De aici, urarea, atît de răspîndită, de „Sănătate", atunci cînd cineva strănută; era o urare necesară deoarece se socotea că persoana respectivă avea deja, în nările sale, Moartea Neagră.

Cel contaminat era evitat de familie şi prieteni; părinţii îşi abandonau copiii, şi bolnavii erau uneori siliţi să părăsească aşezările şi să se ascundă prin păduri şi mlaştini pentru a-şi aştepta sfîrşitul. Medicii nu cunoşteau nici un leac, nici un mijloc de combatere a bolii. Instrucţiunile lor pentru populaţie nu făceau altceva decît să le ascundă ignoranţa. Profesorii universitari de la Paris, floarea ştiinţei medicale a timpului, au ajuns la concluzia că pandemia se datora... unei lupte dintre astrele cereşti şi Oceanul Indian. „Razele soarelui şi căldura cerului se îndreaptă cu atîta violenţă asupra oceanului, încît apele acestuia sînt absorbite de atmosferă şi aburul astfel format acoperă întinderi imense ale pămîntului, cufundîndu-le în ceaţă. Mînaţi de vînturile mării, aceşti curenţi aerieni poartă otrăvuri funeste, care intoxică şi ucid populaţia".

Savanţii Universităţii din Paris recomandau, în scopuri profilactice, să se mănînce puţin, să se bea numai alcool, să se doarmă numai la anumite ore şi să se purifice aerul prin fumigaţii cu camfor, cu esenţe lemnoase mirositoare şi diverse parfumuri. Evident, nimeni nu ştia pe vremea aceea că ciuma se propagă datorită unui microb purtat de şoareci, şobolani şi cobai şi transmis printr-un purice care parazitează atît rozătoarele cît şi oamenii. În secolele XIV-XV, cînd gîndirea era dominată de misticism şi de dogmele Bisericii, ciuma apărea ca un demon, ca un cavaler al Apocalipsului, care străbătea pămîntul în lung şi în lat, măcelărind sute de mii de fiinţe, a căror singură vină era că se trăgeau din Adam şi Eva. Biserica declara că ciuma era o pedeapsă trimisă de Dumnezeu omenirii celei păcătoase, care, deci, nu se putea apăra împotriva ei.

Se presupune că pandemia şi-a avut originea în India, unde bîntuise o mare epidemie cu începere din 1325. În Europa ea pare să fi ajuns pe vechea rută a caravanelor, spre Marea Neagră şi Marea Mediterană, pe unde negustătorii persani îşi trimiteau mătăsurile în Europa. Dat multă vreme uitării, acest „drum al mătăsii" fusese reales la începutul sec. XIV, tocmai bine pentru a permite răspîndirea bolii în cele două continente.

În 1344, colonia genoveză Kaffa (astăzi oraşul Feodosia, în Peninsula Crimeea) a fost asediată de tătari, care au catapultat în tabăra adversarilor cadavrele celor morţi de ciumă, folosind astfel o formă primitivă de război bacteriologic. Tătarii n-au reuşit să cucerească cetatea, dar au infestat-o. La bordul corăbiilor genoveze care s-au înapoiat în patrie se afla Moartea Neagră. În primăvara lui 1347, ea s-a declarat la Genova, de unde, pînă în 1350 s-a răspîndit în întreaga Europă[1].

Pe continent, cea mai grav afectată a fost Italia şi, mai ales Florenţa unde s-au înregistrat, pare-se, 100 000 victime. Boccaccio şi Petrarca au descris molima în cuvinte zguduitoare: „O, fericit urmaş al nostru! exclamă Petrarca. Tu care nu ştii nimic despre plînsetele şi vaietele noastre, o să crezi oare că tot ce ţi-am spus e născocire?... Cînd s-a mai văzut, sau s-a mai auzit, de vreo astfel de năpastă? Case părăsite. Aşezări pustii şi lăsate în paragină. Drumuri stivuite cu leşuri. Pretutindeni un prăpăd înfiorător".

Spaima de moarte şi misticismul i-au determinat pe oameni să dea crezare celor mai monstruoase zvonuri, în disperata lor tentativă de a găsi o explicaţie pandemiei. Printre ţapii ispăşitori, care au trebuit să plătească foarte scump o vină imaginară, s-au numărat şi evreii. Pogromurile dezlănţuite împotriva lor nu aveau să-şi mai găsească pereche, în ceea ce priveşte proporţiile şi cruzimea, decît cu 600 ani mai tîrziu, sub Adolf Hitler. Învinuiţi că poluau apa fîntînilor cu o „tainică otravă", preparată din păianjeni, scorpioni şi şerpi, evreii au căzut pradă unor măceluri în masă, declanşate în 1348 în sudul Franţei: la Narbonne şi Carcassonne au fost exterminaţi cu toţii, inclusiv bătrînii, şi pruncii; în Burgundia au pierit 50 000. Dar numărul cel mai mare de victime, pe ansamblu, s-a înregistrat în centrul Europei: fanaticul episcop al Strasbourgului a ars 6 000 evrei din acel oraş; la Mainz, focul rugului a fost atît de puternic, încît a topit clopotul unei biserici din apropiere; în 1349, au fost arşi evreii din Franckfurt, Niirnberg, Rostock, Erfurt şi alte oraşe germane; la Speyer, ei au fost vîrîţi în butoaie cu capacele bătute în cuie şi aruncaţi în Rin. La Basel, în Elveţia, evreii au fost traşi pe roată pentru a-şi mărturisi presupusele intenţii criminale ş.a.m.d., ş.a.m.d.

Printre alte reacţii în faţa morţii iminente, în condiţiile de ignoranţă ale evului mediu, se remarcă orgiile care au avut loc în anumite părţi ale Europei şi autoflagelările, care-şi aveau originea în regulile şi prescripţiile diferitelor ordine călugăreşti. Pentru „a potoli mînia lui Dumnezeu",

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1974.

cortegii de bărbaţi şi femei, ducînd în mîna stîngă cîte o lumînare aprinsă, străbăteau distanţe imense, biciuindu-se pînă la sînge cu cnuturi sau lanţuri şi cîntînd imnuri religioase. Aceste procesiuni nu numai că sporeau teroarea generală care domnea pe atunci, dar contribuiau, în modul cel mai funest, la răspîndirea endemiei.

În treacăt fie spus, Anglia, contaminată încă din august 1348, s-a numărat printre ţările care au suferit cel mai mult din întreaga Europă. Ravagiile ciumei i-au schimbat structura socială pe o perioadă de secole întregi, determinînd, în mare măsură, modificări în istoria ei.

Profitorii şi victimele

La Muzeul maritim din Bergen se poate vedea astăzi, „Corabia Morţii". Este o navă construită destul de grosolan şi care trebuie să fi avut o viteză redusă. În schimb, dispunea de o cală vastă şi nu necesita un echipaj numeros. Văzînd-o, m-am întrebat cum de fuseseră atît de imprudenţi cei din Bergen, cum de nu se sesizaseră ei de pericolul pe care îl reprezentau cadavrele de la bord? Să fi fost încărcătura atît de preţioasă încît oamenii să-şi fi riscat viaţa de dragul ei? Nu este exclus. Există însă şi o explicaţie mai simplă: ignorarea totală a caracterului infecţios al bolii. Numai aşa putem înţelege răspîndirea ei fantastic de rapidă în Scandinavia.

La numai două luni după sosirea corabiei la Bergen, ciuma a ajuns în Suedia. Epidemia a atins asemenea proporţii încît regele Magnus Eriksson [care domnea pe atunci asupra Suediei, Norvegiei şi Finlandei] şi-a convocat sfetnicii la un consiliu avînd la ordinea de zi o singură problemă: cum să lupte împotriva molimei. Dezbaterile au stabilit că „năpasta cea groaznică însemna pedeapsa lui Dumnezeu" şi că, pentru a-l îmbuna pe Tatăl ceresc, toţi locuitorii trebuiau să facă danii bisericilor şi să înalţe rugi Sfintei Fecioare.

Bineînţeles, aceste măsuri nu au ajutat la nimic şi anul 1350 a marcat punctul culminant al dezastrului. Mortalitatea cea mai mare s-a înregistrat în centrul şi sudul Suediei. Firește, cea mai lovită a fost sărăcimea. Nobilii, ca şi regele, puteau să fugă din ţinut în ţinut, evitînd flagelul. Pieirea unui număr atît de mare de locuitori aparţinînd păturilor sociale inferioare avea să modifice fundamental echilibrul dintre clase. La un moment dat, cei mulţi şi exploataţi au rămas aproape la fel de puţini ca şi exploatatorii.

Un alt efect al ciumei a fost considerabila îmbogăţire a Bisericii. În dorinţa lor de a scăpa de moarte, aristocraţii se dădeau bine pe lîngă Dumnezeu, făcînd danii uriaşe preoţimii. Clerul catolic a profitat pentru a comercializa, pe scară largă, talismane şi relicve menite să îndepărteze primejdia. Deosebit de mare a fost deverul cu aşa-zisele fragmente din oasele Sfintei Ema şi Sfintei Margareta.

De remarcat, de asemenea, este faptul că, în anumite zone, populaţia Suediei s-a reîntors la credinţele păgîne. Pentru a potoli mînia zeilor, s-a recurs şi la sacrificii umane. Fecioare şi copii au fost îngropaţi de vii la marginea aşezărilor pentru a opri înaintarea ciumei. (Dealtfel, se pare că îngroparea de viu era o pedeapsă frecventă în justiţia medievală a Suediei, rezervată cu precădere femeilor şi celor tineri.) Desigur, cvasiunanimitatea celor sacrificaţi se recrutau din rîndurile ţărănimii. Se relatează că, în provincia Värmland, au fost îngropaţi de vii un băieţaş şi o fetiţă, copiii celei mai sărace familii din sat. Cînd prima lopată de pămînt a căzut asupra fetiţei, care ţinea un codru de pîine în mînă, ea a început să plîngă: „Îmi murdăriţi pîinea!"

(Continuare în p. 61)

Consultarea unui bolnav. (Miniatură italiană din sec. XIV)

1850-1980. GRIGORE G. TOCILESCU

Un deschizător de drumuri

VASILE BARBU

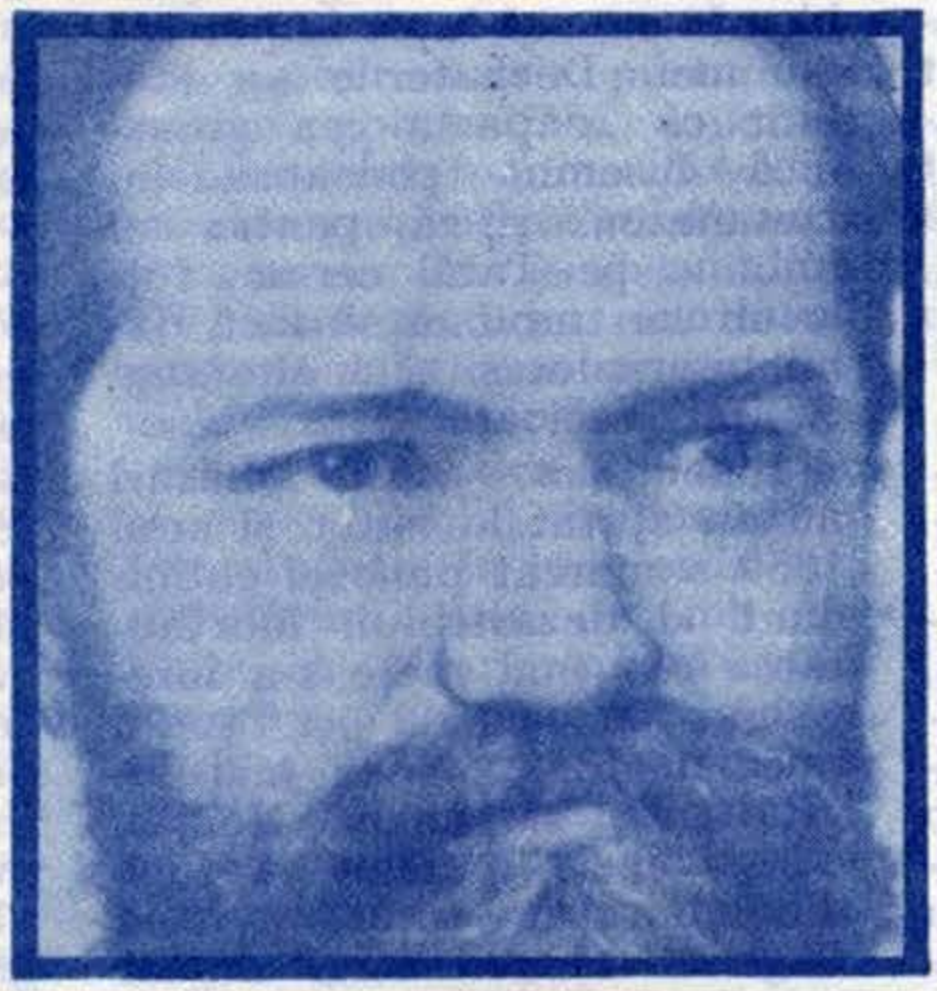

Unul dintre reprezentanţii de seamă ai culturii româneşti de la sfîrşitul secolului XIX, istoric, filolog, jurist, literat şi publicist, a fost Grigore G. Tocilescu, de la a cărui naştere se împlinesc 130 ani. Într-o viaţă destul de scurtă (1850-1909), el a trudit neobosit, dovedind o putere de muncă exemplară.

După clasele primare, terminate în oraşul natal, Ploieşti, şi cele de liceu, la „Sf. Sava" din Bucureşti, a urmat, din 1868, cursurile Facultăţilor de drept şi litere din Capitală.

Remarcat de B.P. Hasdeu încă din anii studenţiei, Tocilescu a început să desfăşoare o intensă activitate de strîngere şi publicare de documente, colaborînd la publicaţiile profesorului său, Traian, Columna lui Traian, Românismul.

În 1871, la comemorarea a 50 ani de la revoluţia lui Tudor Vladimirescu, Grigore Tocilescu a rostit un înflăcărat discurs pe cîmpul Cotrocenilor, făcînd dovada calităţilor sale de mare orator, evidenţiate ulterior în cariera universitară şi, mai ales, în activitatea publică.

În 1874 şi-a luat licenţa în drept, cu teza Despre legat în dreptul roman şi în dreptul român, **lucrare, remarcabilă prin contribuţia documentară total nouă pe care o aducea, îmbinînd cele două principale ramuri istorice care îl atrăgeau pe tînărul autor: pe de o parte, istoria medievală a patriei, pe de alta antichitatea.**

Doi ani mai tîrziu, şi-a luat doctoratul la Praga cu o dizertaţie despre Dacia străveche. Scrierea, prezentată în 1877 sub titlul Dacia înainte de romani **la concursul Societăţii academice române, a fost premiată, iar autorul ei ales, chiar în acelaşi an, membru corespondent al Academiei. Avea 27 ani.**

În 1877, Academia română l-a încredinţat lui Tocilescu misiunea de a studia în Rusia manuscrisele inedite ale lui Dimitrie Cantemir. Cu acest prilej a aflat şi copiat numeroase documente referitoare la istoria ţărilor române. Unele dintre acestea le-a încredinţat altora spre publicare. Astfel, Cronica lui Moxa, **copiată în întregime de Tocilescu după manuscrisul original aflat într-o bibliotecă din Moscova, a fost publicată de Hasdeu.**

Tot pentru depistarea unor noi documente referitoare la români, a plecat la Paris. Aici şi-a continuat specializarea în epigrafie şi antichitatea clasică greco-romană. După trei ani de studii, în 1881, s-a reîntors în ţară, unde a fost numit profesor universitar la catedra de istorie antică şi epigrafie a Universităţii din Bucureşti, încredinţîndu-i-se şi direcţia Muzeului naţional de antichităţi. La 31 ani, se impusese ca cel mai bun specialist român în istoria antică şi în disciplinele auxiliare acesteia. Prin pregătirea sa strălucită şi întreaga sa activitate ştiinţifică, prin preocuparea de a introduce metode noi de cercetare în domeniul istoriei, bazate în primul rînd pe studiul şi interpretarea critică a documentelor, el făcea legătura între două mari generaţii, aceea a lui Bălcescu, Kogălniceanu şi Hasdeu, la a căror învăţătură începuse, şi seria primilor noştri istorici moderni — A.D. Xenopol, I. Bogdan, C. Giurescu, D. Onciul, N. Iorga, V. Pârvan.

Între 1882 şi 1895, Tocilescu a publicat într-o revistă vieneză de specialitate peste 500 inscripţii greceşti şi latineşti, aflate în colecţiile Muzeului naţional de antichităţi sau pe care le strînsese din Dobrogea. O parte dintre acestea le-a comunicat şi Academiei din Berlin, care edita monumentala lucrare Corpus Inscriptionum Latinarum. **Pentru colaborare, Academia din Berlin l-a decernat o medalie de aur; în 1892, trimiţîndu-i un volum din** Corpus, **savanţii Theodor Mommsen, Otto Hirschfeld şi Alfred Domaszewschi, editorii prestigioasei lucrări, îi scriau: „Aveţi să regăsiţi în acest volum o bună parte din descoperirile şi cercetările dv. proprii... Binevoiţi a vedea în acesta recunoştinţa Academiei pentru sprijinul dv. valoros, precum şi recunoştinţa personală a editorilor operei."**

Numele lui Tocilescu rămîne însă indisolubil legat de cercetările de la Trofeul lui Traian de la Adamclisi[1], care i-au adus elogiile specialiştilor din întreaga Europă. Rezultatele săpăturilor şi concluziile formulate de el au constituit subiectul multor comunicări la congrese şi reuniuni ştiinţifice internaţionale. Pentru deosebitele sale merite, în luna martie 1890, Academia română l-a primit în rîndul membrilor titulari. A fost de două ori vicepreşedinte (1895-1898; 1907-1909) al acestui înalt for al ştiinţei româneşti, şi preşedinte al Secţiei literare (1899-1901) şi celei istorice (1901-1903). A fost, de asemenea, membru al societăţilor arheologice din Paris, Orléans, Bruxelles, Roma, Atena, Odessa şi Moscova.

Paralel cu munca de teren, la Adamclisi şi în alte aşezări romane din Dobrogea sau din Oltenia, Tocilescu a dat curs şi preocupărilor sale mai vechi în legătură cu istoria medie a României. A lucrat mult la un Corpus al inscripţiilor slave de la noi, pe care, din păcate, n-a apucat să-l termine. În acelaşi timp, a întemeiat şi condus mai multe publicaţii — Revista pentru istorie, arheologie şi filologie, Revista Societăţii „Tinerimea română" — fiind, totodată, unul dintre cei trei redactori ai Marelui dicţionar geografic al României.

S-a stins din viaţă la 18 septembrie 1909, cu regretul, mărturisit unui prieten, de a nu-şi fi încheiat încă opera. Peste ani, omagiindu-i pe cei ce-a pus bazele unor noi domenii de cercetare în ştiinţa istorică românească, prof. Radu Vulpe scria: „Tocilescu rămîne în istoria culturii româneşti ca un deschizător de drumuri. Acesta a fost rolul său şi l-a corespuns cu mari merite."

Pe urmele prinţului cărturar

La 25 august 1877, Societatea academică română i-a încredinţat lui Grigore Tocilescu misiunea de a întreprinde cercetări în principalele arhive din Rusia, în scopul descoperirii de noi documente privitoare la istoria românească. Era prima misiune ştiinţifică în străinătate organizată de Academia română.

Timp de patru luni, Gr. Tocilescu a desfăşurat o vastă activitate de investigare şi copiere a unor manuscrise şi documente depistate în marile arhive din Odessa, Kiev, Moscova şi Petersburg. A avut, între altele, bucuria să descopere scrieri ale lui D. Cantemir cu totul necunoscute pînă atunci, păstrate în biblioteca principală a arhivelor Ministerului de externe din Moscova, biblioteca Academiei teologice din lavra „Sf. Serghie", din oraşul Zagorsk, şi biblioteca Muzeului asiatic din Petersburg.

Pe baza acestui vast material documentar adus de Tocilescu în ţară, Academia română a început publicarea, în anul 1883, a Operelor principelui Dimitrie Cantemir. Primul volum tipărit, îngrijit de Alexandru Odobescu, a fost Istoria ieroglifică, manuscris inedit pînă atunci, transcris de Tocilescu. Recunoscînd valoarea deosebită a investigaţiilor istoricului român, D.A. Sturdza, secretarul general al Academiei, aprecia: „Cercetările d-lui Tocilescu au fost răsplătite cu cei mai deplin succes".

În arhiva Gr. Tocilescu din cadrul colecţiei de manuscrise a Academiei R.S.R. (cota mss. rom. 5 159) se păstrează şi trei scrisori către Al. Odobescu, din perioada cît s-a aflat la cercetări în Rusia.

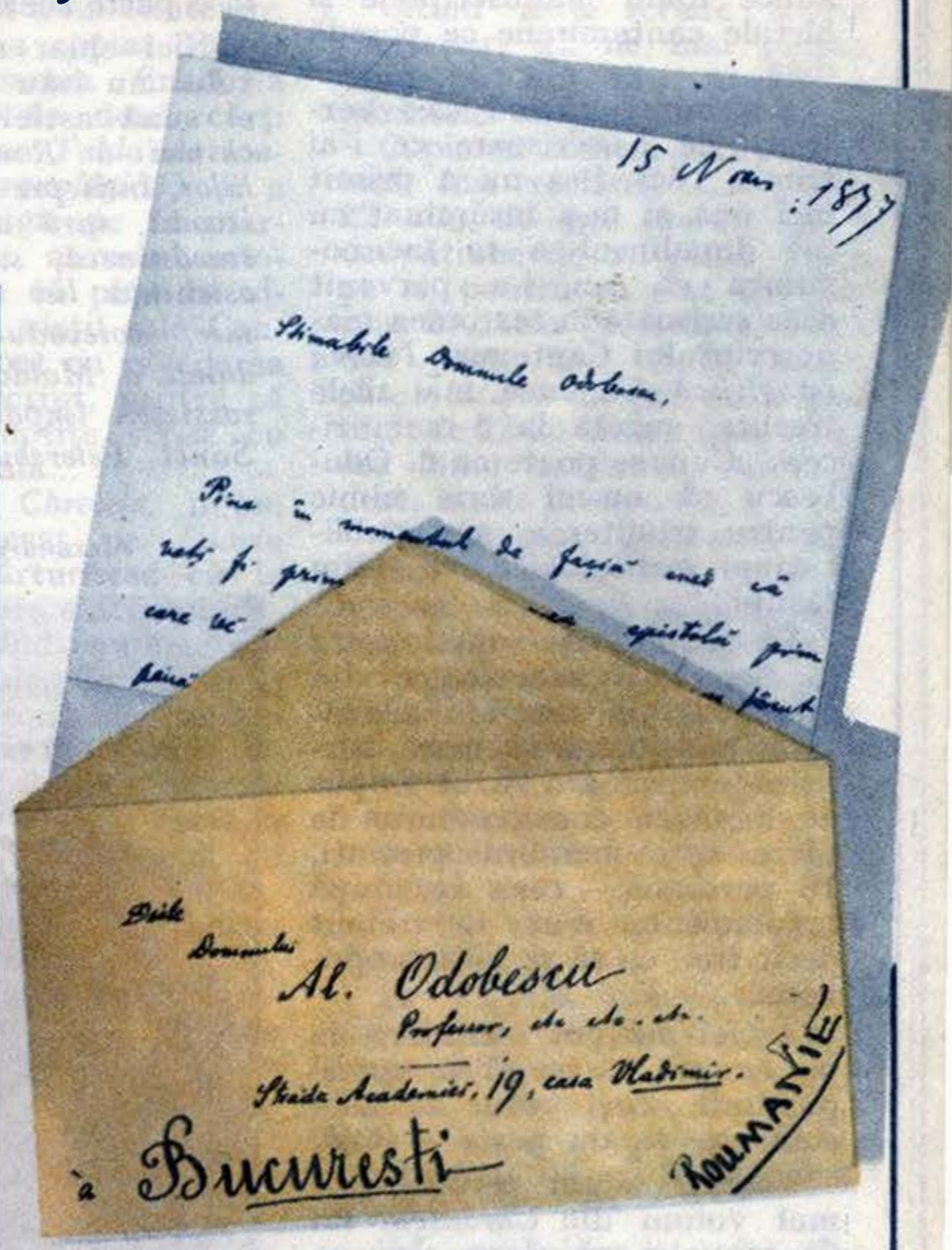

Le-am transcris, prezentînd cititorilor noştri doar acele fragmente în care Tocilescu relatează rezultatele investigaţiilor sale. Am păstrat particularităţile stilistice ale autorului, respectînd normele ortografice actuale. Întreruperile din text le-am marcat prin trei puncte, iar explicaţiile le-am dat între paranteze drepte.

Ioan LĂCUSTĂ

[1] Magazin istoric, nr. 12/1973, 3/1974.

Stimabile domnule Odobescu,

Pînă în momentul de faţă cred că veţi fi primit prima mea epistolă prin care vă anunţam despre cele ce am făcut pînă acum aicea.

Vinerea trecută fiind şedinţă la Societatea arheologică din Moscova, s-a întors de la proprietatea sa dl. conte Uvarov [A.S. Uvarov, 1825-1884, arheolog rus] şi cu această ocaziune am căutat neapărat a mă duce să-l vizitez şi să-i prezint preţioasa d-tale scrisoare de recomandaţiune. Contele a rămas încîntat de această vizită; mi-a spus că se simte fericit d-a putea ceva face pentru un recomandat al bunului şi stimatului d-sale amic, d. Odobescu şi, în consecinţă, mi-a şi promis, pentru duminica viitoare, cînd se va reîntoarce la Moscova, a-mi aduce toate manuscriptele şi hîrtiile cantemirene ce posedă d-sa.

S-a mirat văzînd că-i vorbeşti de o scrisoare ce i-ai trimis, căci d-sa nu a primit nici una şi m-a însărcinat cu tot dinadinsul a te încunoştiinţa că nu i-a parvenit acea scrisoare în cestiunea manuscriptului Cantemir: *Istoria ieroglifică*. Că, încă, mai zilele trecute, cugeta la d-ta şi zicea: „Cum se poate ca d. Odobescu să nu-mi scrie nimic pentru trimiterea unei publicaţiuni arheologice ce i-am făcut?“

În şedinţa de vineri seara [a Societăţii arheologice din Moscova] am simţit o adevărată mulţămire şi mare surpriză, cînd m-am văzut propus de membru corespondinte de către toţi membrii presinţi, 18 persoane — ceea ce, după regulament, n-ar fi trebuit decît trei, ca să se facă propunerea.

Astfel mă pot considera de pe acuma ca membru corespondinte, deşi votul de adesiune se va da peste o lună.

Tocmai acum termin primul volum din *Chronicul* lui Cantemir şi mă gătesc a-ncepe pe cel de-al doilea.

Datoresc foarte mult amabilităţii d-lui baron de Bühlen, care mi-a dat camera sa, ca să lucrez pe tot timpul cît voi sta aici; căci altfel, cu regula d-a nu fi deschisă arhiva decît 5 zile pe săptămînă, şi numai de la 11 [la] 3 ore [p.m.], se-nţelege că mai nimica n-aş fi putut face.

Deosebirile între textul publicat [în 1835, de G. Seulescu] şi originalul manuscript sînt nenumărate şi aceste deosebiri nu constă numai în ortografie, punctuaţiune, modernizare sau dialectizare a cuvintelor, dară chiar în omisiuni, unele lungi, omisiuni parte intenţionate, parte din nebăgare de seamă.

Cele intenţionate sînt de tot curioase: toate pasagele în care principele autor vorbea ca un hain [duşman] al prea puternicii împărăţii de la Constantinopole, oriunde peana sa se revolta contra tiraniei otomane şi deplînge robia în care se află ţările creştine, editorii *Chronicului* au socotit de cuviinţă să lase la o parte acele pasage...

Nici chiar *titlu* manuscriptului nu l-au dat corect căci el sună astfel: *Chronicul vechimei a Romano Moldovlahilor, întîi pre limba latinească izvodit, iară acum pre limba românească, scos cu truda şi ostenința lui Dimitrie Cantemir, voievodul şi de moşie domn a Moldovii şi a svintei rossieştii împărăţii Kniaz. În Sanct Petersburg, anul 1717.*

La Seulescu se citeşte: *Hronicul Romano-Moldo-Vlahilor, alcătuit de domnul Moldovei Dimitrie Cantemir la anii 1710.* De unde va fi scos 1710, eu nu ştiu, căci în original e prea lămurit 7325 şi 1717.

Nu ştiu ce voi mai găsi în volumul al doilea pe care nădăjduiesc să-l finesc pînă marţi 22 noiembrie. De atunci pînă la 8 sau 9 decembrie sper a rămîne tot aci spre a copia unul din manuscriptele latineşti, sau poate *Istoria ieroglifică*. Însă mă cam simt strîmtorat de bani şi nu ştiu dacă Ministerul cultelor îmi va trimite curînd bursa pe octombrie, după cum am solicitat-o.

Alt nu mai am ce comunica, decît că mă aflu sănătos, muncesc neîntrerupt şi cu o nesecată plăcere şi caut a dobîndi cît de multe cunoştinţe printre bărbaţii de ştiinţă de aici...

Am făcut cunoştinţă şi cu celebrul istoric [S.M.] Soloviev [1820-1879, academician, profesor la Universitatea din Moscova] căruia i-am dat toate vinerile seara pentru că în serată la dînsul se strînge multă lume luminată şi cam botezată puţin şi în ştiinţa germană.

Mă opresc aici, stimate d-le Odobescu, căci poate m-am întins prea cu prisosinţă asupra a tot felul de detaliuri.

Te rog a binevoi să-mi dai un răspuns la prima mea epistolă şi să primeşti salutările cordiale ale devotatului d-tale.

Gr. G. Tocilescu

Marţi, 15 noiembrie, 1877,
Moscova, Hotel Slavianski Bazar, 34

Alexandru Odobescu

Moscova, 26 decembrie, 1877

Stimabile domnule Odobescu,

Scrisoarea d-tale care conţine atîtea lucruri încurajatoare pentru mine am primit-o de mai multe zile; însă răspuns n-am putut să dau la dînsa pînă acuma, din cauza raportului către Academie. Acest raport îl trimit d-tale cu rugăciunea a-l citi şi a-l pune în vederea onor delegaţiunii [Academiei române]...

Mîine chiar plec la mănăstirea Sf. Sergiu [Serghie], unde dacă nu voi avea norocirea

să aflu originalul manuscript al *Descrierii Moldovei*, voi afla însă cu toată siguranța un alt studiu al lui Cantemir: *Loca obscura, in Cathechisi* [*quae*] *ab Anonimo authore slaveno idiomate edita „Pervoe ucenie otrokom" intitulata est, dilucitata authore Principe Demetrio Cantemirio*. Această polemică a strălucitului principe a avut un mare răsunet... Cantemir reprezintă în această scriere adevăratul ortodocsism cum îl înțelege biserica și cum îl înțelegea pe atunci întregul partid contrariu reformelor lui Petru cel Mare. Totuși manuscriptul pînă acum nu s-a tipărit și Societății academice române îi va cădea dar onoarea a-l da pentru întîia oară la lumină prin tipar.

Cred că peste 5 sau 6 zile mă voi reîntoarce la Moscova, spre a-mi continua ocupațiunile la arhivă și bibliotecă, întrerupte din cauza lungilor praznice ce au să țină pînă pe la 8 de ianuarie și din cauză că baronul [Biihlen] e dus la Petersburg de vreo 6 zile...

Groful [contele Uvarov] mi-a atras atențiunea, ca și stim. d. Dimitrie Sturdza, asupra colecțiunei numismatice de la Ermitaj, zicîndu-mi că se află aici 3 monede române inedite și necunoscute încă pe care are însuși de gînd, putîndu-se duce la Petersburg, să le copieze...

Nu pot încheia mai bine această scrisoare decît prin a vă exprima felicitările mele pentru anul nou ce vine, dorindu-vă sănătate mai înainte de toate și rugîndu-vă a comunica și celorlalți onor domni ai delegațiunei viile mele mulțămiri și recunoștință pentru bunăvoința și interesul cu care apreciază silințele-mi de pînă acum.

Iar d-voastră vă rog a primi încredințarea despre devotamentul și afecțiunea ce a pururea vă port.

Gr. G. Tocilescu

Duminică 27 decembrie [1877], seara

Stimabile domnule Odobescu,

Răspund imediat doritei d-tale epistole primită astăzi. Am terminat încă de marți seara (22 noiembrie) volumul [al] II-lea din *Chronic*: același soi de erori și de emisiuni ca cel semnalat în precedenta-mi scrisoare...

Moscova la sfîrșitul sec. XIX

Manuscriptul *Chronicului* în mare parte este scris de o altă mînă decît a lui Cantemir. Acesta însă a copiat singur *Prefața* și partea finală a *Chronicului* (cele două cărți din urmă, plus *Tabla de materii* și cea *cronologică)* și a corectat, adăugit pe la margini textul și numele autorilor. Se vede că pînă în ultimul timp al vieții sale Cantemir s-a ocupat cu revederea acestui manuscript, pentru că aflăm unele notițe scrise cu diferită cerneală...

Scăpat de *Chronic*, m-am asvîrlit cu nesaț pe *Istoria ieroglifică*. Mărturisesc că la prima examinare a acestui manuscript, văzînd numai numiri de animale, de păsări și tot soiul de sentențiii mi-am făcut ideea că ar fi mici istorioare cu precepte morale și aceasta v-am și scris-o d-voastră. Astăzi, citind cu amănunțime manuscriptul întreg, pot a mă rectifica: *Istoria ieroglifică* nu e alt decît istoria neînțelegerilor dintre Brîncoveanu și prințul Dimitrie Cantemir, în care toate persoanele sînt figurate prin dobitoace [animale] sau paseri: moldovenii prin dobitoace, în genere, muntenii prin paseri...

Manuscriptul este de un interes nespus, nu numai istoric, căci ne oglindește minunat intrigile și societatea în general, dar literar mai cu seamă. Nicăieri nu se vede limba mai curată, mai spornică, mai vîrtoasă și, în același timp, plină de eleganță și d-o suflare modernă ca în *Istoria ieroglifică*. Ar crede cineva că nu citește limba română de la 1700, ci o scriere ieșită din peana (iartă-mi mărturisirea) d-tale...

Citind astă scriere a lui Cantemir, nu ne mai putem mira că fiul său Antioh e părintele satyrei în Rusia.

Copierea acestui manuscript însă îmi reclamă cel puțin 22 zile de aci înainte și o ocupațiune de cel puțin 8 ore pe zi, pentru că sînt 641 file plus 20 tabla tîlcuitoare, adică 661 peste tot. După încercarea făcută nu pot pe zi mai mult de 22-23 file a copia, scrierea fiind măruntă, rîndurile dese, multe prescurtări...

La biserica grecească din Moscova, ce se află chiar în aceeași stradă cu al meu otel, zac oasele ilustrului principe[1]...

La manuscriptul *Istoria ieroglifică* se află o vinietă destul de frumoasă și care e lucrată de însăși mîna lui Cantemir, căci acesta era și bun desenator și prea bun caligraf.

Trebui-va să iau copie după dînsa?

Pe scoarța manuscriptului *Chronicului* se găsește frumos impresă [imprimată] marca [stema] principelui Cantemir, mai mare și mai elegantă decît cum o dă ediținea Seulescu...

Dar am uitat că aste rînduri îți răpesc un timp prețios și mă opresc aici, salutîndu-vă devotat, cordial.

Gr. G. Tocilescu

---

[1] În iunie 1935 oseminte le fostului domnitor al Moldovei au fost aduse în țară și depuse în biserica Trei ierarhi din Iași (*Magazin istoric*, nr. 10/1973).

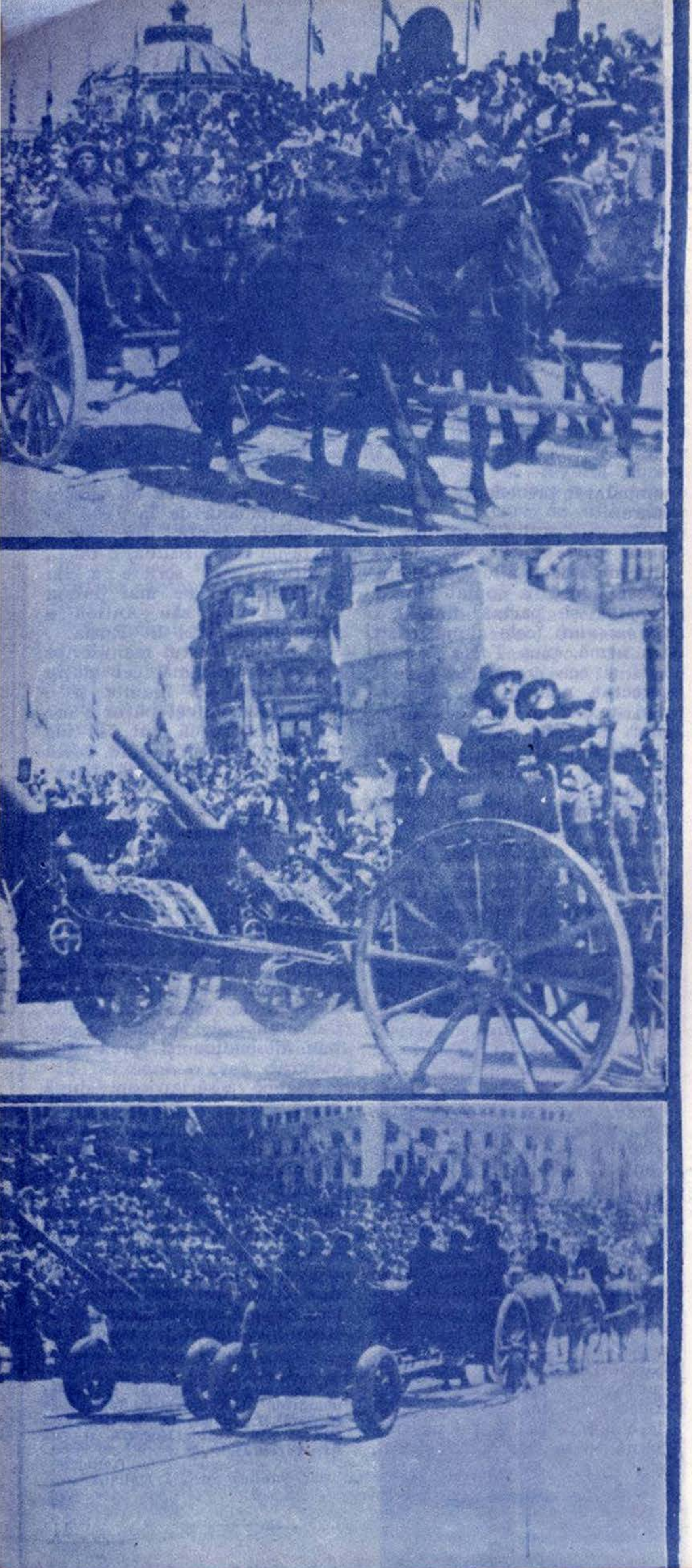

Totul pentru front, totul pentru victorie

MĂREAȚA EPOPEE A POPORULUI ROMÂN

Curînd după încheierea victorioasă a războiului antihitlerist, prin intermediul Ministerului de război, Secția a III-a operații a Marelui Stat Major a primit dispoziții din partea guvernului român prezidat de dr. Petru Groza să întocmească un amplu material documentar privind contribuția armatei române la lupta pentru lichidarea puterii militare a celui de-al III-lea Reich. Colonelul N.I. Dragodănescu, în calitate de șef al Secției a III-a, beneficiind de colaborarea altor cadre superioare din conducerea armatei, a unor foști comandanți de unități ori a unor participanți la diferite evenimente de mare importanță politico-militară (generalul C. Sănătescu) a elaborat, în final, un documentar pe cît de amplu pe atît de interesant prin concluziile a căror valabilitate s-a păstrat pînă în zilele noastre.

În cele ce urmează, publicăm a doua parte din sinteza acestui material documentar (partea întîi a apărut în numărul trecut al revistei). Precizăm că întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte; sublinierile aparțin originalului, iar notele din subsol redacției.

Horia BRESTOIU,
Vasile BOBOCESCU

Întoarse victorioase de pe cîmpurile de luptă împotriva fascismului, trupele române participă la parada militară organizată cu prilejul zilei de 23 August 1945 (aceste fotografii se publică pentru prima oară)

4. ***Acțiunea militară românească a avut marele avantaj de a fi dusă pe baza exclusivă a propriilor resurse și totodată a furnizat Aliaților importante resurse pentru ducerea războiului în această parte a Europei.***

În adevăr, armata română a dus tot acest război cu propriul material de care dispunea, fără a primi furnituri în armament, muniții, mijloace de transport sau orice alte resurse.

În acest război de material care a implicat consumuri enorme și transporturi de furnituri pentru mai toate armatele în luptă, acțiunea noastră militară a avut marele avantaj de a nu aduce odată cu ea alte sarcini marilor noștri aliați. Dimpotrivă, succesul obținut în acțiunea noastră de curățire a teritoriului de germani, împiedicîndu-i de a face distrugeri, ne-a dat posibilitatea de a furniza importante resurse și, în special petrolul, pentru alimentarea operațiunilor duse de către Aliați pe teatrul de război sud-estic.

Acestea sînt mari avantaje de ordin strategic, deoarece ele se traduc prin economie de timp și mijloace de transport, ambele elemente deosebit de prețioase pentru ansamblul operațiunilor pe teatrul de război european în acea fază cînd esențialul era să se încercuiască cît mai grabnic Germania și să se atace fără întrerupere pînă la capitulare.

5. ***Spontaneitatea și unitatea acțiunii militare a României sînt atributele ei esențiale care nu au fost egalate de acțiunile militare ale celorlalte țări care s-au găsit în situații similare: Italia, Bulgaria, Finlanda și Ungaria.***

Înțelegem prin spontaneitate trecerea la acțiune cu forțele proprii organizate în contra germanilor *imediat* după încetarea ostilităților în contra Națiunilor Unite, iar prin acțiune unitară, acțiunea dusă cu *toate* forțele armate, fără mari unități care să continue lupta în tabăra fascistă.

Faptul întoarcerii armelor în contra germanilor în mod spontan și trecerea la acțiune *organizată* și *imediată* cu absolut toate forțele de către armata română reprezintă, după cum s-a mai spus, o realizare aproape fără precedent în istoria militară. Este o realizare de o importanță esențială, deoarece ea ne-a asigurat posibilitatea dezvoltării contribuției noastre militare și de a aduce marilor noștri aliați avantajele strategice pe care le-am arătat.

Caracterul imediat este recunoscut prin însuși textul Convenției de armistițiu, care la articolul 1 afirmă:

„Cu începere de la 24 august 1944 ora 4 a.m., România a încetat cu totul operațiunile militare împotriva U.R.S.S., pe toate teatrele de război, a ieșit din războiul împotriva Națiunilor Unite, a rupt relațiile cu Germania și cu sateliții săi, a intrat în război și duce războiul alături de Puterile Aliate împotriva Germaniei și Ungariei", și este confirmat prin succesul obținut în acțiunea de curățirea teritoriului terminată la 31. VIII. 1944 și anunțată prin Comunicatul Special al M.St.M din 31 august 1944, în următorii termeni: „Misiunea dată armatei române de către guvernul Maiestății Sale Regelui a fost dusă la îndeplinire în opt zile, după lupte foarte grele. Țara a fost eliberată de trupele germane".

Caracterul unitar al acțiunii noastre este atestat de faptul că nici un comunicat de război nu a putut să anunțe după 23 august 1944 lupta vreunei mari unități române de partea fasciștilor.

Noi nu ignorăm condițiunile dramatice și strădaniile tuturor țărilor care s-au găsit în situații similare cu noi, dar aceasta nu ne poate împiedica să arătăm că nici una din aceste țări nu a putut egala în acțiunea ei militară în favoarea Națiunilor Unite spontaneitatea și unitatea realizate de armata română.

Astfel:

Italia. A semnat armistițiul la 3 septembrie 1943, iar la 13 octombrie mareșalul Badoglio, printr-o proclamație către poporul italian, declară război Germaniei. La sfîrșitul lunii noiembrie 1943, contele Sforza declară textual: „Felul în care splendidele trupe britanice și americane luptă pentru dezrobirea Italiei îmi umple inima de recunoștință, dar și de amărăciune, gîndindu-mă că nici un italian nu combate alături de ele". Abia la 10 decembrie, mareșalul Badoglio declară că *detașamente* italiene luptă alături de Aliați.

În aceste condițiuni, desigur că nu poate fi vorba de o acțiune imediată și tot atît de puțin de o acțiune unitară, deoarece chiar la 9 oct. 1943 mareșalul Grazziani a dat un comunicat anunțînd constituirea armatei fasciste republicane[1]. Forțe din această armată au luptat alături de Germania pînă la capitularea ei.

La 1. V. 1945 ora 14.30, postul de radio Londra anunța că mareșalul Grazziani, prizonier în mîinile Aliaților, a adresat un apel către trupele italiene din provincia Liguria, îndemnîndu-le să înceteze lupta contra Națiunilor Unite, iar la 2.V.1945 Comunicatul Special al M[arelui] C[artier] G[eneral] Aliat din Mediterana anunță capitularea „forțelor terestre, aeriene și navale, germane și italiene" din Italia de Nord, printre care 6 divizii fasciste italiene.

Bulgaria. A întrerupt relațiile cu Germania la 6 sept. 1944 și cu Ungaria la 26 sept. 1944 (Articolul 1 din Convenția de armistițiu).

Acțiunea sa militară nu a putut fi imediată și spontană, fapt ce rezultă din însuși Comunicatul nr. 90 al Comandamentului suprem bulgar, dat la 9 dec. 1944, după terminarea luptelor din Serbia și Macedonia, care afirmă: „Înainte de declararea războiului, trupele noastre aflate în Serbia și Macedonia au început să se retragă spre granițele de vest ale țării. În această retragere, din cauza mișeleștei trădări a germanilor, trupele noastre au fost atacate și *dezorganizate*. În acest timp, trupele noastre au început să se regrupeze și cu slabe formațiuni au respins primele atacuri date de germani în sectorul Pirot. După ce a fost terminată pregătirea, am trecut la atac..."

Finlanda. Încetează ostilitățile contra Națiunilor Unite la 4 sept. 1944, dar, prin Convenția de armistițiu semnată la 19 sept. 1944,

[1] Trupe credincioase statului fascist marionetă creat de hitleriști, în septembrie 1943, în nordul Italiei, la Salo, sub numele de Republica Socială Italiană.

nu-şi asumă nici o obligaţiune militară de a duce războiul contra Germaniei, aşa că nici nu poate fi pusă în discuţie spontaneitatea acţiunii.

Ungaria. A semnat armistiţiul la 20 ianuarie 1945. La această dată, Budapesta era încercuită şi pe 3 sferturi ocupată, iar teritoriul Ungariei cucerit în proporţie de 4/5.

Deşi, prin articolul 1, paragraful c. al Convenţiei de armistiţiu, se obliga „să întreţină şi să pună la dispoziţie forţe terestre, maritime şi aeriene" cuprinzînd „nu mai puţin de 8 divizii de infanterie cu completările lor" pentru a fi folosite sub conducerea generală a Înaltului comandament sovietic, totuşi nici o unitate maghiară nu este semnalată luptînd alături de trupele sovietice (Ordinul de zi nr. 20 din 1.V. 1945, ora 00.00 al Înaltului comandament sovietic, menţionează diviziile polone, iugoslave, cehoslovace, bulgare şi române, care luptă alături de cele sovietice, fără a pomeni ceva despre forţe maghiare). În schimb, de partea Germaniei. continuă lupta aproape totalitatea armatei ungare. Numai în sectoarele armatelor române luptă, pînă în ultimul moment, forţe în valoare de aproximativ 5 mari unităţi şi anume: diviziile 5, 10, 16 şi 24 infanterie, Brigada 1 munte şi alte unităţi şi formaţiuni independente.

Iată temeiurile pentru care sîntem îndreptăţiţi să afirmăm că acţiunea militară românească a avut două atribute: spontaneitatea şi unitatea pe care nu le-a egalat nici o acţiune militară a vreunei ţări care s-a găsit în situaţie similară.

6. *Este incontestabil că aceste atribute esenţiale ale acţiunii noastre militare nu au fost şi nici nu puteau fi simplul fruct al hazardului.*

Cînd în ţară existau peste 600 000 germani, iar armata noastră era de 3 ani angajată de dictatura fascistă cu faţa la Est, nu ar fi fost materialmente posibil, oricît de unanimă ar fi fost dorinţa, ca să se execute o întoarcere imediată a armelor contra germanilor, să se cureţe teritoriul în 8 zile, concomitent cu executarea acoperirii, dacă actul de la 23 August 1944 nu ar fi fost preconceput şi pregătit în domeniul politic, şi în cel militar.

Sînt condiţiuni de forţe, timp şi spaţiu care dacă nu sînt realizate în prealabil, o astfel de acţiune nu poate reuşi.

Ofensiva sovietică între 19 şi 23 august în Moldova, precedată de ofensiva sovietică de pe frontul Vistula — Carpaţi, care determinase, anterior degarnisirea frontului moldovean de majoritatea diviziilor blindate germane, au creat, desigur, posibilităţile de declanşarea actului de la 23 August 1944. Dar dezvoltarea cu succes a propriei noastre acţiuni pentru operaţiunile de curăţire, de acoperire şi de păstrarea resurselor naţionale, a fost posibilă numai datorită realizării anumitor elemente proprii de pregătire militară în vederea acestor operaţiuni...

Trei sînt elementele principale ale pregătirii noastre militare care au făcut posibile succesele noastre în descătuşarea teritoriului de germani şi acoperirea lui.

Primul: Existenţa de forţe române pe teritoriu şi pe frontierele de acoperit.

Oricine va privi situaţia şi dislocarea forţelor noastre la 23 august va vedea că jumătate din forţele noastre se găseau în interior. Ele sînt mărturia reticenţei noastre de a ne angaja total cu faţa la est şi tot ele au constituit unealta materială indispensabilă lichidării germanilor de pe teritoriu.

Al doilea element: Prevederile şi dispoziţiunile dirijate de un număr restrîns de ofiţeri... În condiţiunile dificile create de prezenţa germanilor şi de dictatura internă, aceste prevederi şi dispoziţiuni au trebuit să fie făcute în secret, să fie date mai mult verbal decît în scris şi să acţioneze *în afara de sau pe marginea căilor normale de lucru ale Marelui Stat Major care era în funcţiune la acea epocă.*

O documentare completă asupra acestor prevederi şi dispoziţiuni o vom putea avea numai după ce vor fi făcute cunoscute de către toţi domnii generali care au activat personal în aceste lucrări.

Dintre acelea care le cunoaştem citäm:

— Planul Cosma — o parte din acest plan era la Secţia a 7-a şi ţinea la curent situaţia şi dislocarea forţelor germane de pe teritoriu. O situaţie completă fusese astfel stabilită încă de la 15 iunie 1944.

— Netrimiterea pe front a diviziilor de recruţi şi menţinerea lor pe teritoriu... Secţia I [din Marele Stat Major], la 11 august 1944 (Ord. nr. 62 900), a dat dispoziţiuni ca dislocarea să se facă numai la ordin, iar la 21 august, telegrafic (Ord. nr. 64 078), că dislocarea se amînă pînă la noi ordine.

— Măsurile luate pentru întărirea forţelor din regiunea Capitalei, şi anume: la 30 iulie se pune la dispoziţia Comandamentului militar al Capitalei cîte 1 batalion de recruţi din diviziile 1 gardă şi 21 infanterie (Ord. nr. 676 691); la 13 august (Ord. nr. 677 527) se aduce Divizia 8 cav[alerie] moto la nord-vest de Bucureşti; în fine, la 22 august se aduce la Bucureşti Reg[imentul] 3 căl[are] purtat şi se subordonează Comandamentului militar al Capitalei un divizion din Reg[imentul] 4 roşiori care era destinat a pleca pe front (Ord. nr. 678 463); tot atunci, prin ordine verbale, s-a dispus organizarea unui divizion art[ilerie] din Şcoala subofiţeri „Mihai Bravu", pregătirea în vederea unei eventuale acţiuni a Diviziilor 1 gardă şi 4 infanterie, organizarea Regimentului 1 grăniceri (2 batalioane).

Al treilea element: Unitatea de simţire şi gîndire a armatei şi poporului că războiul în contra aliaţilor fireşti este dezastruos pentru noi. Această unanimitate de simţire şi de năzuinţi a făcut ca şi acolo unde pregătitorii actului de la 23 August nu au putut să prevină totuşi comandanţii de M.Ü. locali să acţioneze în acelaşi spirit din proprie iniţiativă, cum a fost cazul Diviziei 9 infanterie în Dobrogea.

În întreaga armată, atît la comandamente cît şi la trupe, exista o stare de spirit favorabilă încetării ostilităţilor contra U.R.S.S. şi revenirea în tabăra aliaţilor noştri fireşti.

O anchetă generală făcută la sfîrşitul lunii iulie chiar la unităţile din linia 1-a a confirmat-o. Această stare de spirit explică într-o mare măsură faptul că hotărîrea istorică din noaptea de 23/24 august 1944 a fost urmată de armată în bloc, de la cel mai mic executant pînă la generalii comandanţi, fără ezitări, fără riscul de a se împărţi armata în două tabere ca în Italia.

Ea a fost geneza tuturor reticenţelor anterioare faţă de cererile germane în oameni şi material, creînd astfel disponibilităţile în unităţi şi materiale care au putut fi imediat aruncate în luptă pe teritoriu în contra germanilor.

În fine, tot ea explică elanul şi hotărîrea cu care s-au dus în condiţiuni extrem de grele operaţiunile de lichidarea germanilor şi acoperirea frontierei, apoi, alături de armata roşie, în campania din Ardeal, Ungaria şi Cehoslovacia, pînă la victoria finală.

Desigur că multe şi variate sînt punctele de vedere şi aspectele sub care poate fi privită, apreciată şi dezvoltată valoarea acţiunii militare a României alături de Naţiunile Unite în războiul pentru libertate şi dreptate.

În cadrul restrîns al acestei expuneri orale, noi am prezentat numai cîteva documentări pe care le considerăm suficiente şi concludente în a demonstra caracterele principale ale acţiunii noastre militare, şi anume:

— *imediată şi unitară* într-un grad negalat de celelalte ţări care s-au găsit în situaţii similare,

— *substanţială* ca forţe şi *efectivă*, adică bogată în rezultate deosebit de importante, atît în cadrul teatrului de operaţiuni sud-est, cît şi în cadrul general al teatrului de război european,

— *totală*, angajînd totalul disponibilităţilor acestei ţări,

— *continuu susţinută pe baza propriilor resurse...*

Partea a II-a (Contribuţia materială)

După cum am arătat la începutul acestei expuneri, contribuţia în materiale a armatei reprezintă *numai o parte* din întregul aport material al ţării noastre pentru cauza Naţiunilor Unite în acest război.

O viziune asupra *întregului efort material al ţării* se va putea avea atunci cînd valoarea care reprezintă contribuţia materială a armatei se va însuma cu:

— valorile contribuţiei noastre materiale în celelalte domenii: comunicaţii, industrie, finanţe, economie naţională etc,

— valoarea pagubelor şi daunelor pricinuite de către germano-maghiari în toate aceste domenii,

— valoarea cheltuielilor făcute pentru îndeplinirea obligaţiunilor ce decurg din Convenţia de armistiţiu.

O astfel de sinteză generală depăşeşte cadrul expunerii noastre şi a elementelor ce posedăm. *Însă valorile care reprezintă contribuţia materială a armatei prezintă un deosebit interes chiar dacă sînt privite izolat de restul contribuţiunilor cu care se integrează, pentru că ele arată caracterul total al efortului militar făcut de ţara noastră.*

Contribuţia materială a armatei însumează următoarele şase capitole, pe care le vom prezenta succesiv şi pe scurt:

I. Cheltuielile făcute pentru întreţinerea şi acţionarea forţelor române în acest război.

Sumele totalizate de către Secţia a 4-a reprezintă cheltuielile făcute numai pînă la data încetării ostilităţilor (12 mai 1945). La ele vor trebui să se adauge cheltuielile de întreţinere în continuare pentru tot timpul cît for ele române au fost considerate ca operative.

Totalurile pentru cele 9 luni de război reprezentau, cu transformările făcute în lei la acea dată, suma de 470 miliarde lei.

Dacă ne gîndim că întregul buget al României pe anul 1938-1939, care a precedat dezlănţuirea celui de-al doilea război mondial, se cifra la 30 549 956 000 lei, cred că putem conchide că aceste cheltuieli militare reprezintă un efort enorm pentru statul nostru, efort făcut într-una din fazele cele mai grele ale istoriei sale, cînd pierderile anterioare şi sarcinile enorme ale prezentului îl împovărau foarte greu.

II. Materiale militare livrate armatei aliate.

În afară de îndeplinirea obligaţiunilor de la art. 7 şi 12 din Convenţia de armistiţiu privitoare la restituirea anumitor materiale către U.R.S.S., armata română, ca urmare a necesităţilor războiului şi a cooperării cu marii noştri aliaţi, a mai livrat din depozitele sale, din uzine stabilimente şi de la unităţi, importante cantităţi de materiale militare proprii.

Faţă de existentul la 24 august 1944, cuantumul materialelor livrate de către armata română pînă la data de 12 mai 1945 reprezintă următoarele procente, după datele Secţiei a 4-a:

— Armament	între 11,2 şi 59%
— Material auto	între 11 şi 33%
— Materiale geniu	31%
— Materiale aeronautică	între 20 şi 50%
— Materiale marină	circa 80%
— Mic echipament	20%
— Îmbrăcăminte	39%

Aceste procente ilustrează nu numai sinceritatea şi loialitatea cooperării armatei noastre cu marea armată roşie aliată, dar şi aportul şi efortul ei în acest război pe care l-a dus exclusiv pe baza propriilor sale disponibilităţi.

III. Contribuţia armatei române şi a S.A.R.T.[1] şi P.T.T. în transmisiuni în profitul Aliaţilor.

Din totalul posibilităţilor de exploatare ale reţelelor telefonice S.A.R.T. şi P.T.T., care este de 165 445 km în mediu lunar, au fost întrebuinţate:

— pentru armata sovietică 46 255 km, deci 28%.

Din totalul posibilităţilor de exploatare ale reţelelor telegrafice P.T.T. care este de 63 350 km în mediu lunar au fost întrebuinţate:

— pentru armata sovietică 12 000 km, deci 19%.

[1] Societatea anonimă română de telefoane.

Prin exploatarea imediată a reţelelor în funcţiune din România, care au fost trecute în întregime în folosinţa comandamentului aliat, s-au adus mari avantaje de ordin militar:

— cîştigul timpului necesar realizării unor reţele proprii,

— disponibilitatea unităţilor aliate de transmisiuni şi scutirea de uzură a materialului respectiv.

În plus, armata română şi S.A.R.T.-ul au livrat armatei aliate o cantitate importantă din propriul său material de transmisiuni. După datele şi evaluările făcute la epoca încetării operaţiunilor, acel material se cifra *atunci* la valoarea de 3 971 575 773 lei.

IV. Contribuţia armatei în transporturi.

Pe lîngă deosebit de importanta contribuţie adusă de Regia Căilor Ferate Române, cu reţeaua, materialul şi organele ei, în realizarea transporturilor aliate pe acest teatru de operaţiuni, armata română a adus şi ea, prin unităţile speciale proprii, o contribuţie totală şi substanţială la crearea şi menţinerea continuităţii acestor transporturi.

Începînd chiar din prima fază a curăţirii teritoriului (24 aug. 1944) în mod continuu pe tot timpul operaţiunilor din Ardeal, Ungaria şi Cehoslovacia, unităţile speciale de c.f. şi drumuri au acţionat cu întreaga lor capacitate de lucru în legătură cu organele sovietice aliate...

Pe timpul operaţiunilor din Ungaria, s-a constituit un *grup operativ* (Brigada c.f.) care a fost pus la dispoziţia Comandamentului transporturilor de război al Frontului 2 ucrainean.

Pe timpul operaţiunilor din Cehoslovacia, de asemenea, unităţile de c.f. şi drumuri au lucrat în paralel în zona armatelor, ca şi în interior...

Este aci locul să menţionăm şi contribuţia materială deosebit de laborioasă şi efectivă adusă de armata noastră şi prin unităţile de pontonieri. Unităţile noastre de pontonieri-fluvii au lucrat exclusiv în profitul forţelor aliate sovietice. Activitatea lor a început chiar pe timpul fazei de acoperire, cînd au întins 2 poduri peste Dunăre (mutate în 5 puncte diferite, de la Giurgeni la Calafat), pentru trecerea trupelor Frontului 3 ucrainean în Bulgaria. Apoi, pe timpul operaţiunilor din Ungaria, au întins un pod peste Dunăre, în zona sud Budapesta, iar pe timpul operaţiunilor din Cehoslovacia au întins 3 poduri peste Dunăre în zona Budapesta.

În plus, 5 poduri întinse peste Tisa de unităţile de pontonieri-rîuri au fost folosite atît de trupele noastre cît şi de trupele sovietice.

V. Stabilimente, ateliere şi instalaţiuni militare, puse la dispoziţia Înaltului comandament aliat sovietic.

După datele prezentate de către Subsecretariatul de stat al industriei de război, rezultă că, în perioada 24 august 1944-10 mai 1945, un total de circa 226 stabilimente importante au fost puse la dispoziţia Aliaţilor. Ele cuprind: 22 fabrici şi ateliere importante, 25 aerodromuri, 158 cazărmi, baracamente, tabere, 2 spitale, 2 manutanţe, 17 clădiri diverse.

Faţă de redusele noastre posibilităţi, contribuţia noastră în acest domeniu a fost întreagă şi neprecupeţită, pentru că unele producţiuni pentru armata noastră au fost reduse prin aceste cesiuni în procente de 80% pînă la 100%.

VI. Pagubele şi daunele pricinuite de către germano-maghiari armatei române.

O evaluare a contribuţiei materiale a armatei române va trebui să includă neapărat pagubele şi daunele pricinuite de către germano-maghiari în patrimoniul material al armatei noastre. În urma actului de la 23 August 1944, trupele germane aflate pe teritoriu şi mai tîrziu, către 1 septembrie, trupele maghiare au acţionat fie direct, prin ridicări de materiale, distrugeri, minări, bombardamente, incendieri, fie indirect, prin accidente, înstrăinări, inundaţii asupra teritoriului românesc, în speţă asupra depozitelor, cazărmilor, stabilimentelor şi aerodromurilor...

O primă evaluare, din vara anului trecut [1944], a acestor pagube şi daune, fără a cuprinde pagubele şi daunele din Ardealul de Nord, unde expertizele în teren erau în curs, indica o sumă — atunci — de 48 595 292 000 lei.

Încheind această succintă documentare asupra acţiunii şi contribuţiunii materiale a armatei noastre în războiul pentru libertate şi dreptate pe care l-am dus alături de Naţiunile Unite cred că din considerarea tuturor datelor ce am avut onoarea să vi le prezint, rezultă următoarele concluziuni generale:

1. Prin acţiunea noastră militară, prin resursele şi facilităţile materiale pe care le-am adus Naţiunilor Unite, contribuţia noastră militară este de o importanţă strategică care depăşeşte cu mult cadrul local şi episodic al teritoriului nostru şi al momentului în care am putut veni în tabăra Naţiunilor Unite.

— Istoria dreaptă va stabili cu preciziune cu cît am contribuit prin acţiunea noastră la scurtarea acestui război, fapt afirmat de pe acum de unii comentatori străini.

2. Ca forţă organizată şi rezultate, acţiunea noastră militară nu a fost egalată de nici una din ţările mici care s-au găsit în situaţii similare, iar contribuţiunea noastră reprezintă pentru poporul şi statul român un efort total, cea mai mare sforţare din istoria noastră.

3. Dacă este adevărat că războiul este cel mai crud dar şi cel mai just examen al popoarelor, atunci această dăruire totală a noastră şi rezultatele obţinute sînt temeiurile care ne îndreptăţesc să sperăm că:

— acţiunea noastră alături de marea armată sovietică a pecetluit pentru totdeauna prietenia sinceră şi loială cu marele nostru vecin şi că:

— o pace dreaptă va răsplăti just strădaniile şi sacrificiile noastre, a căror apreciere va aduce pentru ţara noastră redobîndirea cu cinste a locului său printre Naţiunile Unite, alături de marii aliaţi de totdeauna.

4. În fine, perspectiva în timp va contura şi mai precis, pentru generaţiile viitoare, proporţiile măreţei epopei a neamului în acest război.

VIZUINA UNUI LUP PE NUME HITLER

MILICĂ MOLDOVEANU

Despre Cartierul general al Führerului pe Frontul de est, aflat la Rastenburg (în fosta Prusie Orientală), astăzi Gierloz, în voievodatul polonez Olsztyn, au circulat numeroase legende. Ele au fost confruntate cu realitatea după ce „genialа operă a arhitecturii de război" — cum numeau hitleriștii bîrlogul conducătorului celui de-al III-lea Reich —, transformată într-un uriaș morman de ruine, a intrat în circuitul turistic.

Numeroase cărți și articole despre „vizuina lupului" (Wolfsschanze) au apărut îndeosebi în Polonia. Pe baza unor asemenea lucrări și a presei din această țară, este elaborat și articolul de față.

Ce povestesc supraviețuitorii

Astăzi se știe cu certitudine că realizatoarea Cartierului general al Führerului de la Gierloz a fost organizația nazistă care purta numele fondatorului și conducătorului ei, dr. ing. Fritz Todt, specialist ce se bucura, în rîndul demnitarilor naziști, de faima unui geniu al construcțiilor civile și militare. Fritz Todt a dispărut într-un accident de automobil în 1942, iar Berens, proiectantul-șef al aceleiași organizații, a pierit în împrejurări necunoscute. Cît îi privește pe generalii care au lucrat la *Führerhauptquartier*, ei au păstrat o relativă discreție. Pînă nu de mult, s-a crezut că, pentru a păstra secretul construcției, căpeteniile naziste i-au suprimat pe absolut toți cei care, în măsură mai mare sau mai mică, au contribuit la înălțarea colosului. În acest sens, Danuta Kaczynska și Maria Wiśniewska, două autoare poloneze, menționau în lucrarea lor *Wilcza Jama*, apărută în 1962 la Varșovia că, vizitînd Gierlozul, însoțit de dr. Todt, Reichsführerul Himmler l-a lăsat să înțeleagă pe acesta că nici un participant la construcție nu trebuie să mai rămînă în viață.

Maiorul polonez Emil Bil, într-un număr al ziarului *Zolnierz Wolnosci*, din 1966, nota și el: „Pînă în prezent, nu s-a dat de urmă oamenilor care au construit cartierul lui Hitler de la Gierloz. Diferitele presupuneri și informații culese de Comisia centrală de cercetare a crimelor hitleriste în Polonia nu

au clarificat, pînă acum, soarta celor ce au săpat şanţurile pentru fundamentele buncărelor [adăposturi din beton armat], au transportat pămîntul în vagoane şi au construit buncărele. Himmler a lichidat la momentul oportun pe toţi cei care cunoşteau aceste taine".

Ziarul *Kurier Polski*, nr. 170 din 1966, anunţa o ştire senzaţională: „Tainele «vizuinii lupului» pot fi descifrate; *Kurier* a găsit pe unul dintre constructorii fostului cartier al lui Hitler". Într-adevăr, de astă dată, ziarul amintit nimerise cu precizie în centrul ţintei. Fusese găsit Aleksander Wardulinski. La apelul redactorului de la *Kurier*, au mai răspuns Bronislaw Galkowski, Jan Szlapczyński, Henryk Siemek, Franciszek Buczkowski şi Leon Perczak. S-a organizat apoi, la Gierloz, o întîlnire cu foştii participanţi la construcţie. Acolo, Aleksander Wardulinski a spus: „Cînd la Hitler personal sau la statul major soseau persoane străine, se dădea alarma. Sirenele urlau. Se întrerupea munca în toate sectoarele. Unde se găsea fiecare, acolo trebuia să se culce cu faţa la pămînt şi să aştepte în poziţia aceasta pînă la încetarea alarmei. Eu mă făceam că nu mă uit cine trece... Uneori sirenele urlau şi de trei ori pe săptămînă".

Alt participant la lucrări, Bronislaw Galkowski, a relatat că nu a ştiut nimic despre o reşedinţă a lui Hitler: „Presupuneam că sînt fortificaţii la graniţa de răsărit a Reichului, care urmau să se întindă pînă la graniţa românească... Muncitorii cunoşteau numai micul lor sector în care îşi desfăşurau munca, nici unul din noi nu se orienta în ansamblul întregii lucrări. Personal, am lucrat la ridicarea centralei electrice şi la construirea buncărului de lîngă staţia ferată din Gierloz".

Jan Szlapczyński a fost adus să muncească la Gierloz în anul 1943, ca simplu muncitor: „Purtam uniforme franceze, de captură, pe care nemţii le revopsiseră", îşi aminteşte el.

Henryk Siemek, de profesie măcelar, a furnizat carne detaşamentului care asigura paza „vizuinii lupului". „Am făcut comerţ cu cei de la *Organisation Todt* şi am aflat destule lucruri... a spus el. La început, la construcţie, au lucrat 6 000 oameni. Ziariştii au afirmat apoi că toţi cei care fuseseră angajaţi aici au fost ucişi. Dar am aflat că unii au reuşit să scape cu viaţă."

Din toate mărturiile, un lucru este cert: că, pentru a construi *Wolfsschanze*, *Organisation Todt* a folosit deţinuţi de diferite naţionalităţi şi un număr mare de polonezi, rechiziţionaţi cu forţa în acest scop.

Alarmă în Wolfsschanze

20 iulie 1944. Colonelul Klaus Philip Schenk, conte de Stauffenberg, duce în servieta sa o bombă cu explozie întîrziată, pe care o lasă în încăperea unde Führerul ţine o şedinţă cu principalii săi comandanţi militari. Date fiind căldura toiului de vară şi lipsa oricărei alarme aeriene, reuniunea se ţine nu în buncărul propriu-zis, ci într-o altă clădire din apropiere. La ora 12.42, bomba explodează, dar suflul ei nu mai are efectul nimicitor pe care i l-ar fi dat pereţii de beton. Patru dintre persoanele prezente sînt ucise, dar Hitler scapă cu răni uşoare. Primul act fiind ratat, tot restul complotului eşuează. Gestapoul intră în acţiune şi represaliile cele mai crunte se abat asupra conspiratorilor[1].

În ziua atentatului, Aleksander Wardulinski se afla la Gierloz. Dintre foştii constructori regăsiţi ai „viziunii lupului", el este singurul martor al acestui eveniment. „Am ştiut că avusese loc atentatul — relatează Wardulinski — nu imediat, dar am ştiut. De unde? S.S.-iştii şuşoteau între ei: «Mein Gott, a păţit-o Führerul». Amănunte nu aflasem, nici măcar dacă Führerul trăieşte sau nu.

Îmi amintesc bine, chiar foarte bine ziua aceea. Nemţii au dat imediat alarma în întreaga *Wolfsschanze*. Am întrerupt munca şi, pînă la sfîrşitul zilei, nu am mai făcut nimic. În schimb, după aceea, în loc să ne transporte zilnic cu trenul de la Gierloz la Ketrzyn şi înapoi, cum făcuseră pînă atunci, ne mînau pe jos, 8 km, în fiecare zi. Trenul rămăsese la Gierloz.

Înainte de atentat, l-am văzut pe Hitler de mai multe ori. De exemplu, cînd am construit buncărul de lîngă linia ferată. De sus, îl zăream cum se plimba prin pădurea de mesteceni. Întotdeauna era însoţit de doi ofiţeri S.S. cu cîini, iar în pădurice, la distanţa de 5 metri, mergeau oamenii din paza sa, cu pistoalele automate gata de tragere".

În întreaga istoriografie despre atentatul împotriva conducătorului celui de-al III-lea Reich se susţine că bomba a explodat într-o baracă, adică, în accepţiunea obişnuită a cuvîntului, într-un adăpost din lemn şi, deci, fără rezistenţă. Dar, pus să localizeze această baracă, A. Wardulinski a indicat, fără ezitare, o construcţie din paiantă. De fapt, obiectivele pe care constructorii „vizuinii lupului" le denumeau impropriu barăci erau construcţii destul de solide, buncăre uşoare, cu acoperişuri de beton, groase de 60-70 cm, cu pereţii din paiantă şi ferestre cu obloane din metal. La Gierloz, la nord de linia ferată, unde a avut loc atentatul, martorul ocular n-a văzut niciodată barăci din lemn; în schimb a lucrat personal la construirea buncărelor din paiantă. Într-unul dintre ele, susţine Wardulinski, a avut loc atentatul.

În toamna anului 1944, sub presiunea înaintării armatelor sovietice, Hitler a luat hotărîrea să abandoneze acest sediu şi să-l arunce în aer. Detonările au început în ziua de 26 ianuarie 1945, la orele 23.00 şi au durat toată noaptea. A fost aruncat în aer, pe rînd, buncăr după buncăr. Exploziile, relatează Henryk Siemek, au avut o asemenea forţă, încît, în ciuda celor 8 km distanţă, în întregul Ketrzyn au zburat geamurile de la ferestre. Era lumină ca ziua. La numai cîteva ore după ce detaşamentele hitleriste de pază au transformat *Wolfsschanze* în ruine, în ziua de 27 ianuarie, la 10 dimineaţa, au intrat în Ketrzyn trupele sovietice. Tancurile au tras doar patru salve şi au pornit mai departe. Nu s-a angajat nici o luptă; nemţii nu au opus rezistenţă. S-au retras foarte grăbiţi.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1967.

48800 zile pentru deminare

Din primele luni de după război, unităţile de genişti ale armatei poloneze au trecut la recunoaşterea obstacolelor de mine din Gierloz; armata a lăsat acolo şi o grupă de ostaşi, cu misiunea de a opri intrarea neavizaţilor pe terenul periculos. A urmat deminarea, cu prioritate, a căilor de comunicaţie, a pădurilor şi cîmpurilor ce aşteptau să fie cultivate în toată ţara. Abia în noiembrie 1955, prin efortul multor grupe de genişti, fosta „vizuină a lupului" a fost complet curăţată de mine. Armata a raportat că Gierlozul poate fi vizitat; în pădure şi pe cîmp nu mai plana moartea. Geniştii au făcut inofensive 54 288 mine de diverse tipuri, au amorsat şi distrus 143,3 tone materiale explozive. A fost o operaţie ce a necesitat 48 800 zile de muncă. Suprafaţa terenului curăţat a fost de 162 ha (pămînt arabil, luncă şi pădure). De multe ori, deminarea cîmpurilor de mine a fost plătită cu viaţa sau mutilarea ostaşilor. După cum se ştie, genistul nu greşeşte decît o singură dată.

Ce informaţii suplimentare au obţinut geniştii? Cartierul lui Hitler, situat de-a lungul drumului şi al căii ferate, se compunea din cîteva zeci de clădiri de locuit, buncăre, garaje, depozite şi alte clădiri anexe. Întregul teren, cu o suprafaţă de peste 15 km², era înconjurat de un baraj de mine şi obstacole de sîrmă ghimpată. Tipurile de mine erau diferite şi în fiecare sector plantate după un sistem deosebit. Adăposturile aveau plafoanele groase de cîte 3,5 şi chiar 10 metri. Aceste blocuri din beton armat asigurau Führerului şi generalilor săi deplina siguranţă, chiar şi în eventualitatea căderii celor mai grele bombe direct asupra „vizuinii", deoarece, la acea dată, armatele coaliţiei antifasciste nu dispuneau de explozive care să năruie coloşii din beton armat.

Lăţimea cîmpului de mine varia între 160 şi 250 m şi se compunea din mine antiinfanterie şi antitanc, cu acţiune la apăsare. Obstacolele de sîrmă ghimpată şi cordoanele de mine erau plasate şi pe terenul din interior. În exteriorul cîmpurilor de mine, era plantat material exploziv, menit să alarmeze paza „vizuinii", dacă o persoană străină încerca să pătrundă pe terenul cartierului. În acest scop, deasupra explozivului, era suspendată o cărămidă sau piatră, aflată în legătură cu obstacolul de sîrmă ghimpată. Cînd încerca cineva să treacă peste obstacol, cărămida se prăbuşea şi, lovind focosul, producea explozia încărcăturii. Capetele drumurilor care ieşeau din cartier erau prevăzute cu mine antitanc şi barate cu porţi mobile, pe role.

Adăposturile, garajele, depozitele, drumurile, linia ferată şi aerodromul erau mascate cu ajutorul unor plase verticale şi orizontale, executate din sîrmă subţire şi deasă, în care erau împletite frunze artificiale, rezistente la foc şi temperaturi înalte. Acoperişurile bun-

În p. 45: Mussolini şi Hitler în ruinele buncărului, după atentatul eşuat din 20 iulie 1944

Unul dintre adăposturile căpeteniei naziste: pereţii au o grosime de 10 m

cărelor erau camuflate, de asemenea, cu zugrăveala care le acoperea, imitînd vegetaţia pădurii. „Vizuina lupului" nu avea nici un fel de niveluri subterane sau tuneluri de amploare. „La sfîrşitul anului '45 şi în primăvara anului '46 — scrie locotenent-colonelul Zdsislaw Tobolski — am participat la deminarea cartierului lui Hitler. Eram pe atunci comandant de pluton, în Batalionul de geniu din Olsztyn care executa operaţia. Am penetrat întregul tren din interiorul cartierului, dar n-am descoperit intrări subterane; numai tuneluri înguste, probabil pentru a preveni inundaţiile, deoarece se terminau cu puţuri, în care erau montate motoare electrice".

Adevăraţi coloşi de beton, cantităţi uriaşe de explozive, detaşamente masive de S.S.-işti păzeau „vizuina lupului" de la Gierloz şi dădeau ocupanţilor ei sentimentul inexpugnabilităţii. Dar nimic nu l-a putut salva pe Hitler şi pe complicii lui de verdictul aspru al istoriei.

ARMELE TERORII

BRIAN JOHNSON

La 5 noiembrie 1939, ataşatul naval britanic de la Oslo a primit o scrisoare însoţită de o schemă a focosului unui proiectil antiaerian. Textul conţinea cîteva revelaţii senzaţionale cu privire la folosirea viitoare a avionului Junkers 88 pentru bombardamente în picaj, progresele tehnice realizate de nazişti în domeniul radarului, al rachetelor etc. Cele cîteva pagini erau semnate „Un savant german care vă doreşte binele"; identitatea autorului nu a putut fi stabilită nici pînă în ziua de azi.

Scrisoarea, cunoscută ulterior sub numele de „Raportul de la Oslo", a fost privită iniţial la Londra cu mult scepticism; unii puneau la îndoială autenticitatea documentului, alţii îl considerau drept o manevră de „intoxicare" cu date false a serviciilor de spionaj naziste. Unul dintre puţinii care au luat „Raportul" în serios, a fost prof. dr. R.V. Jones, şeful Serviciului secret al Ministerului aerului.

Scrisoarea trimisă de necunoscutul savant german a reprezentat un avertisment semnificativ asupra uneia dintre caracteristicile celui de-al doilea război mondial. Acesta avea să dovedească o încleştare pe viaţă şi pe moarte nu numai între combatanţii în uniformă, ci şi între oamenii de ştiinţă din laboratoarele fabricilor, uzinelor şi ale universităţilor.

În lucrarea sa The Secret War **(Războiul secret), apărută la Londra în 1978, istoricul englez Brian Johnson dezvăluie cîteva dintre episoadele decisive ale bătăliei purtate. În paginile ce urmează publicăm, într-o formă prescurtată, capitolul intitulat** Armele terorii; **subtitlurile aparţin redacţiei** Magazin istoric.

Răzbunarea nr. 1

În zorii zilei de 13 iunie 1944, adică exact o săptămînă după ziua „Z" a debarcării în Normandia (6 iunie 1944), un mic avion a trecut peste coasta Angliei, zburînd jos şi foarte repede, în direcţia Londrei. Făcea zgomotul unei motociclete de mare cilindree şi fără ţeavă de eşapament, care părea să fi luat foc. De îndată ce a ajuns deasupra Capitalei, motorul s-a oprit, iar avionul a coborît în picaj

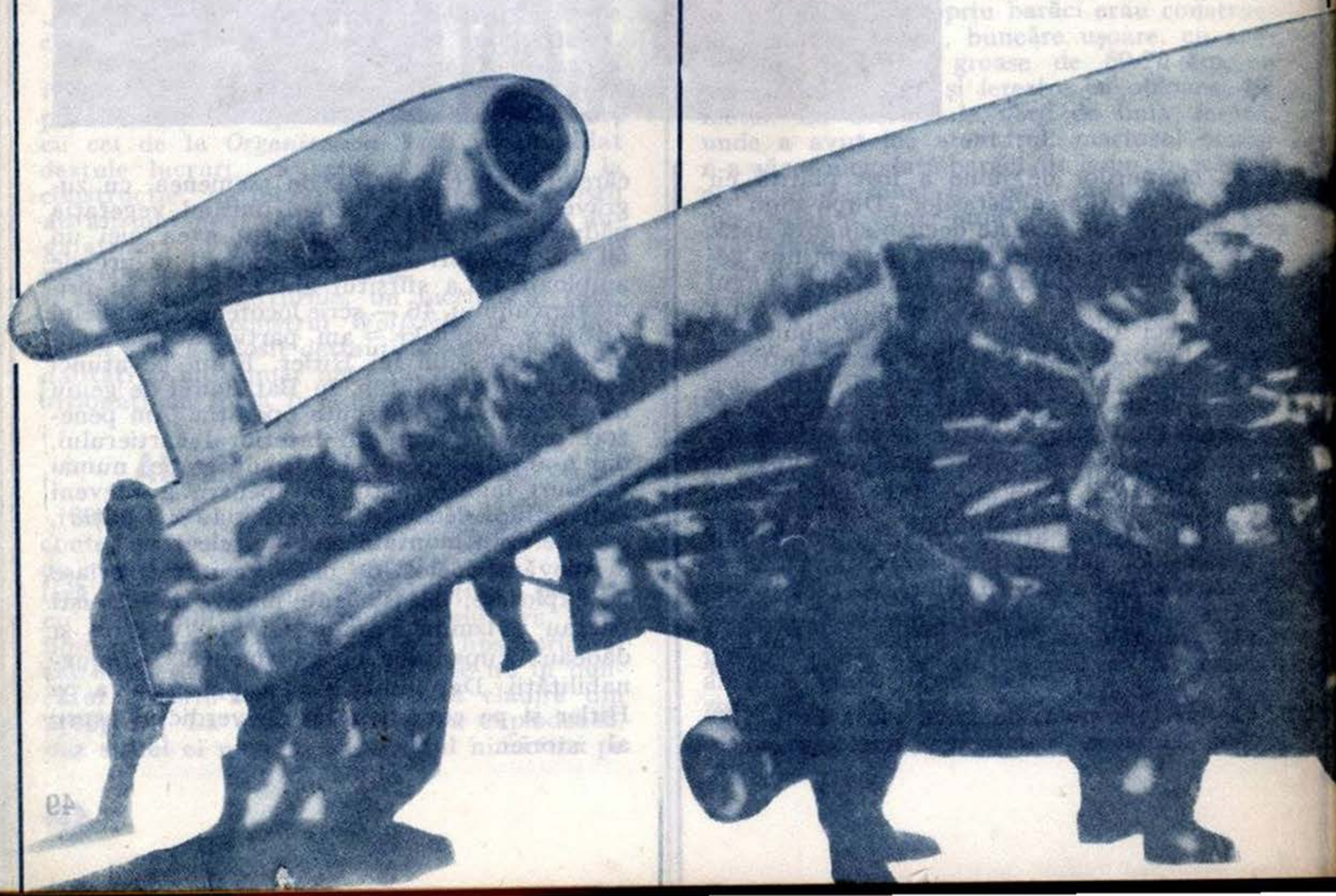

și a explodat în cartierul Bethnal Green, pe Bulevardul Grove, omorînd șase persoane, rănind altele, distrugînd cîteva case și avariind grav un pod de cale ferată. Echipele de prim ajutor și-au făcut imediat apariția la fața locului și, după ce au dat îngrijirile necesare celor răniți, au căutat echipajul printre sfărîmăturile avionului. Au căutat în zadar, negăsind pe nimeni. Căci nimeni nu era de găsit.

Nefericiții civili uciși în dimineața de 13 iunie 1944 au fost primele victime ale unei noi etape în tehnologia armamentului: proiectilele ghidate de la mare distanță. Explozia de pe Bulevardul Grove nu a fost singura. În următoarele 24 ore au fost lansate alte 393 asemenea avioane fără pilot.

Inițial, presa a botezat aceste proiectile „Avioane robot". Apoi au fost cunoscute sub denumirea de „Bombe bîzîitoare" sau „Bondari", în timp ce germanii le spuneau pur și simplu V_1 — *Vergeltungswaffen Eins* (Arma de răzbunare nr. 1).

Deși oamenii de rînd nu știau nimic despre V_1, înainte ca ele să-și facă apariția, guvernul britanic aflase, încă din septembrie 1943, nu numai despre bombele zburătoare, ci și despre rachetele teleghidate. Un raport datat 25 septembrie 1943, avertizase: „S-au adunat multe informații. În ciuda inexactităților inerente relatărilor individuale și a propagandei care urmărește să ne inducă în eroare, ele formează un tablou coerent cu o singură explicație: germanii au întreprins o

În ciuda distrugerilor provocate, efectele psihologice ale armei V_1 nu s-au dovedit la înălțimea așteptărilor lui Hitler

cercetare de mare amploare în domeniul rachetelor cu rază lungă de acțiune. S-ar putea ca experiențele lor să fi întîmpinat dificultăți care întîrzie producția. Deși Hitler insistă pentru o cît mai grabnică folosire a rachetelor, ele nu vor intra probabil în funcțiune decît peste cîteva luni. Este posibil ca germanii să fi pus la punct în paralel cu rachetele destinate armatei de uscat și un avion fără pilot pentru bombardamente la mare distanță".

În decembrie 1942, un inginer chimist danez a relatat Serviciului secret britanic o convorbire surprinsă într-un restaurant din Berlin, în legătură cu experiențele unei „mari rachete" făcute pe țărmul Balticii, lîngă Swinemünde. După spusele lui, racheta avea o rază de acțiune de 210 km și transporta o încărcătură explozivă de cinci tone. În februarie 1943, s-a aflat că „racheta putea să transporte zece tone de explozibil pe o distanță de 133 km" și experiențele aveau loc la Peenemünde, pe țărmul Balticii. Aceasta a fost prima confirmare a locului menționat în „Raportul de la Oslo"; pînă în '43 acesta fusese considerat drept o „provocare", iar inginerului danez nu i se acordase nici un fel de încredere.

La 22 martie 1943, au apărut informații certe despre existența rachetei teleghidate. Ele proveneau de la un general german de mare suprafață, von Thoma, care făcea parte din statul major al lui Rommel. Atît el, cît și generalul Crüwell, fuseseră luați prizonieri în Africa de Nord și aduși la Londra în noiembrie 1942, unde căzuseră într-una din cele mai banale capcane ale serviciilor secrete: după ce au fost interogați separat, cei doi, care se cunoșteau și aveau încredere unul în celălalt, au fost puși în aceeași cameră unde și-au dat drumul la gură, nebănuind că în preajmă se afla un microfon. Generalul von Thoma a spus cam așa: „Cred că ceva nu e în regulă cu rachetele acelea, pentru că le-am văzut acum 18 luni împreună cu feldmareșalul von Brauchitsch și maiorul de serviciu ne-a spus că vor fi gata de acțiune în cîteva luni. Aici sîntem în apropiere de Londra și n-am auzit nici o explozie, se pare că nu s-a întîmplat nimic". Din acel moment, Londra a luat în serios existența rachetelor germane.

Informaţiile erau totuşi nesatisfăcătoare; se considera că ar fi fost necesare mai multe elemente concrete pentru a prezenta un raport convingător şefilor de state majore. Ministerul de război a socotit însă că rachetele erau atît de periculoase, încît informaţia nu trebuie oprită în cadrul serviciilor secrete, ci transmisă imediat mai departe. Cînd generalul-locotenent Nye, şeful adjunct al Statului major imperial, a citit rezumatul tuturor informaţiilor obţinute pînă la ora aceea, s-a consultat imediat cu dr. A.D. Crow, care răspundea de proiectul fabricării rachetelor britanice, şi cu prof. C.D. Ellis, consultant ştiinţific al Consiliului armatei de uscat. A rezultat un raport către şefii de state majore, datat 11 aprilie 1943 şi intitulat *Evoluţia rachetei teleghidate germane*, în care se analizau toate datele existente şi se făceau supoziţii asupra eficienţei armei germane cu rază lungă de acţiune, sugerîndu-se şi contramăsuri posibile.

Punctul cel mai slab al documentului consta într-o apreciere tehnică potrivit căreia era vorba de o rachetă cu două trepte, cu o rază de 210 km, cîntărind nouă tone şi jumătate, lungă de aproape 3 m şi capabilă să transporte o încărcătură explozivă de 1 1/4 tone. Racheta urma să fie lansată de pe o platformă mare, sau prin punerea la punct a unei tehnici foarte precise de control direcţional. Nu se lua deloc în consideraţie eventualitatea propulsării, ceea ce făcea ca toate evaluările privitoare la încărcătura armei şi la raza ei de acţiune să fie pure speculaţii.

Dat fiind stadiul la care ajunseseră atunci rachetele în Anglia, s-a presupus că proiectilul german era dotat cu combustibil solid. Eventualitatea folosirii unui combustibil lichid a fost, pare-se, exclusă, ceea ce avea să pricinuiască ulterior nenumărate complicaţii.

Şefii de state majore s-au declarat de acord cu concluziile investigaţiei: informarea primului-ministru despre posibilitatea unei bombardări pe neaşteptate a Angliei cu rachete germane, organizarea unor cercetări ştiinţifice în acest domeniu şi însărcinarea lui Duncan Sandys, pe atunci ministru adjunct al aprovizionării, cu controlul datelor privitoare la armele secrete germane.

Duncan Sandys a cerut specialiştilor aflaţi la baza aeriană Medmenham să examineze cu atenţie fotografiile luate întîmplător, încă din mai 1942, deasupra zonei Peenemiinde, relevînd „mari lucrări de construcţie şi unele bizare terasamente de pămînt, de formă elipsoidală"; totodată, baza de la Medmenham a primit ordin să trimită avioane de recunoaştere pentru a fotografia locurile unde ar fi putut amplasa germanii arma, precum şi, dacă era posibil, structura exactă a armei; se recomanda acordarea celei mai urgente priorităţi acestei misiuni. La 22 aprilie 1943, întreaga Peninsulă Peenemiinde a fost din nou fotografiată, constatîndu-se cu acel prilej existenţa a ceva asemănător cu o pompă de asanare, a unor clădiri foarte mari ce păreau a fi uzine, a unei centrale electrice şi a unor terasamente.

Controversă între savanţi

S-a considerat că era vorba de fabrici de explozibile. Două imagini succesive arătau un obiect proiectat spre nord-vest şi o trîmbă de fum rămasă în urma lui. Englezii nu au bănuit însă că, de fapt, surprinseseră cea de-a 21-a lansare de probă a rachetei A_4, rachetă ce fusese deja experimentată cu succes în Marea Baltică.

În urma analizei efectuate la Ministerul aprovizionării, s-a conchis, printre altele, că

Constance Babington Smith descoperă pe una din cele 1 200 000 fotografii analizate, un obiect ciudat; o „bombă zburătoare"

terasamentele serveau la testarea explozivelor şi proiectilelor, că eventualele rachete aflate acolo nu depăşiseră stadiul experimental şi că, deci, nu constituiau un pericol imediat. Totuşi se recomanda ţinerea peninsulei sub o atentă şi continuă observaţie.

La 14 mai 1943 se constata o intensă activitate la Peenemiinde, iar două zile mai tîrziu imagini asemănătoare au parvenit din localitatea franceză Watten, în apropiere de Calais, care a început de atunci să fie considerată drept zona unor posibile rampe de lansare. Aceste relatări, ca şi altele asemănătoare, au stîrnit o controversă aprigă între specialişti. Principalul consilier ştiinţific al primului-ministru Churchill, profesorul Lindemann, înnobilat sub numele de lordul Cherwell, a declarat că nu era de conceput o rachetă alimentată cu combustibil lichid şi că tehnologia de care dispuneau naziştii le permitea, cel mult, construirea unei bombe zburătoare. Istoria avea să demonstreze că lordul Cherwell avea întrucîtva dreptate, dar şi că se înşela profund.

Începînd din vara lui 1943, Peenemiinde a fost fotografiat din avioane Mosquito de două ori pe spătămînă. Treptat, clişeele au scos la iveală obiecte gigantice, în formă de rachetă, unele din ele transportate pe calea ferată şi urmate — ceea ce era semnificativ

— de numeroase vagoane-cisternă cu combustibil lichid.

Sandys a adunat în acest timp alte numeroase informaţii furnizate de către luptători din Rezistenţa franceză sau de către specialiştii în descifrarea codurilor ai Serviciului secret britanic. Peenemünde ocupa locul doi[1] pe lista priorităţilor germane în ceea ce privea aprovizionarea cu petrol. S-a mai aflat că hitleriştii instalaseră staţii radar în apropierea peninsulei pentru a urmări traiectoria proiectilelor. Ca rezultat al tutu-

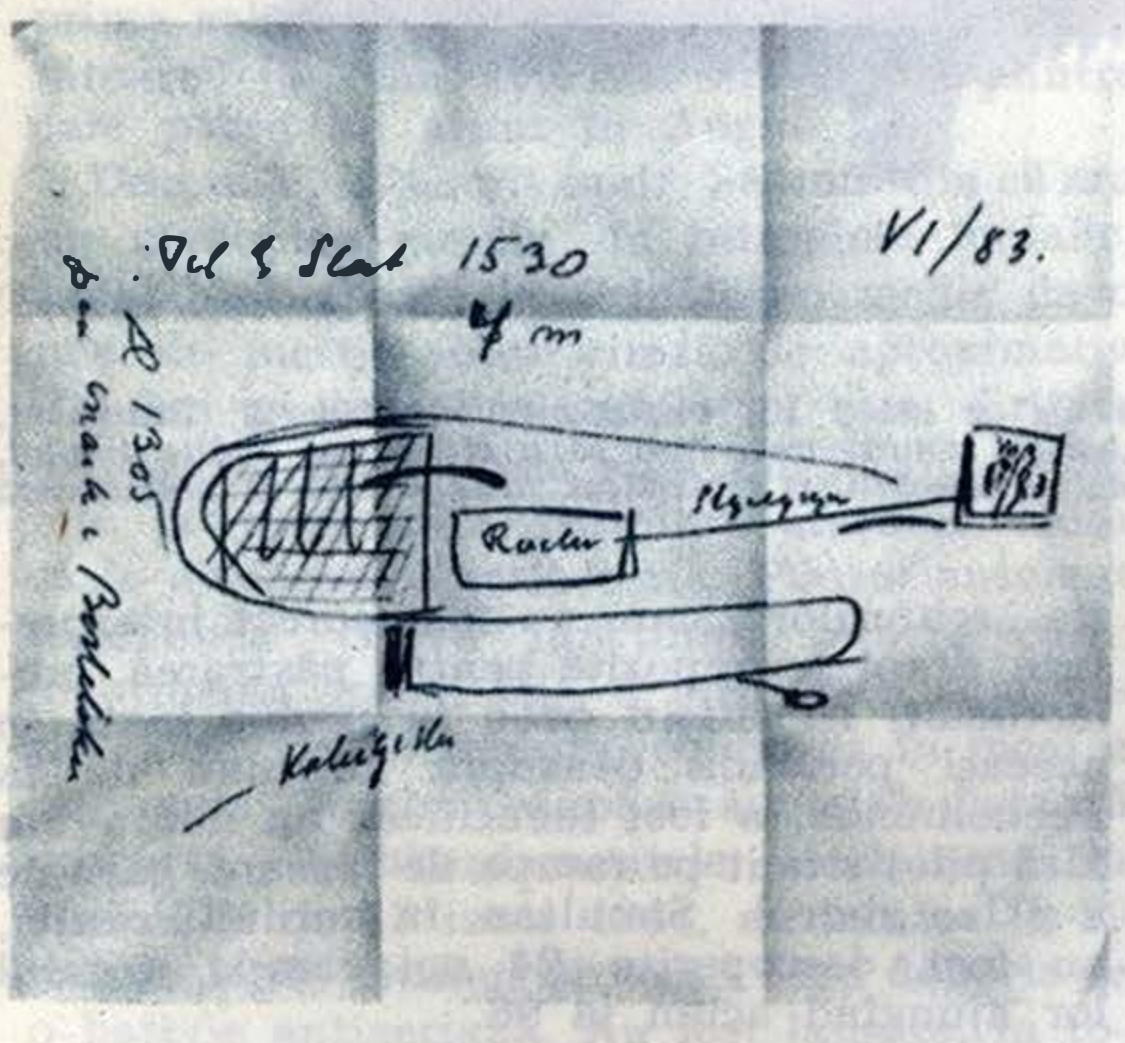

Schiţa proiectilului primită de Intelligence Service din partea unui agent secret

ror acestor informaţii convergente, s-a hotărît bombardarea regiunii Peenemünde în noaptea de 16 spre 17 august 1943. De menţionat că, la acea dată, existenţa rachetelor germane era ţinută într-un secret foarte strict de către autorităţile britanice şi opinia publică engleză nu ştia nimic despre ele.

Raidul, la care au participat 600 avioane, a simulat un atac asupra Berlinului. Dar într-acolo nu s-au îndreptat decît cîteva zeci de avioane de vînătoare, care au reuşit să bruieze staţiile radar naziste, în vreme ce principala forţă de bombardament a ajuns deasupra construcţiilor de la Peenemünde. În ciuda măsurilor de precauţie, englezii au pierdut 40 bombardiere grele. Rezultatele s-au dovedit însă excelente: din cele 80 clădiri permanente ale staţiunii experimentale, 50 au fost distruse. Aşa cum se urmărise, întregul „cartier rezidenţial al oamenilor de ştiinţă" a fost nimicit, pe baza principiului că trebuie eliminată *materia cenuşie*, componenta cea mai greu de înlocuit a complexului — cei care concepuseră noile arme. Au pierit numeroşi savanţi, printre care şi dr. Thiel, unul dintre principalii proiectanţi ai rachetei. În total şi-au pierdut viaţa 735 oameni. Din nefericire au avut de suferit şi deportaţii de diverse naţionalităţi, care lucrau la construcţii, internaţi într-un lagăr de concentrare nazist din apropiere. Printre cei ucişi se numărau şi cîţiva agenţi care furnizaseră Intelligence Serviceului date preţioase cu privire la cercetările germane.

La Londra soseau tot mai numeroase informaţii din partea patrioţilor şi antifaşciştilor francezi care arătau că, la Watten, lucrau acum peste 6 000 muncitori. La 27 august, 185 fortăreţe zburătoare din Flota 8 americană au aruncat 370 tone de bombe asupra rampelor de lansare din zona menţionată, obligîndu-i pe hitlerişti să le abandoneze şi să înceapă construcţia unei noi baze la Wizerns.

În august 1943, un mesaj german descifrat a dezvăluit că naziştii pregăteau la Peenemünde un avion fără pilot [o bombă zburătoare], purtînd numele de cod „Phi$_7$", şi racheta A_4 (Aggregate 4), cu o lungime de 16 m, diametrul — 4,5 m, raza de acţiune — 200 km, altitudinea maximă — 35 km şi o putere de explozie egală cu aceea a patru tone de bombe. Rachetele de tipul A_4 puteau fi lansate şi fără rampe speciale. Documentul mai menţiona că, la 10 iunie 1943, Hitler anunţase pe comandanţii militari că Londra va fi rasă de pe suprafaţa pămîntului şi că bombardamentul cu rachete urma să înceapă la 30 octombrie.

Lordul Cherwell continua să fie sceptic, susţinînd că „informaţiile primite erau neconsistente şi, uneori, incorecte din punct de vedere ştiinţific". Mai mult decît atît, el a abandonat pînă şi ideea că germanii ar fi capabili să producă un avion fără pilot, dotat cu o încărcătură apreciabilă de exploziv. Dimpotrivă, Sandys afirma că, deşi nu putea dovedi în mod concret acest lucru, naziştii puneau la punct şi un avion-bombă şi o rachetă cu rază lungă de acţiune.

Ciorovăiala dintre savanţii britanici a durat cîteva luni şi a căpătat o notă foarte personală, în pofida uriaşei mize care era în joc. Astfel, dr. Crow a refuzat să accepte argumentele inginerului Isaac Lubbock, care demonstrase încă din 1941 posibilitatea alimentării unei rachete cu combustibil lichid. Nici în mai 1943, dr. Crow nu s-a lăsat convins de o nouă pledoarie, foarte concludentă, a lui Lubbock şi nu a adus-o la cunoştinţa lui Sandys, dînd astfel apă la moară negativismului lui Cherwell.

Combustibilul solid impunea unei rachete cîteva caracteristici: dimensiuni foarte mari, rază limitată de acţiune, încărcătură mică de exploziv şi suportarea unor temperaturi foarte înalte (2 100°C) timp de 50 secunde, ceea ce necesita o structură de oţel foarte groasă. O rachetă cu combustibil lichid putea fi fabricată din aliaje uşoare, folosite în tehnologia aviaţiei; implicit raza ei de acţiune se dubla şi încărcătura de exploziv creştea în mod corespunzător. Dacă Sandys ar fi posedat aceste date încă de la începutul investigaţiilor, „obiectele" de la Peenemünde ar fi fost luate drept ceea ce erau în realitate — rachete teleghidate cu combustibil lichid.

[1] Pe locul întîi se afla baza aeriană de la Rechlin unde se testau noile tipuri de avioane.

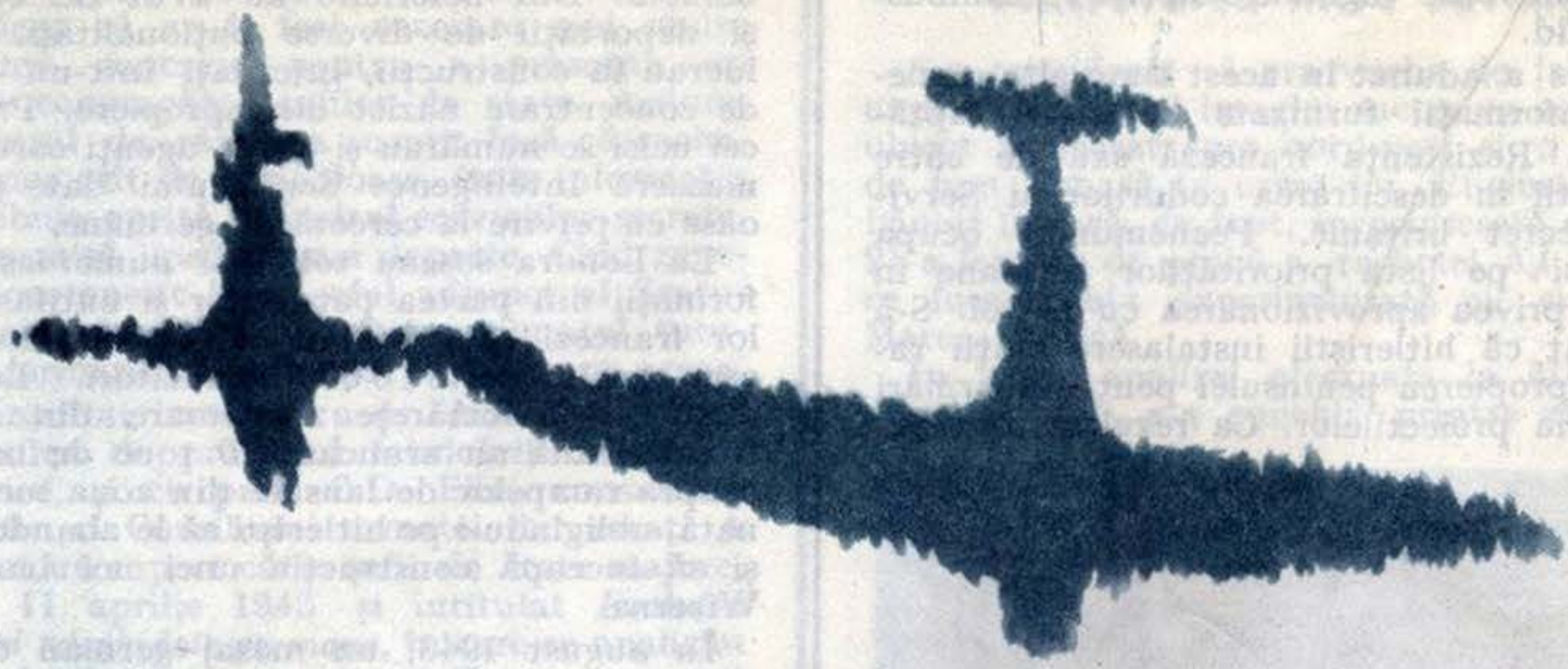

Un document unic: fotografia celei mai periculoase metode de a ataca V_1, inițială de comandorul Beaumont. Plasînd vîrful aripii avionului său (în dreapta) sub aripa „bombei zburătoare", fără să o atingă, se înălța treptat, astfel în curentul de aer format între cele două suprafețe metalice dezechilibra proiectilul, făcîndu-l să se prăbușească

La 11 octombrie 1943, comisia de savanți însărcinată cu interpretarea informațiilor privitoare la noile arme germane a ținut o ședință furtunoasă. Cherwell a respins toate argumentele și experiențele lui Lubbock, declarînd că nimeni în Anglia nu știa mai mult decît el și dr. Crow în materie de rachete. Cei doi savanți au afirmat că „obiectele" de la Peenemünde erau baloane captive. Dar, cînd au fost întrebați de ce niște baloane mai ușoare decît aerul erau transportate pe calea ferată, ei nu au putut da nici un răspuns.

Totuși, la următoarea ședință ținută două săptămîni mai tîrziu și prezidată chiar de Churchill, acesta l-a tratat pe Lubbock drept „un inginer de mîna a treia" și a încheiat cu o frază pe care avea curînd să o regrete: „La sfîrșitul războiului cînd vom cunoaște toate dedesubturile, vom constata că povestea cu racheta a fost o gogoriță".

Macabra performanță

Din fericire, zborurile de observație asupra Peninsulei Peenemünde și a zonei din nordul Franței au continuat, luîndu-se impresionantul număr de 1 200 000 fotografii.

La sfîrșitul lunii octombrie 1943, un patriot francez a semnalat existența a șase „centre de arme secrete" în apropiere de Abbeville. Unul dintre ele, la liziera unei păduri — Bois Carré — a fost fotografiat în noiembrie: clișeul arăta o clădire pătrată, o rampă lungă de ciment, un buncăr îngropat în pămînt și trei construcții lungi, fiecare semănînd cu un schi gigantic, așezat pe o parte. Ca și la celelalte cinci „centre", rampa de lansare era îndreptată spre Londra.

În cîteva săptămîni s-au adunat imaginile a 72 „schiuri" amplasate în diverse locuri din nordul Franței. La 28 noiembrie, o fotografie luată deasupra localității Zinnowitz, la 11 km, de Peenemünde, prezenta o instalație identică cu cea de la Bois Carré, cu excepția „schiurilor", care au fost corect interpretate drept antrepozite pentru păstrarea proiectilelor. În sfîrșit, pe o fotografie luată în aceeași perioadă deasupra stațiunii de la Peenemünde, a fost identificat un mic avion fără pilot situat pe rampa de lansare, gata de a-și lua zborul. Simultan, în nordul Franței, au fost descoperite 24 noi rampe, totalul lor ajungînd acum la 96.

Șefii de state majore britanice au dat noii arme numele de cod „Arbaleta", fără a stabili însă dacă era vorba de un avion automat, de o rachetă sau de amîndouă. Din ce în ce mai izolat, lordul Cherwell continua să aprecieze drept „extrem de improbabilă" existența unei rachete teleghidate. Într-o informare adresată lui Churchill, el scria: „Dacă există într-adevăr vreo armă secretă germană, cele mai multe probabilități indică fie o bombă propulsată, fie un avion automat, ceea ce înseamnă cam același lucru. M-ar surprinde însă ca atacul să capete o amploare serioasă".

Trecîndu-se peste aceste rezerve, s-a luat hotărîrea de a se bombarda instalațiile de „schiuri". Deoarece se calculase că fiecare asemenea construcție necesita 130 zile de muncă, s-a stabilit ca raidurile să aibă loc în faza finală a lucrărilor. La 21 decembrie 1943 a avut loc primul bombardament. 23 000 tone de bombe aveau să fie aruncate, pînă în februarie 1944, asupra celor 96 obiective, naziștii fiind astfel siliți să le abandoneze cu desăvîrșire.

Dar bucuria Statului major britanic a fost de scurtă durată. Peste cîteva luni au fost descoperite noi stații de lansare, cu rampe metalice, prefabricate, mult mai simplu de montat, și cu clădirile ascunse în păduri sau risipite printre fermele satelor franceze, ceea ce făcea bombardarea lor extrem de dificilă, dacă nu chiar imposibilă.

La trei zile după debarcarea anglo-americană în Normandia, un patriot belgian a anunţat Londra că 33 vagoane germane încărcate cu rachete se îndreptau spre nordul Franţei. Recunoaşterile aeriene efectuate la 11 iunie au identificat 66 centre de lansare, dintre care şase gata de a expedia primele proiectile. Statul major al aviaţiei britanice a dat ordinul de bombardare a staţiilor respective, dar printr-o incredibilă încurcătură birocratică, ordinul nu a ajuns unde trebuia. Astfel că, la 13 iunie 1944, col. Max Wachtel, comandantul unităţii germane care a tras prima salvă de V_1, a lansat 11 „bombe zburătoare" [V_1 sau avioane fără pilot], dintre care patru au ajuns în Anglia.

Despre V_1 s-a scris mult. Să amintim că era un monoplan simplu, în întregime metalic, capabil să zboare la o înălţime medie de o mie de metri, cu o viteză de aproximativ 600 km pe oră. Proiectilele nu erau dirijate prin radio, deşi unele erau înzestrate cu un mic emiţător care permitea staţiilor radar să le urmărească traiectoria. Pilotul automat îndeplinea cîteva funcţiuni, printre care: menţinerea stabilităţii, a altitudinii şi direcţiei, timp de 25 minute, coborîrea în picaj a „avionului bombă", după o anumită distanţă parcursă. Bombardamentele, declanşate în zorii zilei de 13 iunie 1944, au încetat la 29 martie 1945, ultimul proiectil fiind doborît de o baterie antiaeriană. Au fost lansate, în total, 10 500 „bombe zburătoare", dintre care 3 957 au fost distruse de aviaţia şi artileria britanică; 3 531 au ajuns în Anglia, 2 420 explodînd în regiunea Capitalei. Celelalte s-au pierdut pe drum. V_1 a ucis în total 6 184 oameni şi a rănit grav alţi 17 981. S-a calculat că fiecare V_1 care şi-a atins ţinta a omorît în medie două persoane, rănind grav alte cinci. Pagubele materiale produse au fost uriaşe.

Ar fi putut fi mult mai rău. Germanii fabricaseră aproape 32 000 „bombe zburătoare" şi mizaseră pe un torent de 2 000 proiectile zilnic. Din fericire, foarte multe dintre ele au explodat după lansare, ori s-au pierdut în Canalul Mînecii şi Marea Nordului.

Apărarea britanică avea în linia întîia, pe coasta de sud, escadrilele de vînătoare, apoi o centură de baterii antiaeriene şi, în sfîrşit, în jurul Londrei, un baraj de baloane captive. Sistemul s-a dovedit însă deficitar, deoarece V_1 zbura mai repede decît majoritatea avioanelor de vînătoare engleze. Drept care, la 13 iulie 1944, s-a hotărît deplasarea bateriilor antiaeriene din interiorul ţării pe coastă. Rezultatele au fost excelente. Dacă în prima săptămînă au fost doborîte numai jumătate din „bombele zburătoare", mutarea artileriei pe litoral a făcut ca procentajul să crească continuu, atingînd, la sfîrşitul lui august, 83%.

Avioanelor de vînătoare le-a revenit noua misiune de a ataca V_1 atît înaintea artileriei — deasupra Canalului Mînecii — cît şi în interiorul ţării. Viteza bombelor V_1 făcea din ele ţinte greu de nimerit, iar detonarea celor aproape 900 kg de explozibil periclita integritatea avionului care o nimerea. Unii piloţi au adoptat sistemul de a se alinia bombei zburătoare, plasîndu-şi aripa sub aripa ei şi apoi săltînd-o şi dînd-o peste cap. Ziua de glorie a aviatorilor britanici a fost 28 august 1944, cînd, din 94 V_1 lansate, 65 au fost distruse de artileria antiaeriană, 23 de aviaţie şi 2 de baloanele captive; numai patru au ajuns la Londra.

În cursul ofensivei cu V_1, naziştii şi-au instruit agenţii secreţi din Anglia să transmită informaţii despre rezultatele atacurilor. Dar, cum se ştie, toţi spionii germani din Marea Britanie fuseseră capturaţi încă de mult şi cei mai mulţi dintre ei intraseră în slujba Intelligence Serviceului. Transmiţînd din celulele închisorii Wandsworth, unde erau deţinuţi, ei comunicau, de pildă, că „bombele zburătoare", depăşeau Londra şi explodau la nord de aceasta. În realitate tendinţa proiectilelor V_1 era mai curînd de a exploda în sudul Capitalei. Convinşi că agenţii lor îi informează corect (ceea ce, din dispoziţiile Serviciului secret britanic, se şi întîmpla uneori), germanii au scurtat tirul, fără să ţină seama de datele transmise, cu obiectivitate mecanică, de emiţătoarele radio instalate la bordul unor V_1.

Amintirea londonezilor despre bombele V_1 este mai mult auditivă decît vizuală. Mica altitudine la care zburau şi înălţimea clădirilor Capitalei nu permiteau vizibilitatea de la distanţă astfel încît, primul semnal de alarmă îl reprezenta pulsaţia de bas a motorului cu reacţie. Bătăile cordului de metal deveneau din ce în ce mai puternice şi, pe străzi, lumea se oprea şi privea în sus încercînd să ghicească încotro se va îndrepta. Dacă motorul se oprea brusc, trecătorii se năpusteau spre pragurile caselor, sau se aruncau la pămînt; urma o aşteptare care părea să dureze o veşnicie, ruptă de o explozie asurzitoare ce se prelungea în huruitul înăbuşit al clădirilor care se prăbuşeau.

Pe măsură ce ofensiva anglo-americană cîştiga teren în Franţa şi ocupa regiunile unde se aflau centrele de lansare ale proiectilelor V_1, intensitatea bombardamentelor se diminua. Naziştii au mai încercat să lanseze de pe avioane vreo 1 200 „bombe zburătoare" avînd ca obiective Portsmouth, Southampton şi Manchester. Marea lor majoritate nu şi-au atins însă ţinta. În martie 1945, o serie de bombe zburătoare cu rază mai lungă de acţiune au fost expediate de la bazele germane din Olanda, dar numai 12 au ajuns pînă la Londra.

Călătorul care poposește la Nürnberg pentru a descoperi una dintre minunile artei medievale și renascentiste germane este întîmpinat de zidurile groase și înalte ale vechiului oraș, străjuite, din loc în loc, de nu mai puțin de 128 turnuri de apărare și străpunse de cîteva zeci de porți impunătoare. În interiorul acestor ziduri, o cascadă de acoperișuri cafenii, țuguiate, depășite ici-colo de săgețile bisericilor gotice, se prăvălește de la castelul masiv, situat în vîrful colinei, și ascunde cu grijă configurația întortocheată a străduțelor în pantă, pavate cu piatră cubică. O simfonie de brun, cărămiziu și ocru, punctată de albul imaculat al cercevelelor ferestrelor, de aurul statuetelor ce împodobesc fîntînile și de verdele copacilor. Aceasta este Nürnbergul, unul dintre cele mai vechi și mai prospere orașe ale Bavariei și totuși de două ori mai tînăr decît Mainz, Köln, Trier, bimilenarele orașe romane de pe teritoriul Republicii Federale Germania.

Orașul maeștrilor cîntăreți

CRISTINA CORCIOVESCU

De la romanic la gotic

Prima mențiune a existenței orașului datează din anul 1050, cînd împăratul Henric III a permis locuitorilor săi să înființeze o monetărie și un tîrg. Istoria așezării începe deci spre debutul mileniului nostru. Atunci, o mînă de oameni harnici și inventivi s-au statornicit aici, pe malurile unui rîuleț numit Pegnitz, în mijlocul unui codru des, aparent neprimitor. De ce tocmai aici nu se știe. Solul nisipos și poziția oarecum excentrică, în raport cu drumurile ce legau alte așezări, făceau ca zona să fie nepriel-nică urbanizării. Opinia nu este numai a noastră, a unor oameni înrăiți întru civilizație și comoditate, ci și a contemporanilor acestor începuturi, ca, de pildă, împăratul Frederic II Hohenstaufen (1212-1250), care remarca astfel dezavantajele locului: „nice vii, nice rîu navigabil". În ciuda acestor condiții vitrege, în numai două secole de existență, orașul „de pe dealul lui Norbert" (una dintre supozițiile toponimice) a căpătat o amploare deosebită, din moment ce, în 1219, același Frederic II i-a acordat statutul de oraș imperial liber.

Pînă la această dată, istoria Nürnbergului nu a fost deloc liniștită. Se spune că la începutul sec. XII, împăratul Henric V l-a distrus din temelii. Pe la 1170, Frederic I Barba-

rossa l-a numit guvernator militar al orașului *(Burggraf)* pe Conrad de Hohenzollern. Titlul acestuia devenind ereditar, numele de Hohenzollern a înrîurit evoluția Nürnbergului în secolele următoare, descendenții familiei fiind, la sfîrșitul evului mediu, principalii exponenți ai forțelor care frînau ascensiunea burgheziei. Mărturie a adversității față de această familie stă mica întăritură cu patru turnulețe pe colțuri — *Luginsland* — construită în 1367, în apropierea castelului, de către burghezii orașului, ca turn de pază împotriva Hohenzollernilor.

Puterea crescîndă a burgheziei este demonstrată și de poziția pe care ea și-a cucerit-o treptat în conducerea treburilor orașului. Cele 34 locuri din Sfatul mic au fost monopolizate, inițial, de reprezentanții familiilor patriciene, care dețineau pe viață — prin alegere sau cooptare — acest privilegiu. Răscoala meșteșugarilor din 1348-1349 a schimbat oarecum situația, deoarece, două decenii mai tîrziu, în cadrul Sfatului mic au

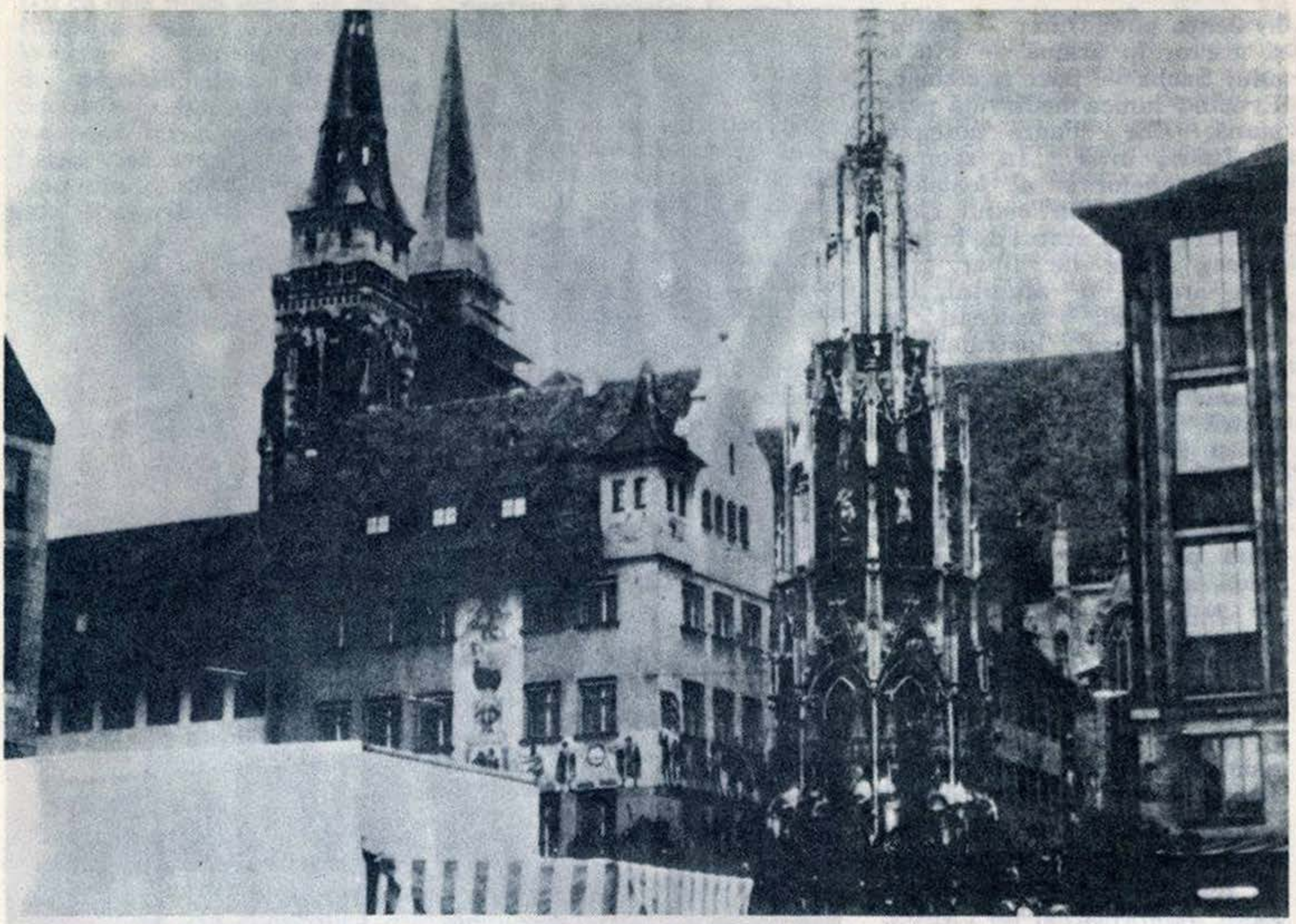

Imagine din Nürnberg, unul dintre cele mai vechi și prospere orașe ale Bavariei

pătruns primii exponenți ai păturilor în ascensiune. „Dansul la primărie" (unde erau invitate numai persoanele de vază ale orașului, care puteau, deci, spera la un loc în Sfatul mic) s-a extins, treptat-treptat, și asupra unor locuitori de condiție modestă ai Niirnbergului.

Prosperitatea orașului de pe malurile Pegnitzului s-a concretizat, de-a lungul secolelor, în configurația sa arhitectonică. La început, nu a existat decît un castel, cu cîteva așezări în jurul lui. Încet-încet, Niirnbergul s-a extins, devenind o cetate impunătoare cu 365 bastioane, care își întindeau dominația pe un teritoriu de 800 km². Castelul, a cărui temelie a fost pusă în 1050 și căruia Frederic I Barbarossa (1152-1190) i-a dat forma actuală, s-a numărat printre locurile unde monarhii germani țineau consilii și diete. Ulterior, după ce a fost restaurat, la mijlocul secolului trecut, clădirea și-a mai pierdut din înfățișarea impresionantă de cetate inexpugnabilă, transformîndu-se într-un muzeu, în care s-au păstrat cele mai vechi instrumente de tortură; printre ele și celebra „fecioară de fier a Niirnbergului", un sarcofag metalic, în care erau prăjiți condamnații, ca într-un adevărat cuptor. Incinta medievală a orașului datează din 1452, iar fortificațiile sale sînt considerate unice în Germania.

În sec. XIII, stilul romanic a început să fie înlocuit cu cel gotic, care și-a pus amprenta pe nenumăratele lăcașuri de cult, case și fîntîni ale burgului. Dintre acestea din urmă, cea mai cunoscută este Fîntîna frumoasă *(Schöner Brunnen)*, plasată, la sfîrșitul sec. XIV, în piața centrală a orașului. Înalt de 19 m, monumentul conține, în structura sa, statuile celor șapte prinți electori ai Germaniei feudale, pe care îi reîntîlnim, de data asta în mișcare, marcînd amiaza, la ceasul bisericii Sf. Fecioară, din aceeași piață.

Locuințele particulare care s-au păstrat datează din sec. XV și, mai ales, XVI, detaliile renascentiste îndulcind sobrietatea gotică, rotunjind unghiurile, creînd un alt echilibru între dimensiunile orizontale și cele verticale. Un admirabil exemplu ni-l furnizează locuința lui Albrecht Dürer, artistul care, alături de Hans Sachs — ca Goethe la Frankfurt și Beethoven la Bonn — este unul dintre fiii celebri ai orașului.

Pictorul-gravor și poetul-cizmar

Dürer și Sachs ilustrează una dintre caracteristicile creației germane din sec. XIV și XVI, și anume coexistența în armonie a artei cu meșteșugurile primitive. Faptul că artiștii și meșteșugarii lucrau în aceleași ateliere explică po-

livalența unui Dürer — pictor și gravor în aramă — sau a unui Sachs — poet și cizmar. Evocînd lumea medievală germană, Elie Faure notează în *Istoria artei:* „În zgomotul ciocanelor și al foalelor, meșteșugarii din sudul Germaniei turnau statui de bronz, topeau litere de tipar, gravau arama și argintul, lucrau lemnul, răsuceau și vopseau fierul, lustruiau și dantelau oțelul ceasornicelor. Adam Krafft, cioplitorul de piatră care a întruchipat însuși efortul Germaniei meșteșugărești cînd s-a înfățișat pe sine în genunchi, sculptură aspră și naivă, sprijinind pe umerii săi o piramidă minuțios lucrată, înaltă de șaizeci de picioare, Veit Stoss, cioplitorul de lemn care exprima prin complicația sa sentimentală și prin insistența sa meticuloasă sufletul german în toată naivitatea lui greoaie, se întîlneau aici cu pictorii și poeții".

Personalitate tipică de artist erudit al acelor vremi, elev al pictorului Michael Wolgemut, Albrecht Dürer (1471-1528) reprezintă punctul culminant al artei germane medievale, cu perfecțiunile și limitele ei, cu tradițiile ei întunecate și cu invențiile sale fantastice. Dürer a fost marele gînditor și artist moralist al unei epoci în care Germania se zbătea în chinurile Reformei[1]. Să nu uităm că Nürnbergul a fost primul oraș imperial care, în 1525, a adoptat protestantismul. Astfel se explică neliniștea și melancolia compozițiilor sale (*Melancolia* este chiar titlul uneia dintre gravuri), în care se amestecă, de-a valma, dragoni, himere, lei și cămile, cavaleri în armură, trecînd pe sub donjonuri, urmăriți de diavol și moarte. Totul îl preocupa și îl neliniștea deopotrivă pe acest Leonardo da Vinci al Bavariei. A scris tratate despre arta măsurătorii și despre fortificarea orașelor, castelelor și palatelor, a executat motive decorative pentru giuvaergii, fierari, armurieri și tipografi, a gravat și a pictat.

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1976.

Casa unuia dintre fiii celebri ai orașului: Albrecht Dürer

Cu două decenii mai tînăr, Hans Sachs (1494-1576) era mult mai stenic. Poate pentru că între timp luteranismul cîștigase teren și cizmarul-poet avea mai puține îndoieli decît gravorul-pictor. Susținător înfocat al lui Luther, el a adus imense servicii mișcării protestante prin scrieri ca *Privighetoarea din Wittemberg* sau cele patru dialoguri în proză. Cu toate acestea, a reușit să-și atragă, din partea Sfatului mic, interdicția de a mai publica, deoarece aceste lucrări conțineau, pe lîngă simpatia față de Luther, și unele sfaturi moderatoare. Cu vremea, conflictele s-au aplanat și Sachs s-a bucurat, pînă la sfîrșitul vieții, de o dublă celebritate: aceea de staroste al breslei sale și de meșteșugit maestru cîntăreț. În această ultimă calitate, Sachs a scris (potrivit propriei sale statistici, alcătuite cu nouă ani înainte de a muri), 4 275 *Meisterlieduri* (cîntece de maeștri), 1 700 povești și fabule în versuri, 208 piese, în total 34 mari volume manuscrise. Faima și-a datorat-o mai ales poveștilor vorbite (*Spruchgedichte*), un fel de dialoguri pe teme din biblie, din clasici, din povestitorii italieni și din popor, dialoguri pline de umor și de înțelepciune, în care se pot găsi prețioase date despre viața Nürnbergului, în sec. XVI. Sînt suficiente motive pen-

tru ca cele două genii ale spiritului german — Goethe şi Wagner — să se preocupe de personalitatea lui Hans Sachs: primul reafirmîndu-i valoarea într-o epocă în care fusese dat uitării, celălalt făcînd din el eroul capodoperei sale *Maeştrii cîntăreţi*.

Prima universitate ştiinţifică germană

Această înflorire artistică a Nürnbergului nu ar fi fost posibilă fără o îndelungată şi solidă prosperitate economică. În ciuda condiţiilor naturale aparent neprielnice, priceperea şi destoinicia localnicilor şi-au spus cuvîntul. Ei au ştiut să transforme dezavantajele în contrariul lor şi să orienteze activitatea manufacturieră a obştei spre o îndeletnicire ce avea să se arate deosebit de profitabilă: metalurgia. Cu cărbunele din lemnul pădurilor limitrofe, cu minereul de fier din Munţii Jura şi cu forţa hidraulică a rîului Pegnitz, Nürnbergul a devenit unul dintre cele mai importante centre metalurgice din această parte a Europei, ceea ce i-a deschis drum, la propriu şi la figurat, nu numai spre celelalte cetăţi ale fostului Imperiu romano-german, dar şi spre Italia, Franţa, Ţările de Jos, Boemia, Polonia şi Ungaria. La începutul sec. XIV, Nürnbergul avea ca parteneri de comerţ peste 90 oraşe europene, în care negustorii lui se bucurau de protecţie şi de libertate vamală. Această bogată experienţă este strînsă în cea mai veche carte de comerţ din lumea germană, scrisă la Nürnberg de negustorul Ulan Stromer, care menţiona în ea limitele atinse de „firmiele" oraşului său: Marea Baltică, Londra şi Barcelona. În sec. XVI, aceste graniţe au fost depăşite prin plecarea unor localnici în Lumea Nouă, pentru a participa la exploatarea ei comercială şi minieră.

Pe măsură ce zăcămintele din apropiere s-au epuizat, oamenii de afaceri din Nürnberg au investit capital în exploatarea minereului de fier, cupru şi argint din Stiria, Carintia, Saxonia şi Boemia, pentru a-şi aproviziona cuptoarele, topitoriile şi fierăriile, instalate sub zidurile oraşului.

Astfel a devenit Nürnbergul una dintre capitalele industriale cu tradiţie ale Europei. De-a lungul unui veac, 1450-1550, oraşul a fost un centru mondial la nord de Alpi. Spre zidurile falnice ale burgului convergeau peste o sută de artere comerciale, dinspre Marea Britanie, Rusia şi Orient, dinspre Peninsula iberică şi Lumea Nouă, abia descoperită, după cum notează Philippe Braunstein, în articolul *Nürnberg, portretul unui oraş*, apărut într-un număr recent al revistei franceze *L'histoire*. De numele lui se leagă inventarea tablei cositorite şi a sîrmei de fier în sec. XIV; apariţia primelor clarinete, în sec. XVII; prima locomotivă din Germania, în 1835, şi prima cale ferată din această ţară, dată în folosinţă, în acelaşi an, între Nürnberg şi localitatea vecină Fürth; producerea, în serie, a vagoanelor de cale ferată, de grinzi metalice, maşini şi aparate electrice, în sec. XIX. Astăzi oraşul jucă iilor mecanice este deopotrivă cel al tractoarelor şi camioanelor, al motocicletelor şi al maşinilor de scris şi de cusut.

Virtuozitatea tehnică a atras după sine dezvoltarea ştiinţifică şi culturală a oraşului. Încă din jurul anului 1360, Sfatul mic a înfiinţat prima bibliotecă municipală din Germania. Nürnbergul a fost primul oraş de la nord de Alpi care a fabricat hîrtie, în 1390, şi care a sprijinit crearea tipografiilor, prin solida sa metalurgie. Celebru prin amploarea sa, a rămas atelierul lui Anton Koberger, cel care, în 1472, avea peste 100 angajaţi → tipografi, corectori, ilustratori, legători. Folosind reţeaua comercială a oraşului, Koberger a deschis în Europa nu mai puţin de 16 librării. P intre capodoperele ieşite din tiparniţele sale se numără *Cronica lumii* de concetăţeanul său, medicul Hartmann Schedel (1492), cea mai mare carte ilustrată din sec. XV, care cuprinde, sub forma unei xilogravuri, cea mai veche reprezentare a oraşului Nürnberg, cu alte 1808 gravuri pe lemn şi planşe din *Apocalipsul* lui Dürer, predicile lui Savonarola, tratatul de teorie a arhitecturii al lui Vitruviu, prima hartă rutieră a Europei Centrale, datorată lui Erhart Etzlaub şi lucrarea *Despre mişcările de revoluţie ale corpurilor cereşti* de Copernic (1543). La numai cîteva decenii de la invenţia lui Gutenberg din Mainz, la Nürnberg se tipăreau cărţi şi hărţi mai bune decît în oricare alt loc din Germania.

Cum era de aşteptat, această ambianţă impregnată de dorinţa de perfecţionare, pusă în slujba gîndirii noi, a atras diferite personalităţi ale epocii. În 1471, astronomul şi matematicianul Regiomontanus s-a instalat la Nürnberg, unde dispunea, după propria-i mărturisire, de toate instrumentele necesare cercetărilor sale: astrolaburi, cvadranţi, compasuri, sfere cereşti, orologii astronomice. În 1492, Martin Behaim a prezentat la Nürnberg primul glob pămîntesc. Aici a lucrat Peter Henlein, inventatorul primului ceas de buzunar, prin 1510, tot aici a creat Peter Vischer (1460-1529), sculptorul şi turnătorul în bronz făcînd parte dintr-o celebră familie de sculptori, cel care a lăsat oraşului natal *Mormîntul Sf. Sebaldus* din biserica omonimă, iar Innsbruckului două statui pentru mormîntul împăratului Maximilian. În acelaşi

(Continuare în p. 61)

CALORIFERUL DE-A LUNGUL VREMII

BERNADETTE DE CASTELBAJAC

Ca să te încălzeşti este nevoie de foc. În acest scop strămoşii noştri îndepărtaţi s-au gîndit să-şi amenajeze vetre — nişte gropi de 50 cm adîncime, căptuşite cu pietre, situate în mijlocul colibei sau al cortului. Era un sistem de încălzire primitiv; coşul nu exista încă. De cînd, oare, datează hornul? Este greu de precizat. Aristofan (dramaturg grec, c.446-c.386 î.e.n.) povesteşte că, unul dintre eroii săi, bătrînul Polycleon, a ieşit dintr-o încăpere trecînd printr-un horn; aceasta se întîmpla cam cu 400 ani înaintea erei noastre. Este prima menţiune despre existenţa hornului.

De la vatră la... tapiserie

Totuşi încă nu sîntem siguri că era chiar un coş; era. probabil, doar un orificiu ceva mai complicat de evacuarea fumului. Vitruviu (arhitect roman, sec. I. î.e.n.) nu face nici o aluzie la vreun canal de ieşire a fumului, în lucrarea sa *De architectura*, în care tratează caracteristicile arhitecturii antice.

După toate aparenţele, încălzirea cu aer cald a apărut, sub denumirea de hypocaust, în perioada Romei imperiale. În pivniţele caselor existau unul sau două cuptoare, în care, drept combustibil, era utilizat lemnul. Pentru ca să nu fumege, lemnul era mai întîi muiat în apă, apoi bine uscat, după care era îmbibat cu reziduu de ulei. Drept combustibil, mai erau utilizate

Schema unui hypocaust roman, utilizat într-o baie publică

nuiele sau iarbă uscată. Aerul cald ajungea, printr-o ţeavă, într-o cameră anume, unde circula prin mai multe rînduri de cărămizi. Deasupra acestei încăperi se găseau camerele de locuit, care obţineau căldură prin sistemul menţionat. După cum se vede, hypocaustul avea o rază de acţiune limitată. Dealtfel, el era utilizat mai ales pentru terme — băi calde — unde latinii veneau cel mai des să se adăpostească de frig.

În casă, pentru încălzit, latinii foloseau un vas cu jeratic, numit de greci „escharia", sistem tot atît de vechi ca şi lumea. Vasul era portabil, uneori fiind aşezat pe roţi, şi înfrumuseţat cu aplicaţii din cupru sau bronz. Sistemul era practic pentru că jeraticul degaja fum puţin. Dar emanaţiile de bioxid de carbon

prezentau primejdii pentru cei care îl foloseau. Împăratul Iulian Apostatul (361-363 e.n.) a fost pe punctul de a-i deveni victimă, pe cînd se afla la Lutetia, oraş în Galia, pe locul unde se află azi Parisul.

Mai tîrziu, galii au făcut un pas înainte, inventînd încălzirea cu abur. După ce au adoptat de la cuceritorii romani hypocaustul, au incastrat în pereţii locuinţelor ţevi prin care treceau vapori de apă. În sec. V. e.n., poetul latin Sidoniu Apolinarul (c.430-487) lăuda în versuri meşteşugite magnificul „castuel" (castel) al unui oarecare Paulinus Leontius, amenajat în acest fel, în care toate camerele erau încălzite.

Către sec. XI, în ţinuturile reci din nord, în Groenlanda, călugării captau apa din izvoarele fierbinţi şi făceau să circule aburul prin conductele care treceau prin chiliile lor.

De-a lungul întregului ev mediu, în Franţa, de cum venea iarna, toată lumea tremura de frig. Ca să găsească puţină căldură, oamenii se strîngeau în jurul vetrei. Viaţa se organiza, aşadar, în faţa flăcărilor, precum o descrie arhitectul şi scriitorul Eugène Viollet-le-Duc (1814-1879): „Fiind obligat să se retragă în conacul său, de îndată ce se întuneca, moşierul aduna în jurul vetrei pe membrii familiei, pe slujitori şi pe cei ce se întorceau de la munca cîmpului. O lumînare de seu, de răşină sau de ceară, înfiptă într-un suport de fier, precum şi lumina provenită de la flăcările din cămin permiteau femeilor să toarcă sau să împletească. Paturile stăpînului, soţiei şi copiilor, protejate de draperii, se aflau toate în această cameră. Adesea, oaspeţii străini şi cîteva persoane mai apropiate dormeau şi ei tot aici, pe bănci acoperite cu perne, pe paturi din stinghii sau pe aşternuturi de paie".

Dar în odăile mari, podite cu dale, curentul se strecura peste tot. De aceea, toată lumea purta îmbrăcăminte îmblănită şi ceva pe cap. Pentru a-i feri pe locatari de frig, spătarele scaunelor erau foarte înalte. În sfîrşit, pentru a obţine o boare de căldură, erau lăsate să fermenteze pe jos straturi de paie sau de verdeaţă. În palatele regale, un ofiţer anume avea sarcina de a reîmprospăta aceste straturi.

Mijloace mult prea rudimentare pentru a face faţă iernilor foarte geroase. În 1410, la Paris, cadavrele oamenilor săraci, morţi de frig, erau aruncate la porţile oraşului, pentru a fi mîncate de lupi; pămîntul îngheţase în aşa hal încît era imposibil să se sape gropi.

Paradoxal, în bordeiele lor, ţăranii sufereau mai puţin de frig. Încăperea locuită în comun de toată familia era despărţită de staulul vitelor printr-un perete subţire, aşa încît căldura animalelor folosea şi oamenilor.

Marile tapiserii din sec. XV şi XVI serveau nu atît ca să împodobească pereţii, cît ca să le apere de umiditate şi frig. Ele nu se puneau direct pe perete, ca azi, ci erau suspendate la cîţiva centimetri de ziduri, pentru a lăsa un start de aer izolator. Aşa a putut Polonius, eroul lui Shakespeare, să se strecoare în spatele unei tapiserii, prin care Hamlet l-a străpuns cu spada.

Recipient din bronz, folosit pentru încălzirea locuinţelor în antichitate

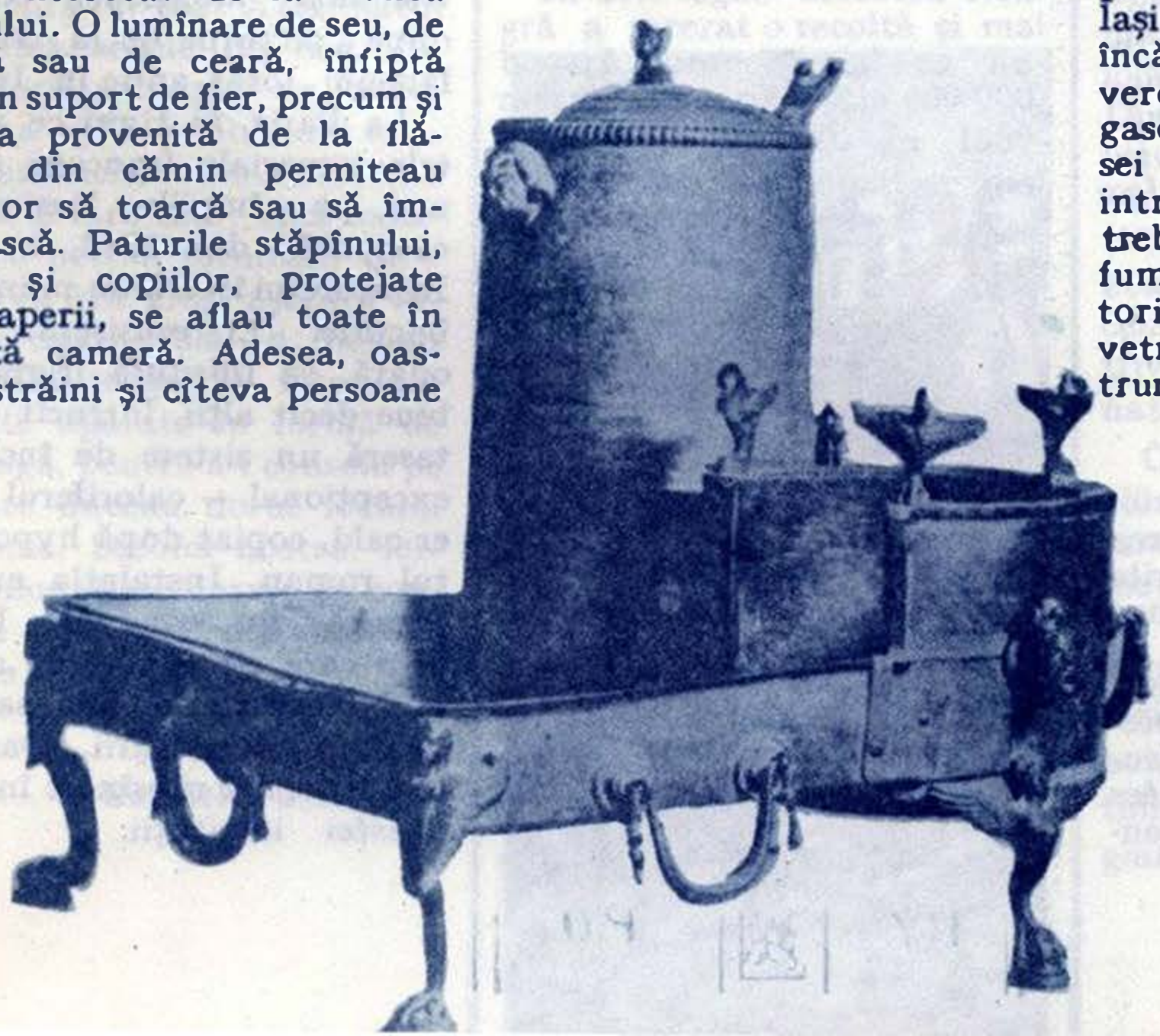

Gama combustibililor

Dar combustibilul? Atîta vreme cît mijloacele de transport au rămas rudimentare, s-a utilizat aproape numai lemnul. Cărbunele de pămînt nu se folosea decît în zona unde se extrăgea. În Anglia, ţară cu climă umedă, căminele n-au apărut decît în sec. XVI. Cei bogaţi se încălzeau arzînd lemne, cei sărmani cu cărbunele adus de la minele din nordul ţării. În timpul unei ierni grele, pe vremea reginei Elisabeta I (1558-1603), Consiliul reginei, într-o scrisoare adresată episcopului de Durham, important centru minier, constata că: „preţul cărbunelui a crescut foarte mult la Londra, ca peste tot de-altfel, spre marea nenorocire a oamenilor sărmani, care îl folosesc pentru încălzit".

Ce combustibil foloseau oamenii în evul mediu? În Bretania, de pildă, se folosea balega de vacă, precum şi algele uscate la soare. În insulele Feroe, locuitorii ardeau turbă. cu tot fumul gros pe care aceasta îl scotea. Acelaşi inconvenient îl prezenta încălzirea cu paie sau lemn verde în locuinţele din Madagascar. Aici, cînd stăpînul casei voia să izgonească un intrus, îi spunea: „Tu nu trebuie să împarţi cu mine fumul". În Sardinia, locuitorii se încălzeau în faţa unei vetre centrale alimentată cu trunchiuri de copac. Jarul era

întreţinut zi şi noapte, chiar şi vara, şi nu era stins decît într-o singură împrejurare — la moartea unui membru al familiei — după cîteva zile, fiind reaprins. Iarna, eschimoşii din Groenlanda se mutau din cortul de vară în iglu (adăpost construit din gheaţă şi zăpadă). Drept combustibil nu aveau decît uleiul de peşte sau untura de focă. Dar cum să facă focul între pereţii care s-ar fi topit? Pentru a îndura mai uşor frigul, se strîngeau în grupuri mari în acelaşi iglu şi căldura umană înlocuia pe cea a vetrei. Tot aşa procedau şi locuitorii din Alaska şi insulele Aleutine. La cei din urmă, adăpostul de iarnă putea să atingă o lungime de 100 m, pentru a găzdui pînă la 300 persoane. În marile prerii ale Americii de Nord se ardeau lemne; în zonele unde lipseau, se foloseau bălegar şi oase de bizon. În Canada, indienii îşi petreceau iarna în corturi atît de pline de fum, încît, pentru a nu se asfixia, trebuiau uneori să respire la nivelul solului, unde aerul era mai curat. În Anzi, un cîine mic, fără blană, era folosit drept „calorifer"; în timpul zilei, oamenii îşi lipeau picioarele de el; noaptea, îl culcau cu ei în pat.

Folosirea sobei, invenţie chineză, s-a răspîndit în Europa Centrală la începutul sec. XVI. În Franţa, soba şi-a găsit întrebuinţarea numai în provinciile din Est, în special în Alsacia. În restul ţării, oamenii se plîngeau de căldura înăbuşitoare pe care o răspîndea şi, mai ales, de mirosul turbei folosită drept combustibil.

Regele Soare şi regina Victoria

În locuinţele mai modeste, pentru a completa încălzirea de bază, se utilizau diferite sisteme. Se punea în aşternut o cutie căptuşită cu tablă, în care se afla un fier încălzit sau un recipient cu cărbuni, prevăzut cu o coadă lungă. Frumoasa Gabrielle d'Estrées (1573-1599), favorita lui Henric IV (1562-1610), avea un astfel de vas din argint masiv, socotit culmea rafinamentului. Cînd o părăsea, pentru a merge la război, regele înfrunta frigul, în felul său, culcîndu-se peste trei lachei întinşi la pămînt; dacă frigul persista, un al patrulea îi slujea de cuvertură. În bisericile îngheţate, preotul îşi dezmorţea degetele cu o bilă metalică, umplută cu jar.

Dar în timpul gerurilor mai aspre, nimeni nu era cu adevărat la adăpost, nici în provincie, nici la Paris, nici în bordeie, nici în palate. În martie 1709, pe masa Regelui Soare, la Versailles, vinul îngheţa în pahare. Din cauza gerului, oamenii stăteau în casă îmbrăcaţi din cap pînă în picioare, cu blănuri şi mănuşi îmblănite. Domnii şi doamenele elegante îşi atîrnau la gît un manşon îmblănit. Sub masa din sufragerie se instalau cutii cu jăratic. Doamnele mai friguroase stăteau în paturile lor, protejate de nenumăratele pături; astfel înfofolite îşi primeau oaspeţii mai apropiaţi.

În sudul Italiei, în sec. XVII-XVIII, se foloseau sobe umplute cu jăratic. Italienii îşi încălzeau mîinile cu „scaldini", vase mici din faianţă, pline, de asemenea, cu jăratic.

Sală publică în care, în iernile foarte geroase, oamenii sărmani veneau să se adăpostească de frig

În Spania, în casele ţărăneşti, fumul vetrei ieşea afară printr-o gaură făcută în acoperiş. Hanurile spaniole, dacă este să-i dăm crezare lui Casanova de Seingalt (1725-1798), nu ofereau foc nici măcar călătorilor îngheţaţi. În 1767, lui Casanova i s-a oferit, pentru o noapte, o mansardă, iar hagiul spaniol i-a spus:

— Puteţi dormi acolo dacă vă faceţi rost de paie pentru culcuş; şi o să fie cald, dacă găsiţi lemne cu care să vă faceţi focul.

— Şi, probabil, i-a răspuns călătorul, voi putea să-mi gătesc o fiertură, în cazul în care îmi găsesc singur ceva comestibil.

Pe cînd era prim-consul, pentru a se apăra de frig, Bonaparte îşi înoda în jurul capului o basma enormă, ale cărei colţuri îi cădeau pe umeri. Aşa primea, cînd se dădea jos din pat, diversele personalităţi. La reşedinţa sa de la Malmaison, punea să se facă focul pînă în luna august. Obiceiurile lui nu s-au schimbat nici cînd a devenit împărat. În saloanele din palatele Luxemburg sau Tuilleries, acorda audienţe sprijinit de şemineu, aţîţînd neîncetat focul cu cleştele. Poate pentru că îi cunoştea această manie, papa Pius VII (1800-1823) i-a oferit un cămin din marmură albă, împodobit cu incrustaţii din agate, jasp, cornaline, şi lapis şi cu trei mari mozaicuri, copiate după picturile de la Herculaneum (oraş antic în Italia).

La Paris, în timp ce armatele imperiale franceze se tîrau pe cîmpiile Rusiei, în campania din 1812, membrii Institutului îşi frecau mîinile de bucurie. Ei reuşiseră, încă odată, să înfrunte frigul mai bine decît alţii, întrucît adoptaseră un sistem de încălzire excepţional — caloriferul cu aer cald, copiat după hypocaustul roman. Instalaţia era alcătuită din conducte lungi, prin care circula abur; aceste ţevi traversau marea sală de întrunire a clădirii. Dar sistemul nu s-a răpsîndit în afara acestei instituţii.

Odată cu apariţia primelor căi ferate, soba a cunoscut o şi mai mare răspîndire. Acum, cărbunele, adus de departe, alimenta aceste mijloace de încălzire construite din fontă sau tablă, uneori împodobite cu plăci de faianţă, aşa cum erau cele germane sau olandeze. Benjamin Franklin (1706-1790) a căutat să modernizeze modelul clasic, creînd pompos-ul său „încălzitor de Pennsylvania", prevăzut cu o ţeavă care introducea în sobă aerul rece din exterior; acest tub se bifurca apoi, o parte întreţinînd arderea, cealaltă transmiţînd aerul cald în încăpere. După 1850, sobele s-au construit din teracotă, acoperită cu email alb şi benzi de cupru, care fixau îmbinările. Lemnul şi „bulgării de ars" — amestec de turbă şi tanin — au cedat locul cărbunelui a cărui capacitate calorică era superioară.

S-ar putea crede că problema încălzirii era acum rezolvată. Nicidecum! La palatul Buckingham, tînăra regină Victoria era nevoită să ia masa într-o sufragerie glacială, fără foc. Exprimîndu-şi mirarea, i s-a răspuns: „Maiestate! Pregătirea focului depinde de lordul însărcinat cu Justiţia, iar lordul şambelan trebuie să-l aprindă. Dar cei doi nu reuşesc niciodată să se pună de acord". Regina n-a putut soluţiona diferendul şi sufrageria a rămas neîncălzită.

La sfîrşitul sec. XIX, sătui de atîtea secole de frig, inventatorii s-au pus pe lucru. Astfel a apărut soba care consuma antracit, combustibil fără flacără şi fără fum; apoi încălzirea cu petrol, furnizată de o lampă cu fitil gros, aşezată într-o cutie de tablă. În fine, au fost utilizate gazele, introduse în nişte aparate în formă de buturugă, pentru a-i consola pe cei care duceau dorul focului cu lemne. Secolul nostru, fertil în inovaţii şi dornic de confort, a descoperit noi surse de energie calorică.

În româneşte de
Gabriela GEROTA

CORABIA MORŢII

(Urmare din p. 35)

O bulă a papei, din martie 1352, arăta că, din cauza ravagiilor pricinuite de ciumă în regatul lui Magnus Eriksson, cruciada proiectată de acesta nu mai putuse avea loc. Dar nu numai pe tărîm militar se simţea lipsa oamenilor. Pe ogoare nu mai avea cine să lucreze, şi o mare parte din pămînturile agricole au fost invadate de ierburi. Această catastrofală penurie s-a resimţit, dealtfel, în întreaga Europă. În 1354 ea l-a determinat pe regele Danemarcei să deschidă temniţele şi să trimită un mare număr de osîndiţi la muncă silnică să lucreze pe ogoarele părăsite. O tendinţă similară de transformare a muncitorilor agricoli într-un fel de sclavi s-a făcut simţită şi în Suedia.

În general, efectele pandemiei s-au resimţit cel puţin încă două secole după declanşarea ei. Înainte de ciumă se aprecia că populaţia Suediei număra 650 000 oameni. În 1520, se pare că totalul varia între 615 000-700 000. Cu alte cuvinte, au trebuit să se scurgă 170 ani pentru recuperarea pierderilor demografice provocate de molimă. Evaluările de astăzi estimează numărul victimelor între 225 000-250 000, adică cu ceva peste o treime din întreaga populaţie.

În Norvegia, Moartea Neagră a secerat o recoltă şi mai bogată, proporţional cu numărul locuitorilor: din 400 000, au pierit 175 000. În 1500, deci un secol şi jumătate mai tîrziu, 6 000 ferme norvegiene rămăseseră încă părăsite cu terenurile din jurul lor invadate de buruieni.

La mijlocul sec. XIV, totalul populaţiei Europei se ridica la aproximativ 100 000 000. În numai cinci ani, între 1347 şi 1352, ciuma a ucis 25 000 000 oameni. Moartea Neagră a însemnat o tragedie care a avut gigantice repercusiuni asupra societăţii europene pe toate planurile, începînd cu cel economic şi sfîrşind cu cel spiritual.

ORAŞUL MAEŞTRILOR

CÎNTĂREŢI

(Urmare din p. 57)

secol, XVI, reformatorul Philipp Melanchton, conducătorul mişcării protestante după moartea lui Luther, a înfiinţat în localitatea vecină, Altdorf, prima universitate ştiinţifică din Germania, instituţie care, după izbucnirea schismei europene, a interzis polemica dintre diferite confesiuni religioase, ceea ce constituie, de asemenea, o trăsătură specifică.

Aureola oraşului a început să pălească odată cu descoperirea drumului maritim spre India, iar războiul de 30 ani (1618-1648) a întunecat-o şi mai mult. În 1806, Nürnbergul şi-a pierdut statutul de oraş liber, fiind anexat Bavariei din dispoziţia lui Napoleon I.

Secolul XX a readus în actualitate numele acestui oraş, care a devenit una dintre citadelele naţional-socialismului, loc de predilecţie pentru congresele şi defilările adepţilor lui Hitler. În 1945, Nürnbergul deţinea, împreună cu Dresda, recordul ruinelor (11 milioane m^3 de moloz). Numai nouă la sută din imobilele de locuit au rămas nedeteriorate. După terminarea războiului, între 1946 şi 1949, aici, în Palatul de justiţie — singura clădire rămasă ca prin farmec neatinsă — s-au desfăşurat cele 13 mari procese împotriva criminalilor de război nazişti.

Călătorul care poposeşte la Nürnberg pentru a descoperi una dintre minunile artei medievale şi renascentiste germane cunoaşte, în mare parte, o versiune reconstituită a cetăţii originale, pe care războiul a distrus-o. O reconstituire perfect conformă cu originalul, dar o reconstituire.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

MISIUNILE TINERETULUI

Pe marginea articolului Un monument al libertății *(nr. 9/1979)*, PETRE STOIAN, *din* Alba Iulia, *ne trimite un fragment din* cuvîntarea rostită la 3 mai 1865 de Aurel Mureșianu (nr. 4/1968), pe atunci elev în ultima clasă a gimnaziului din Blaj, cu prilejul unei festivități desfășurate în preajma monumentului revoluției de la 1848: *Libertatea nu se poate naște decît din cultură... Tu, junime română, nu uita că viitorul unei națiuni va fi așa cum este junimea ei. Tu va trebui să instruiești și să luminezi... pe poporul nostru; tu trebuie să alini durerile și să vindeci rănile lui; tu trebuie să deștepți în conaționalii tăi simțul cel adevărat de libertate, naționalitate și patriotism! Tu, junime, fii veșnic treaz!*

Legat de același articol, ST. DUMITRIU, *din* Mediaș, *ne face cunoscută imaginea de mai jos a Pietrei libertății*, așa cum arăta cu cîteva decenii în urmă.

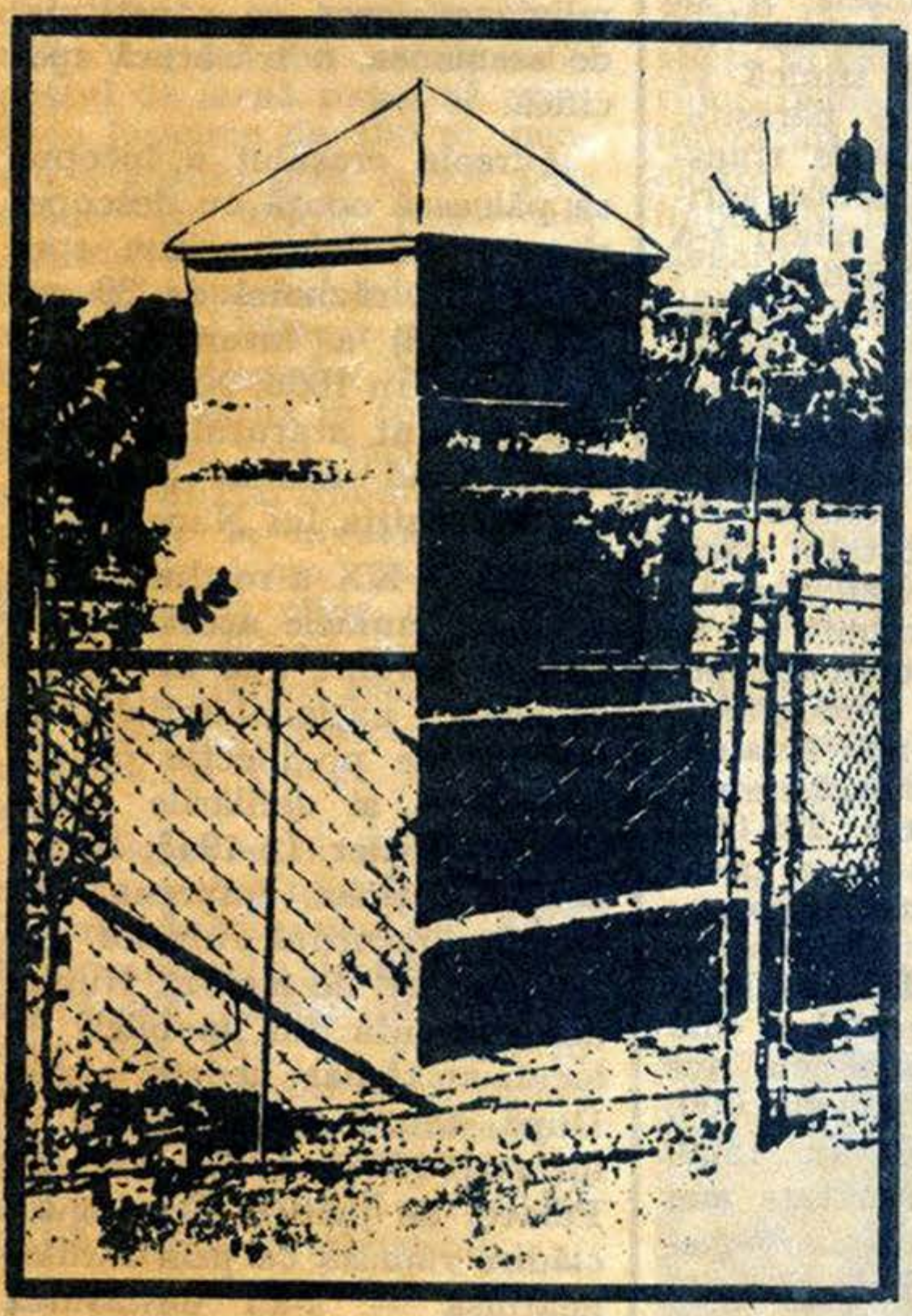

BUCURIE GENERALĂ

În completarea informațiilor privind ecoul Războiului de independență în Transilvania (nr. 5/1977, nr. 5/1979), IOANA STROE, *din* Sibiu, *ne trimite o notă, evocînd* entuziasmul cu care a fost primită la Brașov vestea căderii Plevnei (nr. 6/1977), manifestațiilor de bucurie organizate de români alăturîndu-li-se și locuitorii sași.

La care adăugăm: cu acel prilej, la Brașov, după cum relata Gazeta de Transilvania, *a fost* veselie generală, *s-a* făcut iluminație și s-au tras salve și rachete. *Tot atunci, intelectualitatea săsească din Brașov a trimis o scrisoare de felicitare colegilor români. Serbări entuziaste au avut loc și în alte așezări transilvănene: Cîmpeni, Baia de Arieș, Blaj, Năsăud.*

PRECIZĂRI LA UN DESEN

Nota despre *Turnul Colței*, din nr. 5/1980, mi-a stîrnit interesul să citesc și articolul din nr. 6/1967, la care faceți trimitere, *ne scrie* IOANA PREDESCU, *din* Buzău. În articolul amintit am văzut o schiță a turnului, făcută în 1838 de slugerul Nicolae Otetelișanu. Fac precizarea, poate tardivă față de data apariției articolului, că desenul lui Otetelișanu, însoțit de o descriere a turnului, a apărut în revista *Muzeul național*, anul II, nr. 2, din 1838, care aprecia edificiul drept unul dintre *monumentele cele mai mărețe cu care se laudă Țara Românească*.

La rîndul nostru precizăm: nici o completare venită pe marginea articolelor publicate în revistă nu este tardivă, atîta timp cît aduce un surplus de informație.

ÎNVĂȚÎND DIN REVISTĂ

Citățm dintr-o frumoasă și emoționantă scrisoare acest fragment final, mulțumindu-i semnatarului ei, GHEORGHE ȘURUBARU, *din* București, *pentru urările și cuvintele exprimate cu prilejul împlinirii a 13 ani de la apariția* Magazinului istoric: cel ce vă scrie aceste rînduri nu este un om prea școlit, este însă un cititor constant al revistei și posed colecția întreagă. Am 60 ani, muncitor pensionar la UREMOAS—București, fiu de țărani săraci nu am avut posibilitatea să învăț multă carte. Viața m-a împins înainte, dar frumoasa revistă m-a obligat să fiu autodidact, să învăț și să-mi cunosc mai bine istoria neamului.

ÎN URMĂ CU PATRU DECENII

Reținem din scrisoarea profesoarei pensionare GEORGETA CURPĂN, *din* Tîrgu Ocna, *care, de la înălțimea celor 72 ani mărturisiți, evocă unele întîmplări și personalități din perioada interbelică.* Articolul *Pe firul amintirilor* de C.C. Giurescu (nr. 1/1979) mi-a reamintit de ajutorul primit de la Armand Călinescu (nr. 9/1979) ca să obțin numirea mea în învățămînt pentru anul școlar 1939-1940. Eram încă suplinitoare și Inspectoratul școlar Iași nu a luat în considerare cererea mea. Sfătuită de o colegă, care mi-a dat și adresa, i-am scris lui Armând Călinescu, care era ministru al Apărării Naționale. Nu aveam nici un sprijin de la nimeni, soțul meu fiind concentrat. În zece zile am primit numirea la Tîrgu Ocna. Se începuse și războiul.

Mulțumim, totodată, și pentru frumoasele ilustrate trimise.

ALTĂ STATISTICĂ A CONCURSURILOR

Vechiul și statornicul cititor și corespondent al revistei, ing. MIHAI MĂRCULESCU, *din* Piatra Neamț, *unul dintre cîștigătorii ediției 1979 a concursului* Magazin istoric, *ne trimite și dînsul o statistică a celor zece concursuri organizate de revistă între anii 1971 și 1979. Date care nu diferă de cele ale cititorului arădean, publicate în nr. 2/1980. Din foarte frumosul grafic care însoțește statistica, reținem că cel mai mare procentaj de răspunsuri bune (91,5%) a fost în 1973, iar cel mai mic (31,6%) în 1978.*

Cititorul nemțean face și un pronostic pentru ediția din acest an, pe care nu îl dezvăluim încă, rezervîndu-ne dreptul de a arăta ulterior dacă el s-a confirmat sau nu.

EXEMPLAR REGĂSIT

Semnalîndu-ne neprimirea abonamentului la Magazin istoric, *pe luna octombrie 1979*, LAZĂR GRUNIANTU, *din com.* Zorlențu Mare, jud. Caraș-Severin, *ne solicită ajutorul în recuperarea exemplarului lipsă din colecție.*

Ca și în alte cazuri, am transmis și această sesizare organelor în drept, respectiv Direcției poștei și difuzării presei, care a rezolvat-o operativ și eficient.

Am primit numărul ce-mi lipsea, *ne înștiințează cititorul nostru* și vă mulțumesc că mi-am completat colecția.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

AUTORUL PRECIZEAZĂ

DORIN DRUC, *din* București, *ne întreabă:* despre care localitate Dumbrăveni se amintește în articolul *Să fii cirm ciul vieții tale...* (nr. 1/1980)? *Autoarea, Ana Maria Ofrim, răspunde: Este vorba de orașul Dumbrăveni, din fostul județ Tîrnava Mică, azi județul Sibiu. În 1936, penitenciarul local al orașului Dumbrăveni a fost transformat în închisoare pentru condamnate politice. Fiind o clădire cu trei etaje și un demisol, fără instalații sanitare, cu o mică curte, izolată de restul orașului, închisoarea Dumbrăveni corespundea scopurilor urmărite de aparatul de represiune al regimului burghez pentru înăsprirea condițiilor de viață — și așa destul de vitrege — ale deținutelor politice. În localul penitenciarului Dumbrăveni, a funcționat, în anii războiului hitlerist, și lagărul cu același nume.*

În anii 1936-1938, în închisoarea Dumbrăveni, printre cele 70-80 militante comuniste și antifasciste, a fost întemnițată și Elena Sîrbu, cu excepția perioadei august 1937-aprilie 1938, cînd, fiind bolnavă, a fost transferată la închisoarea Văcărești, în vederea unei intervenții chirurgicale, de unde, la 1 martie 1938, i-a scris frățelui ei, Eugen Sîrbu, cartea poștală inedită, prezentată de revista dv.

CĂLCÎIUL ȘI ÎNTREBAREA

După cum am precizat în repetate rînduri, nu răspundem decît acelor întrebări formulate nemijlocit pe marginea articolelor apărute în revistă. Timpul și îndatoririle noastre redacționale nu ne permit să ne substituim surselor curente de informare istorică, dicționarelor enciclopedice ș.a.m.d. Dacă ne-am consacra timpul investigațiilor pe temele propuse de unii cititori, cînd am mai scoate revista?

Ca exemplu despre năstrușnicia unora dintre întrebările ce ni se pun, iat-o pe cea a unui corespondent craiovean, căruia îi trecem sub tăcere numele: De ce trebuia să moară Ahile la Troia — numai pentru că avea un călcîi vulnerabil? *Ce să răspundem? Că Ahile nu aparține istoriei, ci mitologiei? Că el nu trebuia să moară la Troia, ci a murit acolo? Că un călcîi vulnerabil nu e o maladie fatală în sine și că, de pe urma lui, nu s-a prăpădit nimeni, nici înainte, nici după Ahile? Că, pentru a-l răpune pe supraeroul grec, a fost nevoie ca săgeata trasă de Paris să pătrundă în sus-amintitul călcîi? Sau că întrebarea nu-și propune decît să stîrnească un rîs... homeric?*

CUNOȘTINȚE NEAPĂRAT TREBUINCIOASE

În completarea suitei de articole privind Unirea din 1859 (nr. 1-12/1978), DUMITRU STOENESCU, *din* București, *ne trimite o notă referitoare la Societatea pentru învățătura poporului român, înființată în 1866 și care avea drept scop de a face ca* prin toate mijloacele putincioase... instrucțiunea generală, gratuită și obligatorie să devie o realitate în România. *Reținem acest anunț publicat de Societate la 9/21 octombrie 1867:* Duminică 15 octombrie se vor reîncepe școalele gratuite de adulți (meseriași) în sălele Academiei (Sfîntul Sava). Comitetul, încurajat de succesul ce au dobîndit cursurile gratuite pentru adulți încă de la înființarea lor, și-au pus toate silințele spre a le adăogi și a le completa.

Astfel, estimp (între timp), pe lîngă diviziunile ce au existat pînă acum, s-a înființat o diviziune superioară, pentru acei cari au urmat cu stăruință și au sfîrșit cursurile din primăvara trecută.

Pe lîngă aceasta, într-o clasă specială se va explica pentru toate diviziunile socoteala banilor celor noi și sistemul metric.

Învățători vor fi, deocamdată, d-nii V.A. Urechiă, C. Esarcu, I. Circa, G. Eustațiu, membri al Comitetului, I.C. Massim, Christu Popescu și Al. Racoviceanu.

Comitetul îndeamnă dară din nou pe toți aceia care nu știu ceti sau scrie, precum și pe toți aceia cari doresc a învăța și alte cunoștințe neapărat trebuincioase oricărui om în meseria sa, și cu osebire, pe negustători, meseriași, stăpîni și ucenici, tineri și bătrîni, să vie a se folosi de Școalele acestea, cari le stau deschise gratis în toate duminicile și sărbătorile...

DONAȚIE

Vă aduc la cunoștință că am donat întreaga colecție *Magazin istoric* 1967-1979 bibliotecii comunei mele de naștere, Stoenești, jud. Vîlcea, *ne scrie profesorul pensionar* CONSTANTIN C. POPESCU, *din* București.

Adoptînd laconismul corespondentului nostru, răspundem: felicitări!

NU SICILIA, CI SALERNO

A. ȘERBAN, *din* Iași, *consideră că nota de subsol nr. 9 de la p. 39 din nr. 2/1980* nu este bună, deoarece Sicilia, unde s-a produs debarcarea Aliaților la 9 septembrie 1943, nu poate să fie port la *Sud de Neapole,* cum ați scris dv.

Într-adevăr, explicația citată de corespondentul ieșean ne aparține. Numai că ea nu se referă la Sicilia (vezi nota 8) ci la orașul Salerno. Luptele din golful cu același nume au fost pe larg evocate de comandantul șef al forțelor aliate, D.D. Eisenhower, în nr. 4/1974 al revistei.

PE SCURT

GH. N. NEDELCU, *din* Mărășești, jud. Vrancea: *mulțumiri pentru ilustrata din 1915.*

GAVRIL ANTONESI, *din* comuna Vatra Moldoviței, jud. Suceava: *pentru procurarea lucrării solicitate, adresați-vă librăriei „Cartea prin poștă", str. Pitar Moș, nr. 5, București.*

Nicolae MINEI

POȘTA CONCURSULUI

EUSTAȚIU CONSTANTIN MĂRCULESCU, *din* București: *întrebările au fost întocmite exclusiv pe baza articolelor apărute în anii indicați în paranteze; de ce apelați, atunci, la numere din alți ani?*

PINKERTON BĂICOANĂ, *din* Craiova: *după cum am precizat (nr. 2/1980), în cazul în care numărul concurenților care au dat răspunsuri bune îl depășește pe cel al premiilor, desemnarea cîștigătorilor se va face prin tragere la sorți, în ordinea premiilor, urmînd ca, eventual, după scrisorile cu toate răspunsurile exacte să intre în urnă, pentru premiile rămase, cele cu 1, 2 etc. răspunsuri greșite ș.a.m.d.*

CERERI ȘI OFERTE

PETRU PAVĂL, str. Codrescu, nr. 13, bl. E 4, ap. 88, Iași, *solicită: nr. 1-12/1968.*

PINKERTON BĂICOANĂ, str. Bucura, nr. 21, Craiova, *solicită: nr. 2/1979; oferă: nr. 2, 3, 4/1976.*

VERGILIU ROȘCA, Micro 19, bl. D 1, ap. 24, Galați, *solicită: nr. 1, 3-4, 7/1967; 3/1969; 12/1974; 1/1980; oferă: nr. 8-9/1967; 1-2, 4-5, 12/1968; 1-2/1969; 1-2/1970; 1-2, 4, 9/1972; 10-12/1975; 1-3/1977.*

VESPASIAN VASILIU, str. Păcurari, nr. 6, Iași, *solicită nr. 1-9/1967.*

GHEORGHE MOCANU, sat. Pleșești, com. Podgoria, jud. Buzău, *solicită: nr. 1-3, 5, 7, 10/1970; 1, 3, 4, 6, 11/1971; 1-3, 6, 8, 10, 12/1972; 2, 5, 7, 9, 11/1973; 6/1974; 3, 8/1976; 12/1975; oferă: nr. 12/1973; 2, 7, 8, 10-11/1974; 2, 11-12/1975; 10/1976.*

SANDU C. CONSTANTIN, str. Progresului, nr. 28, Drăgășani, jud. Vîlcea, *solicită: nr. 3/1971; oferă: nr. 1-12/1978; 1-5/1979.*

LAZĂR GRUNIANȚU, com. Zorlentu Mare, jud. Caraș-Severin, *solicită: nr. 2-3/1967.*

VASILE N. PANAITE, str. Dealul Negru, nr. 17, Vatra Dornei, jud. Suceava, *oferă colecția completă.*

FLOREA ZAMFIR, str. Karl Marx, nr. 14, Simeria, jud. Hunedoara, *oferă: nr. 2-9, 11/1969; 1-12/1971; 1-12/1972; 2-9, 12/1973; 3, 5, 6, 8, 9, 11/1979.*

CONTENTS (Romanian History) *** Tudor Vladimirescu — 200 Years ● I. PAUL A Message From the Stone Age ● I.H. CRIŞAN Dacian Citadels: Ziridava ● L.F. MARSILI The Romanian Principalities ● V. LAZĂR Geto-Dacian Civilization ● C.I. PARHON Memoirs of an Old Socialist ● J. MARTIN Titulescu at the League of Nations ● A. PETRE On the Past of Dobruja ● V. BARBU, I. LĂCUSTĂ Grigore Tocilescu — a Pathfinder in History ● N.I. DRAGODĂNESCU Romania in the War Against Hitler

SOMMAIRE (Histoire roumaine) *** Tudor Vladimirescu — 200 ans ● I. PAUL Un Message de l'âge de pierre ● I.H. CRIŞAN Cités daciques: Ziridava ● L.F. MARSILI Les Pays roumains ● V. LAZĂR La Civilisation géto-dacique ● C.I. PARHON Souvenirs sur le mouvement socialiste ● J. MARTIN Titulescu à la Société des Nations ● A. PETRE Le Passé du Dobroudja ● V. BARBU, I. LĂCUSTĂ Grigore Tocilescu, historien innovateur ● N.I. DRAGODĂNESCU La Roumanie dans la guerre anti-hitlerienne

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) *** Тудор Владимиреску — 200 лет ● И. ПАУЛ Послание с каменного века ● И.Х. КРИШАН Дакийские крепости: Зиридава ● Л.Ф. МАРСИЛИ Румынские княжества ● В. ЛАЗЭР Симпозиум по гето-дакийской цивилизации ● К. И. ПАРХОН Воспоминания старого социалиста ● Ж. МАРТИН Титулеску в Лиге наций ● А. ПЕТРЕ Из истории Добруджи ● В. БАРБУ, И. ЛЭКУСТЭ Григоре Точилеску — историк, проложенный новыми путями ● Н.И. ДРАГОДЭНЕСКУ Румыния в войне против Гитлера

INHALT (Rumänische Geschichte) *** Tudor Vladimirescu — 200 Jahre ● I. PAUL Eine Botschaft aus der Steinzeit ● I.H. CRIŞAN Dakische Burgen: Ziridava ● L.F. MARSILI Die rumänischen Länder ● V. LAZĂR Symposion über die geto-dakische Zivilisation ● C.I. PARHON Erinnerungen eines alten Sozialist ● J. MARTIN Titulescu bei der Gesellschaft der Nationen ● A. PETRE Aus der Geschichte der Dobrudscha ● V. BARBU, I. LĂCUSTĂ Grigore Tocilescu, Historiker als Wegbereiter ● N.I. DRAGODĂNESCU Rumänien im Krieg gegen Hitler

SUMARIO (Historia rumana) *** Tudor Vladimirescu 200 años ● I. PAUL Un mensaje de la epoca de piedra ● I.H. CRIŞAN Fortalezas dacias: Ziridava ● L.F. MARSILI Los paises rumanos ● V. LAZĂR Simposium consagrado a la civilisation geto-dacio ● C.I. PARHON Recuerdos sobre el movimiento socialista ● J. MARTIN Titulescu en la Sociedad de las Naciones ● A. PETRE De la historia de Dobrogea ● V. BARBU, I. LĂCUSTĂ Grigore Tocilescu — pionero en la investigación histórica ● N.I. DRAGODĂNESCU Rumania en la guerra antihitleriana

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăsel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

a

b

c